

AD

A TARTALOMBÓL

MAJTÉNYI MIHÁLY: SZÁMADÁS — ZÁKANY ANTAL, MÁCSAY ISTVÁN, LÁZÁR MERKOVICS VERSEI — DEBRECENI JÓZSEF: NYITÁNY, ELBESZÉLÉS — MAJOR NÁNDOR: ALKONY, ELBESZÉLÉS — LÉVAY ENDRE: BALLANGÓK, RÉSZLET — JOSZIP MURN KÉT VERSE — ANTON PANOVI: NYOMOR, ELBESZÉLÉS — KORUNK, A NOVISZÁDI RÁDIÓ IRODALMI FOLYÓIRATA (HERCEG JÁNOS, MAJTÉNYI MIHÁLY, GALAMB JÁNOS) — SZIRMAI KÁROLY ÍRÁSA RADÓ IMRÉRŐL — DÉR ZOLTÁN MEGEMLEKEZÉSE FARKAS BÉLA FESTŐRŐL — BORI IMRE KRITIKAI TANULMÁNYA THOMAS MANNRŐL — MIODRÁG KUJUNDZSICS ISMERETÉSE PAUL GAUGUIN-RŐL — KÉPEK

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

7-8

1955

JÚLIUS — AUGUSZTUS

XIX ÉVF.

A legkényesebb

ízlést is kielégítik az

Eszéki cukor — és cukorkagyár

kiváló csokoládé

és cukorka készítményei

Ügyeljen
védjegyünkre

TARTALOM

MAJTÉNYI MIHÁLY: Számadás — — — — —	779
ZAKÁNY ANTAL: Öt vers — Arnyék, És nem hallotta senki, Csibész-ballada, Van, Mint — — — — —	783—785
DEBRECZENI JÓZSEF: Nyitány — — — — —	786
MÁCSAY ISTVÁN: Három vers — Tiszta mosoly, Kettőnk találkozója, A költő —	791—792
MAJOR NÁNDOR: Alkony — — — — —	793
MERKOVICS LAZÁR: Öt vers — Születés, Valóság, Torzó, Hamis szonett, Utazás	798—800
LÉVAY ENDRE: Ballangók — — — — —	801
JOSZIP MURN: Két vers — Ha éj borul a völgyre, Pásztorok — — — — —	807
RANKO MARINKOVICS: Kezek — — — — —	808
ANTON PANOV: Nyomor — — — — —	814
RAYMOND RANDIGUET: Ördög a testben — — — — —	816

ÖRTÜZ FÉNYÉNÉL

DÉR ZOLTÁN: Öt ismeretlen Farkas Béla kép — — — — —	818
SZIRMAI KÁROLY: Radó Imre — — — — —	820

KORUNK

HERCEG JÁNOS: Álom a filmről — — — — —	823
MAJTÉNYI MIHÁLY: Pillanattölvételek — — — — —	824
GALAMB JÁNOS: Bolyongás, vers — — — — —	826

KILÁTÓ

BORI IMRE: Thomas Mann: Doktor Faustus — — — — —	827
HERCEG JÁNOS: Budapesti tavasz — — — — —	823
S. A.: A regénytől — a rövid életrajzig — — — — —	834
LECTOR: Az irodalom népszerűsítése — Négy horvát költő — Kirándulás a lélekbe	836—837
LAPSZEMLE — — — — —	838

KÉPZŐMŰVÉSZEK

MIODRÁG KUJUNDZSICS: Paul Gauguin — — — — —	840
---	-----

KÉPEK

A címlapon PAUL GAUGUIN: Nave nave Mahana — — — — —	
PAUL GAUGUIN: Csendélet — — — — —	780
FARKAS BÉLA: Didergő verebek — — — — —	790
Lombok között — — — — —	792
Sir — — — — —	818
PAUL GAUGUIN: Otahi lány — — — — —	840

S z á m a d á s

Tünődve lapozom vissza a HID néhány idei számát, a május-júniusi kettős számot, aztán a korábbiakat áprilisi, márciusig... s előttem fekszik ennek az új számnak anyaga is. Elgondolkozom azon a felelősségen, amelyet lelkiismeretemmel kell megvívni minden hónapban, harminc napon át újra és megint, hogy mi kerüljön a folyóiratba, milyen írás és melyik. Hogy kinek készül a HID, hol akar hatni és milyen eszközökkel.

Most könnyű lenne a szóhoz menekülni. A szavak függőnye varázseszköz tud lenni, a szófüggöny nálunk sokáig úgy takargatta a magyar betűvetés problémáit, mint a Rilke-i sorok lehelletes üzenete:

*Nem malmok ők, csupán piciny kövek
És mégis örölnek, ha kenyér kell...*

Ezt a szegényes szerepet — a szellemi kenyérszükségletét úgy értem — magyaráztuk így irodalmunkról, művészetünk-ről, bírálatunkról a „nebántsvirág” korszakban. Nem mintha áthatott volna ennek igazsága hanem egyszerűen, mert örökölt szerep volt az ilyen önértékelés, romantikus szegénységi bizonyítvány. Belemérülhetnék aztán meddő szóáradatba a folyóiratok lényegéről is. Hogy kirakat csupán egy folyóirat, csak megmutatója annak a szellemi áruraktárnak, amely

mögötte van. Vagy hogy a szellemi termékeknek, műveknek, alkotásoknak, eszméknek és feladatoknak processziójára, visszatérő jelleggel s hogy „a szelleméleti műhelyek pörölycsapásait zengi újra és örökké”. Ettől a szódagálytól egész az Arany János-i megfogalmazásig (feladata „versenyterét nyitni az írói nemes ambícióknak”) és a lexikális ridegségig mind-mind kínálkoznak a szavak ebben a számadásban... mégsem hiszem, hogy közelebb vinnének egyetlen lépéssel is az őszinteséghez.

Egyszerűen arról beszélek, amit Sz. barátom mondott, hogy elmennek események és problémák — kulturális életünk fontos és égető problémái — anélkül hogy a HID foglalkozna velük. S fel is sorolt hamarjában nyolc-tízet. S ennek a ténynek hiába szegezzük aztán ellene a megjelenés egész quantumát, a szakadékot nehézzé betölteni és áthidalni.

Hát hiszen igazsága van a barátomnak, sok igazsága. Pergetem a lapokat és elmarasztalom magam ilyen dolgokban, mint a könyvkiadásunk kérdése: abban nem voltunk elég kombattánsak, nem ragáltunk melegében. Aztán meg nincs kritikánk a lapok irodalmi oldalairól sem. Még nagyobb baj azonban, hogy sohasem követjük a könyvet az olvasóig, pedig azal leülni egy kicsit — az olvasóval —

és elbeszélgetni vele, milyen izgató lehet minden íróember számára. (Én csak a gimnazistáig jutottam el a magam könyvei ügyében, azok néha őszintén odamondogattak.) Nem volna utolsó dolog, bejárni a könyvtárat sem, megnézni ki mit olvas, milyen a könyvállomány, mit sóhajtozik a bajszos, símaképű vagy éppen szoknyás könyvtáros. Itt a gyermekirodalom, foglalkozott azzal valaki? Fordítunk magyarra rengeteg sok könyvet, magyarról is fordítunk szerb-horvát nyelvre, esett szó ezekről a fordításokról? A képzőművészeti rovat — kis átmeneti fellendülés után — visszaesett, a zene meg mintha nem is lenne egy idő óta!

S mégsem erre helyezem a hangsúlyt ebben a számadásban (milyen könnyű is a pontokat felsorolni s hálás is vagyok a fogyatékosok feltárásáért) én azokról az emberi motívumokról szólok, amelyek a kazalgyűjtő szívet betöltik. Hiszen, ha a folyóirat csupán „szépirodalmi, műve-

szeti és kritikai munkák közlésére szánt ívszám” lenne, amely felett a gondos és vezető kéz valamiféle mértékre ügyelne és — kész. Vagy figyelné a pontokat, a program pontjait s ha egy belőlük megvalósult, kistrigulázná elégedetten... milyen kétségmentés feladat is lenne a szerkesztés. S veszedelmesen hasonló ahhoz az iskolarendszerhez, amelyet osztályfőnökünk annakidején ezekkel a szavakkal magyarázott: tudsz? Nem tudsz! Megbuksz! Egy ilyen folyóiratnak — mint ahogy egy igazi iskolának is — lelke van. Lelke, nem a szó metafizikai értelmében, hanem abban, hogy életet és gondolkodást érzékeltetünk vele — lelke van, mint a tanteremnek, tele nebulókkal. Tele emberekkel, törekvésekkel, vágyakkal, szárnyalásokkal... Amíg egy-egy szám „összeáll”, hány kézirat indul meg, milyen láthatatlan bányásztörekvések fúrója vágkál különböző rétegekben s hányszor csapja oda az ember a kalapját indulatá-

Paul Gauguin

Csendélet

ban... hogy aztán felvegye megint és letörölgesse: szemei előtt portörölgetés közben ilyenkor feltűnik az a régi pertlínnyak-kendős sápadt ifjú, aki remegő szívvel várta mindig a postát. Mert költőnek tudta magát és várt örökké... a nyomtatott betűt várta, amely őt egyszer igazolja. (S hányszor bukott meg itéletével a szerkesztő!) Aztán jönnek az öreg harcosok, az írás veteránjai, kézirattal. Kosztolányi így jellemzett egyet:

*Kopaszodó, büszke apostol-homlokára
az élet
tette könnyes koszorúját, fölstenítve
ifjúkori álmát, amelyben egyre
jobban hisz...*

Csak azok, akikre legjobban számíthatnánk, azok jönnek nehezen, azoknak te mégy utána könyörgő szóval... S mégis, ők együtt így, ők a folyóirat, ők a megjelenés: mindannyian. Mért csodák csodája, ahogy nincs abszolút mérték úgy van egy másik csoda az irodalomban: jön egyszer egy ilyen pertlínnyak-kendős és ott a kezében a legszebb vers és a legszebb írás... Jön egy ilyen veterán és kései dicsfénye aranyat borít a tájra... Jön egy ismeretlen, aki egyszer álmodott csak, de a kiáltó szó benne — az az egy — szép és örök és maradandó... Aztán jön a hétpróbás rutinos, és ontja az írásokat vagy... kétségbeeszt valami érzékenységgel... S az egész forgatagban, a kéziratengerben, a lelkek áramlásában a pislákoló fényben meg kell látni a folyóirat jövő számát, új arcát...

De még ha csak lelke volna a folyóiratnak és arca, de teste is van és köntöse. Nem hiszem, hogy közületek sok tucat ember együttesen, drágábban öltözködne mint ő. Ezek a „ruhagondok” meg hogy ki lesz aki megvarrja, kinyomja, vándorutat fabrikál a szerkesztőből, aki kopogtatva járja a nyomdaküszöbököt s keserű képpel szorong a vonatfülkékben; kétségbe esne, de találkozik mindig egy sodródó fiatallal, aki meghallgatja ugyan a sirámokat, udvariás képpel, de aztán legyint, hogy ez mind semmi. Hogy majd csak lesz valahogy — amiben igaza is van — viszont: kisímitja térdén a legújabb kéziratot. Csak meg kell hallgatni, igen és az embernek bízalom szokik a szívébe. Hogy mindig lesznek szerkesztők, akik medítálnak és kilincselnek s mindig lesznek fiatalok és öregek, akik rajongva vetik a lobogó sorokat s ők így együtt a folyóirat.

Sokat kérdezem magamtól, jobbak voltak-e a folyóirataink, amikor a számadást

— jelentés, akkor így hívták — azzal kezdtük, hogy: ezer valahány oldalon, ennyi és ennyi rovattal, ilyen és ilyen problémák feltárásával, ennyi alrovattal ezt meg ezt a kérdést öleltük fel az elmúlt esztendőben... A jelentések jobbak voltak, a folyóiratok aligha. A konzerv nagyon hasznos találmány, az életet azonban nem lehet megcímkezve a polcra helyezni. Ő én még emlékszem azokra a hosszú vitákra a tipikusról az irodalomban, a fekete-fehér törvényszerűségéről s mindarra, ami velejárója volt egy kor-szaknak. Tíz esztendő fejlődése ismét trónjára ültette az embert a művészi ábrázolásban. (A művész is hajós, aki vízbemártja evezőjét és nem mentes az áramlásoktól... s milyen izgalmas egy ilyen útkeresés a jobb révek felé).

A számadó most egyszerűen és emberi hangon szólal meg — bár kötelességei a társadalom felé ugyanazok — és bevallja, hogy sok baja van a munkatársaival s nyilván azoknak is vele. Boldogemlékű Bródy Sándor, aki egymaga írt egy folyóiratot a Fehér könyv-et — végig egymaga írta, maga is adta ki — ő ír le ilyeneket: „Elégedetlenül veszem fel a tollat, hogy odategyem a zárópontot e könyvek tizenkettedik kötete után... Több-kevesebb inspirációval, több-kevesebb szerenóséval alkotott irodalmi munkák gyűjteménye lett a Fehér könyv s nem az a bátor új szó, amivel tele voltam, amikor belekezdtem... Játékköveket dobáltam keresztül a víz tükrén, azok csesztelték, cifrázták a habokat, de a vizet nem zavarták meg. Inkább engem izgatott fel és ejtett gondolkozóba, hogy gyenge a karom, csekély a bátorságom.” Hát hiszen ez lehet szerénység is, mondd — bár Bródy egyáltalában nem volt szerény ember — de azért jó példa, kitűnő példa: a szerkesztő ott sem volt megelégedve munkatársaival, ha még ketten ugyanaz a személy, akkor sem. (Vagy talán éppen azért?)

Mi is sokszor cseszteltük és cifráztuk a habokat, anélkül hogy a vizet megzavartuk volna. Nem csak a felsorolt problémák mellett mentünk el — ezek egyrésze a társadalmi helytállás körébe tartozik — hanem adósok maradtunk az ábrázolásban is. Meg aztán: olyan kényelmesek az írásban azok a régi formák, olyan jó és biztonságos befeküdni azok ágyába... Az már esemény a kéziratok tömegében, ha valaki új és szűzi partok felé akar hajózni...

Volt itt bizony mindenféle kisértetjárás a Weltschmerz-től az absztraktig, a parolától a feltétlenül rámutató helyzetudato-

sítésig — s éppen ebben a bűvös körben mutatkozott meg (ezt mint jellemzőt emlitem), hogy eszmeáramlatokban mennyire egyek vagyunk a délszláv népek irodalmával... az új írói nemzedék mutatta meg, amely mindenbe belekóstolt. Végül útkeresésnek bizonyult minden s kiderül hovatovább, hogy csak írói hangját keresi a tehetséges, a dilettáns pedig utánoz.

Mégis, a munkatársakkal való elégedetlenség konkrétabb szavakat is keres, mint általánosakat. S itt nagy panasz az egyoldalúság. Kialakult egy csodálatos krétakör ilyen fogalmakkal hogy: falu, város, természet... aztán: Vajdaság. Szegény Thurzó Lajos volt az egyetlen, aki például lantját néha vándorútra küldte a krétakörön túl (egy merevebb korszakban persze, a helyzettudatosítás állandó refrénjével). Amit fiatal költőink felfedeztek — s amiben nagyot is adtak — hogy a mérőönt az emberi lélek és az ember felé jobban lebecsülték; prózában azonban maradt a falu-város, meg a táj; legfeljebb korbelt távlatot kapott, messzi, földrajzit soha. Hiszen igaz, ez a szűkebb világunk sincs eléggé művészileg kiérlelve és kivetítve, mégis tény, hogy csak a legújabb írásokban akad néha ilyen távolabbi kirándulás... az se mindig szerencsés.

Külföldjáró írókról alig tudok, de közíróink közül sokan tettek meg nagyobb utat a világba. Mégis, soha összefüggő és irodalmi keresztmetszet nem érkezett senkitől. De még irodalmi értékű útlevel sem, irodalmi igényű exponálással.

Az egyoldalúság másik faja aztán a műfajszegénység. Mintha egy életre eljegyezték volna magukat a tárca-novellával, másik a lírai énjét csak szabályos versben tudja kifejezni. Igaz, a rovatok bőségét a szerkesztőnek kell biztosítani — de ilyen rovat-távlatban gondolkozni, kicsit az író feladata is. Nem tudjuk pontosan, mit keres az olvasó a HID-ban, biztos azonban, hogy a sokféle tálalás több réteget tesz kíváncsivá, azokat is akik a szokványos irodalmi formát átlapozzák.

Milyen unalmasan papolsz — mondaná Sz. barátom, aki ezt az egész számadást lelkemben megindította és folyton lökdös és bökdös a minél nagyobb őszinteség felé. Ó, hát hiszen ha a szerkesztő kiválhatna,

felülállhatna a kéziratok feletti ítélőszékében; ha nem ismerné ő maga is a betű megszállottságának vitustánc-érzését... ha nem fuldokolna a többivel együtt a kifejezésért, az emberinek kivetítéséért... ha nem állna kényszerűen és emberileg jólábon az íróval s nem tudná, hogy a szerkesztés egyben irodalompolitika... Ha lennének abszolút mértékek, centiméterrel vagy milligrammal lemérhető mértékegységek, ha lenne absztrak kritika, gyökvonás, vagy éféle. Ehelyett van egy csodálatos sakktábla, ahol mindig mások a játékszabályok s örökké, mindig lépni kell; az örök időzavar veszélye — a kéziratot le kell adni — gyors érlelést szül a szerkesztőben is. Sodorja, viszi a lendület és ebben a furcsa, szimultán játékban születnek mind a lépések, amelyekért mind helytállás jár... Furcsa hát a számadás is, ha őszinte, éppen olyan, mint az alkotásért nyújtott felelősség: mindent lehet, csak indokolni nem...

És mégis!

Van egy kényelmes nyugati formula az ottani folyóiratoknál, amelyben szeretik feltüntetni, hogy a hasábjaikon megjelent szöveg egyedül az író nézetét adja és nem minden esetben fedi a szerkesztőség véleményét. Ezzel a generál szósszal öntenek le minden süttetet... éppen csak azzal maradnak adósok, feltüntetni, mikor és hol alkalmazandó ez a szemlélet, amely veszedelmesen hasonlít egy szónokhoz, aki hirtelen felemelkedve kijelentené: nem osztom saját nézetemet.

Ilyen eszmei megfutamodásokra nálunk nincs szükség; folyóirataink szándékukban sokkal letisztultabbak és arculatokban sokkal egységesebbek. A letisztult eszmei egyöntetűség persze még távolról sem jelentsen monotonizmust — mint ahogy ezen a téren nagyot lendültünk a művészi őszinteség és humánus felé.

Azért mondtam: és mégis! Az egészért ilyenképpen való helytállás — hogy lelkiismeretünk szerint ez a legjobb, amit minban sokkal letisztultabbak és arculatuk egész arcát, testét, lelkét és köntösét. S vele azt a szocialista humánusmot, amelyet ki akarunk fejezni és hirdetni akarunk.

Majtényi Mihály

Árnyék

Lengő bő bokorban láttam,
ruhája volt bokor...
Egy rejtett, jóságos
sima ajak,
messzi szomorú lámpa,
láttam én hogy áldva
selymes gyér fényt csókol
fejére — a haját.

Nyár volt és nagyon
zaklatott éjjel...
Messze a hunyó falu alatt
nyáj porzott, ezernyi
apró patája nyomán
a hasztalan, komor darabokra
dobbantott rögöt
kivénhedt, rekedt puli fogta —
mint a szegények fia,
olyan sovány...

Én jól éltem akkor.
dolgozott anyám...
Néném csakhogy elment...
Nem követelte a részit...
De amint kihunyt
két parázs-szeme
meghalt két jehér keze
láttam hogy az
én szerencsém késik...

Vártam én csodát:
nagyobbat a téli fónál
gyilkosabbat
a déres fagygnál,
tavaszi zöldnél erősebbet:
és csak egy levél jött:
egy szürke, csörrenő
fagyos ablak — néztem s láttam én
azon át egy áldott szívet —
keblében az ebnek.

Fény akartam lenni,
lengő bő bokorban láttam:
ruhája volt a bokor
Jött az árnyék
mint szeszélyes, kőbor
felhő villámtulan és világtalan
hogy szemem és homlokom csókol...

És én megszerettem,
odaadtam neki
hús valahány évem,
talált igazságom,
karéj szívet, egy görcsös.
biztos élet botot:
a kincset, amelyet úgyis
(az írás mondja éppen)
elloptak volna a lopók...

És nem hallotta senki...

Érzitek-e, hogy keveset álltam a
nyárban, és hogy a fényre
érzékeny hősömnék a képe:
szemek, száj, orcák és a homlok! — — —
Inségben voltak (nagy ez az ország)...
szóltam és mindenek utánam mondták,
amit nekem a bánat mondott...

És nem hallotta senki... Álmos és
süket volt a táj, ó bácskai üreg!
tán elrejtette az ezerjófűvet?
szemek, száj, orcák és a homlok? — — —
tüskét adott, rútat mint a világ,
de nem hamvazott rajt a pille-virág
két kis szárnya-hossza...

Hagytam a röögöt, munkában volt:
öklével, mélyről az Élet jósoi,
dörömbölt hosszan a koporsókon,
költögette az ájulót multat — — —
ős havak rejtett fehérsége
kondult le vele a langyos mélybe
hol nő, virágos évszakok alusznak...

Csibész-ballada

Nincs autóm nekem...
Nem érdekelnek az autó-utak,
én vagyok az átkozott gyalog
agyában a vad iram halott —
orra az árnyékára mutat...

Igy vagyok, így élek,
baktatok, megyek, állok,
látszólag cél és fontosság nélkül,
mint a magvas kazal szérűm,
kajló kúpom egyaránt szállong.

Pedig élek, nagyon vagyok,
szirénás lelkem csaknem kiált
elért, fölzajgó, — torpanó térben —
alaposságával s hevenyével
agyam e robbanó világ...

S gyalog vagyok, ártatlan gyalog.
Barátja ebnek, utca kölöknek...
Egy kérdés szárnyal,
bennem szárnyal:
eféle, furcsa hivatásban
tehet-e bárki többet?...

V a n

*Van minden megszedülésben
egy visszatartott,
fölrázó nagy kiáltás...
te ezt még nem érted...
van...
tisztá italban ott a méreg
amelyből te iszol,
bánat — hadvezérem,
generálisom...*

*Minden bukásban ott,
benne az ébredés
örök, harsogó nagy íve —
a labda érti ezt,
a labdának van szíve:
aki a földhöz vágja —
a gyermek...
színigaz valóság
hogy aki el nem esett —
föl nem kelhet*

Mint...

*Nemsokára pirkad...
Én testem az éj-vizében ázik.
Nem fürdök, nem is lubickolok.
(kényes, finom kultúrdolog)
áztatom a kérges proletárfit...*

*Szemeimen szírom
s a szívemen csalán-hamva...
erős szívem, bujtott — szívem
perel: balgaságot mivel —
holott dalolhatna...*

*Csillag csillagra hunyorít.
Gyanú, sebként minek állsz itt...
pazar história-alak...
mint sekély érben tükördarab,
a hold úgy csillámlik...*

D e b r e c z e n i   J ó z s e f :

N y i t á n y

Milyen forró a nyár Bácskában!... Miklós, a német deportációban, a sziléziai hegyek hűvös, esős világrészében alaposan elszokott a hazai augusztusdélutáni tikkadtságtól. Itthon még a színe is más egy ilyen délutánnak. Olyan a színe, mint a jó, falusi tejnek, mikor forrás után elbomlanak tükrén a zsírbuborékok és enyhe sárgával árnyalják a nedű kékesfehérjét.

Felkelt, kibámult az ablakon. A főutca macskaköves járdája fölé a régi ákácok hajtották az alkonyatot. Meghatották most még ezek a fák is. Alattuk futkosott valaha kisdíák korában. Glédában álló, ösztövérbácskai parasztfák. Öregek már, erősek és inasak, mint a negyven felé járó napszámos, de a derekuk semmis, hogy a gyerek is körüléri. Az utcán kevesen jártak ilyenkor; egy szekér zörgött el a köveken mezítlábas gyerekek kergetőztek a fák között s valahonnan rádiószó hupant a levegőbe. Békés kép volt; nyugalmas itthoni kép.

Egy hete lakott már egyedül az üres lakásban. Kettőjük egykori otthona, a főutca közepén, sárga ház egyetlen emeletén volt. Kifosztottan, üres falakkal ugyan, de mégis visszavárta a hajlék. Két kis utcai szoba; itt élt Erzsivel.

A másik szoba félig nyitott ajtaja felé pillantott. Arra mozdult, de meggondolta magát. Mégsem ment be. Ott, az ajtó mögött folyt le az éjjeli, sietős búcsú. Éjjel után huszonöt perccel, 1943 április tizedikére virradóra, amikor az SS-katona a rendőrrel becsengetett. Három percet kapott tőlük csomagolásra és búcsúra. Látja

Erzsit: sápadtan állt a nyitott szekrény előtt és bámult a zöldruhás németre. Száraz szemmel, tehetetlenül nézte amint ő sietősen kapkodja hátizsákba a holmit. Furcsán, elbiggyedt szájjal rostokolt ott egész idő alatt, mintha nem lett volna eszénél. Miklósban így élt tovább az aszszony tekintete, amint odalépett hozzá, hogy megölelje. Szüntelenül vele volt azóta is.

Azóta nem látták egymást. Erzsit később hurcolták el. Miklós élete most egyelőre: várakozás a feldúlt lakásban. Akik életben vannak, nagyrészt már hazavergődtek. Szórványosan érkeznek még egyesek.

Az utcai szobát lakja. Félig kirakott, nyitott láda áll a szögletben, mellette rozszant ág. Néhány régi könyv az asztalon, pár szék, az ajtó mellett, fénytelen barna egyajtós szekrény, pár ruhadarabbal és fehéreművel. Egyelőre ez az egész...

Fáradtan siklott el pillantása a tárgyakon. Mióta megjött megint lázai vannak, hegyes arccsontján lobog a hő. Vonásai megnyúltak.

Leült az ág szélére, öltözni kezdett. Nem akart beteg lenni, mire Erzsik megjön. Aránylag tisztességes szürke öltönyben érkezett. Prágában kápta a hazatérők segélyszervezetétől. A csehek szépen fogadták őket. Ez a sokat szenvedett nép, mely a deportáltak után talán a legtöbbet viselte el Hitler barbáraitól, megnyitotta szívét az átutazó káccsenteseknek. Kézről-kézre adták őket a vendéglátók. Jó szóval, pénzzel, ennivalóval tömték a vázzá soványodott visszavándorlókat.

MŰKEDVELŐ SZINPAD

A „HID” MELLÉKLETE

1 9 5 5
JULIUS-
AUGUSZTUS
7-8. s z á m

Popovics Sztérija Jován
(1806—1856)

K i b é k ü l é s

Személyek:

Ügyvéd — — — — —
Anica — — — — —
Fema — — — — —

1. jelenet

Ügyvéd egyedül

ÜGYVÉD *(Jóltáplált, pocakos a székre telepedve ül az íróasztalnál és aktákat forgat)* Mihi ius et iustitiam reali cum effectu administrare, dignaretur ó bár méltó lennék a jogot és igazságot látható sikerrel alkalmazni... Hm, szeretném akkor azt a jogászt látni, akinek több ügye lenne mint nekem... *(forgatja papírjait)* verekedés, fülemüle-per, csupa subtilis eset. He-he-he *(elégedetten a pocakját simogaja)* nem csoda ha ez napról-napra teltebb!

2. jelenet

Előbbi, Fema

FEMA Jóreggelt kívánok. uram!

ÜGYVÉD Alászolgája. Mi jóban jár?

FEMA Azt szeretném tudni, hogy maga-e a Vuletin Anica fiskálisa?

ÜGYVÉD Vuletin Anicáé? Igen, igen, neki rettenetes pere van, jaj az ellenfélnek, mert ön, minden bizonnyal jól értette az én nevémet; tudja azt, hogy minden ügyben benne van az én kezem — érti-e? Idenézzen, mind fontos objektumok, mert mindenki Petrics ügyvédhez rohan, — érti-e? Hát magának mi panasza van?

FEMA Jaj, nagy jó uram, én, mint szegény aszszony, tanácsot kérni jöttem magához.

ÜGYVÉD Semmi az. Ilyen ügyvédtől, mint én nem szegyen tanácsot kérni. Tegnap maga Jólis báró keresett fel ugyanezekkel a szavakkal. Kérem — mondja — domine Amice. Ugyan ne kollicitálja magát — mondom én — tudja már, ahogy rendszeren a bárókkal beszélni szokás.

FEMA Meghiszem uram, könnyű a báróknak, tele vannak pénzzel és egyébbel, így aztán könnyen beszélhetnek, de nekünk szegényeknek nehéz a sorunk, nekünk kérni kell. Könyörüljön meg rajtam, fiskális úr, ime hoztam egy pár galambfiókát *(köténye alól előszedi)*.

ÜGYVÉD He-he-he, miért fáradt vele?

FEMA Ez rendkívüli jó fajta, tíz éve, hogy galombokat nevelek, de ennek a fajtának a fiókáit kizárólag nagy urak számára tartogatom.

ÜGYVÉD Hálásan megköszönöm, tegye oda a sarokba, úgy-úgy. S most jöjjön közelebb. Mit kíván tőlem?

FEMA Hát tudja, én a Vuletin Anicával keveredtem pörbe.

ÜGYVÉD Tehát a pars 9. Hm. No ez érdekes.

FEMA Én csodálom, hogy elvállalta ügyvéd úr az ügyet, ez egy fillért sem fog fizetni magának, meg se köszöni, még csak azt se mondja: az isten fizesse meg. Pogány az a szerencsétlen, az egész szomszédság panaszkodik rá, bárhol megjelenik, első akar lenni, mindenkit túlkiabál, mintha mások nyelvére csomót kötöttek volna. No és az ura, az a gyáva, nem maradhat békén tőle, még el is tángálja a gyámoltalant szélébe-hosszába. Hát azt hiszi másokkal is így csinálhat. De én bennem emberére talált, csak egyszer a kezem közé kaparintsam.

ÜGYVÉD *(felkel)* Ho-ho-hó! Protervitas e dono orta! Mondja kérem, mit kíván tőlem?

FEMA Csak egy kis szívességet, uram. Én tudom, hogy ebben a pörben megnyit tehet. Intézze úgy, hogy én legyek a nyertes meglátja, részemről az almája nem fonyad el.

ÜGYVÉD (*meghajlik*) Köszönöm, köszönöm. He-he, ugyan ki nem tenne meg mindent magának. Hm. Hát mi is az ügy lényege? Hirtelen nem is jut eszembe, az aktákat áttanulmányozni hosszantartó fáradozás, nem lenne szíves röviden tájékoztatni az ügyről?

FEMA Tudom biz én, uram, emlékszem rá, mint-ha csak tegnap történt volna. Az ő gyereke azt mondta a kislánykámnak, tisztesség ne essék, — szólván, — te fattyú. Én erre fel-dühödtem, kilisttem és — vigye el az ördög — megcsupáltam az üstökét, bizonyítsa be nekem, hogy mért fattyú az én gyeregem. Erre, mint a kilőtt nyíl, nekem támad az anyja, hál istennek én sem ijedek meg a magam árnyékától, bevártam és alaposan helybenhagytam. Hát most én tehetek arról, hogy én voltam az erősebb?! Ha én nem lazszakolom el őt, ő vert volna meg engem. Most aztán fájdalomdíjat követel, hogy fizetné ki vele a szemfödélit.

ÜGYVÉD Nem olyan egyszerű a dolog. Alapos tanulmányozást igényel.

FEMA Semmit bizony, nagy jó uram, maga a fiskális, amit leír, az az ámen.

ÜGYVÉD (*le és fel járkal a szobában*) Igen, igen, ez így van. Hm. És mégis így. No, de semmiség! Most menjen szépen haza, és félóra múlva visszajöhet, én addig eligazítom az ügyet.

FEMA Édes jó ügyvéd úr, legyen olyan kegyes, nem fogok elfeledkezni magáról, én nem Anica vagyok.

ÜGYVÉD Szavamra, ne legyen gondja, ne feledje el, hogy félóra múlva vissza jöjjön, ebben az esetben persze... ő... no, de megért engem...!?

FEMA Értem, uram, minden úgy lesz. Isten-áldja.

ÜGYVÉD Szolgája.

3. jelenet

Ügyvéd egyedül

ÜGYVÉD Szépasszonyka jobb, mint a felperes, már első alkalommal is rendesnek mutatkozott, a galambocskákban hiba nincs. Most aztán lássuk, hogy segítsünk rajta. Legjobb lesz, ha az allegációt modifikálom. (*leül és írni kezd*) — Visum est nihilotamen minus (*ír*) — az ördög vigye, már fogalmazni sem tudok latinul. (*szóárt nyit ki és abban lapoz*) ...rátámadni, rátámadni... nincs. Hm. Ez már komoly baj. Annyi baj legyen, stilo curiali... rátámad, rátámadémusz — így la. (*tollat vesz és ír*) Nihilo minus tamen ipsa rátámadását in illam...

4. jelenet

Előbbi és Anica

ANICA Jóreggelt uram!

ÜGYVÉD Jóreggelt, jóreggelt.

ANICA Hogy érzi magát, uram, mit csinál?

ÜGYVÉD Éppen most fejeztem be egy relációt.

ANICA Az istenért, uram, mi van az en ügyemmel?

ÜGYVÉD Az már munkában van.

ANICA Mikor fejeződik be egyszer?

ÜGYVÉD Három hónapon belül, hamarabb nem lehet.

ANICA Még három hónap kell hozzá? Hiszen félévvel azelőtt is azt mondta! Igazán nem tudom elképzelni mit művel.

ÜGYVÉD Értse meg drágám, hogy ez nem megy olyan egykönnyen.

ANICA Hát ha így van, akkor én majd másik fiskálist keresek.

ÜGYVÉD Legyen tetszése szerint, de én mégis — őszintén sincere — azt mondom magának, érti-e, hogy aligha talál olyant, aki ezt az ügyet úgy elvállalná, érti-e, ahogy én. Komplikált ez az ügy, az alperes sok dokumentumot kapott.

ANICA Mít nekem a dekumenta, magam is dekumenta vagyok, fizesse ki, amit a bíróság megítél és kész a dekumenta. Ő megvert engem az egész szomszedság szemeláttára, hát mit akar ennél többet. Az igaz, hogy én sem maradtam adósa, mert telemarokkal téptem ki a haját, de ő engem a földre tepert, tudja-e azt az úr?

ÜGYVÉD Jó, jó, drága Anica, de lehetnek, érti-e, neki is bizonyítékai maga ellen?

ANICA Talán megint a dekumenta?

ÜGYVÉD Van olyan esetünk, hogy igen sokszor pars triumpham esik és reeksekvirálni kell. Így lehet ez a maguk ügyében is, érti-e? Én már kétkedem. Ez kész kuriozum. Maga jól ismer engem és ha én már gyanakszom, ott az ellenfélnek reszketni muszáj. Épen ezért a leghasznosabb az lenne, ha kibékülnének.

ANICA Mít? Hogy én kibéküljek azzal a szajhával, azzal a cemenével? Dögöljek meg inkább.

ÜGYVÉD He, he, he, semmiség az, hallgassa meg inkább a tanácsomat.

ANICA Csak annyit mondjon, akar-e ebben az ügyben embermódjára ítélni, mert ha nem, keresek én magamnak, uram, másik fiskálist, van belőlük annyi, mint a nagyesők után répa.

ÜGYVÉD (*Ingerülten*) Mi? Az én jelenlétemben — érti — dehonesztáció ez az ügyvédek ellen. Elhagy a türelmem. Tudd meg asszony, én tisztán látom, hol van a te igazad és hol nincs. Ezennel elvállalom a Fema védelmét és értesítem a kollégáimat, milyen asszony vagy te és akkor reszkethetsz a tollamtól.

ANICA Kérem, uram én nem akartam magát megsérteni.

ÜGYVÉD Ügy, ügy, hát azt tételezi fel, hogy én nem jót akarok magának? Miér ne békülne ki, ha azt én tanácsolom?

ANICA De ugye, ügyvéd úr...

ÜGYVÉD Pszt, egy szót se többet, aki nekem nem engedelmeskedik, annak nálam nincs audenciája.

ANICA Hát ha már épen így mondja, nem bánom uram, de nem vagyok hajlandó ingyen.

ÜGYVÉD Azt csak bízsa rám. Félfertály óra múlva jöjjön vissza, addigra Femát is ide-rendelem, és akkor a kondíciókat megbeszélhetik.

ANICA Higye el ügyvéd úr, nehezemre esik, de ha már egyszer így mondja, meg kell tennem. Idejében itt leszek, Istennek ajánlom.

ÜGYVÉD Szolgája.

5. jelenet

Ügyvéd egyedül

ÜGYVÉD (*Árcát törölgeti*) Uh! Kiver a veríték, amíg a klienset informálom, de mégis csak én kerekedek felül. Ha, ha. Alaposan megrettent a hangomtól. Ügy kell nekik, hadd tudja meg, kivel beszél.

6 jelenet

Fema, Ügyvéd, majd később Anica

FEMA Megérkeztem, itt vagyok uram.

ÜGYVÉD Jól tette kedvesem, minden rendben van.

FEMA Tényleg remélhetek, ügyvéd úr?

ÜGYVÉD Minden bizonnyal. He, he, majd meglátja, mit ér a közbenjárásom, de remélem hálás lesz érte. (Még simogatja az arcát).

FEMA Ó, uram, ahogy akarja.

ÜGYVÉD He, he, he... És férje... van-e?

FEMA Van ám.

ÜGYVÉD Az elég baj, mert különben, ért engem, nézzen rám, — ilyen szép asszonyt nem lehet minden bokorban találni — még feleségem is lehetne... he, he, he. No de, ami késik nem múlik, minden sorra kerülhet.

FEMA Uram, maga szegyenbe hoz, hiszen én csak egyszerű asszony vagyok.

ÜGYVÉD Nem tesz semmit, a szerelem nem ismer származást, mondja egy névtelen nagy elme. A szépség, az minden ami megvásárolható, maga az én esztétikai megítélesem szerint szép, bennem pedig... (Anica az ablakon beles) bennem még senki sem csaldott.

FEMA És hogy intézte el, ügyvéd úr az ügyemet?

ÜGYVÉD Szót sem érdemel... Folytassuk csak előbbi tárgyunkat. Maga szép és én sem vagyok csunya. Nem volna rossz, ha már elözvegyülne, érti-e?

ANICA Csapna a ménkü az ilyen fiskálisba!

FEMA Mégis mondja el, hogyan igazította el a dolgot? Előbb tudni szeretném!

ÜGYVÉD Igen szépen az egyik és még jobban a másik ügyfél számára. Elgondolásom az, hogy kibékítem magukat egymással.

FEMA Mindent, csak azt ne... inkább vesszen oda minden, de én azzal az átkozottal ki nem békülök.

(Anica az ablakon át csikorgatja a fogait)

ÜGYVÉD Más megoldást pedig nem találok.

FEMA De ügyvéd úr, még a környéken is kirohognak bennünket, ha megtudják, hogy kibékültünk.

ÜGYVÉD Semmi, semmi, értse meg, ha mondom. Azt hiszem jobb vagyok, mint a maguk környéke. He-he-he, nézzen csak rám, majdnem elpirulok.

FEMA Nem bírok uram kibékülni egy ilyen szeméttel... egy ilyen szajhával.

ANICA (az ablakból) Mit mond... szajha? (berohan a szobába) Kinek mondtad te, hogy szajha? Ugye? Kinek mondtad te, hogy szajha?

ÜGYVÉD Ami igaz, igaz, ez nem volt szép Femától.

ANICA Hallod ringyó, hallod, mit mond a fiskális?

ÜGYVÉD He, he, hogy mondhat olyat Femáskának?

FEMA Á, ringyó, ezt mondtad ugye, te bestia?

ANICA (Egymás hajába kapaszkodnak) Te ribanc...

ÜGYVÉD Hó, hohó. Ügyvédi széksértés, Anica, (Szét választaná őket)

ANICA (Leteperi Femát) Szánkázsanak rajtad az ördögök.

ÜGYVÉD Á, á, á, Femácskámát nem adom, nequaquam (Botot ragad és püföli Anicát).

ANICA Hej, uram, mit művel velem?

ÜGYVÉD Az én jelenlétemben ezt mégse lehet, nem tűröm, értik-e? (Felemeli)

FEMA (Felszabadulva Anicára ugrik) Ó, te ócska reszelő. (Földre teperi)

ÜGYVÉD Most meg már a Fema teperi le. (Botjával bökdösi Femácska!)

FEMA (Anicához) Akarsz-e még, hogy a vasvilla álljon beléd? Azt akarod, hogy összetörjelek?

ÜGYVÉD (Ismét lökdösi) Fema. Ajaj, ezek nem látnak, nem hallanak. (Felemeli őket) De ebből aztán már elég legyen.

ANICA (Feláll) Jaj, az ördög vitte volna el, jaj a cafat. (Nekiugrik Femának)

ÜGYVÉD Vétó. (Fema elé áll)

ANICA Kitaposom a beled, nem bánom ha beledöglök is. (Elcsúpi Femát)

ÜGYVÉD Vétó, mondom, hogy nem szabad.

FEMA Anicához fordul, de az ügyvéd most közöttük van közepén, elkapja Anica haját) Na most végre megcsiptelek, te cégéres. (Magafelé húzza)

ÜGYVÉD Az isten szerelmére, én is itt vagyok.

ANICA (Ő is magafelé rántja Femát, mire mindketten keresztülesnek az ügyvéden)

ÜGYVÉD Engedjenek, engedjenek, megfojtanak.

FEMA (Felugrik, hogy jobban keze ügyébe vegye Anicát)

ÜGYVÉD (Kiszabadul) Maleferiatae! (Botot ragad és ütlegelni kezdi a nőket, mire azok elengedik egymást)

FEMA Mit avatkozik a mi ügyünkbe?

ANICA Ki akasztotta rád ezt a pandúrt, az ördög vigyen el a fiskálisoddal!

ÜGYVÉD Az én jelenlétemben így viselkedni és így dehonosztálni engem? Tudják-e, hogy ki vagyok én?

ANICA Hivta magát közénk valaki?

ÜGYVÉD Hallatlan eset, értsék meg, ez jogszértés. Tudják-e, hogy ez mit jelent? Most vagy azonnal kibékülnek így ahogy vannak, vagy pedig megismerik bösz haragomat.

ANICA Tiszteltetem a békéltetését, csak ha én megbosszultam magam.

FEMA Most nem bánom, ha száz forint is az ára, de elláttam a baját szívem szándéka szerint.

ÜGYVÉD Na és az eljárás, a peresügy?

ANICA Csak olvassassa az öregapjával együtt. Nekem elegendő van belőle. (Femához) De te még megemlegeted ezt a napot.

FEMA Te meg az én markolásomat.

ANICA Nem jut többé az eszedbe, hogy velem veszekedj.

FEMA De neked se, hogy engem heccelj.

ANICA Én voltam a te fiskálisod.

FEMA Én meg az ítéletvégrehajtód.

(Veszekedve el)

ÜGYVÉD (Utánuk nézve) Ember vagyok, semmi emberi nem idegen tőlem. Mindamellett ez a pör is hozott azért egy pár galambocskát!

Függöny

Fordította: Létmányi István

A Popovics Sztérija Jován ünnep elé

A jugoszláv színházi és irodalmi világ 1956-ban ünnepli Popovics Sztérija Jován születésének 150-ik, halálának 100-ik évfordulóját. Sztériját az utókor méltán a szerb színműirodalom atyjának nevezi és ez jogos is, mert hiszen rövid élete alatt számtalan értékes színpadi munkával ajándékozta meg az irodalmat, amelyek közül több színjátéka még ma is állandó és szívesen látott műsordarabja nemcsak a szerb, hanem más nemzetek színházainak is.

Sztérija 1806-ban Versecen született. Apja görög származású, anyja szerb. A Sztérija nevet görög származású apja után kapta, aki tönkrement kereskedő volt és akiről író fia a Kir Janja alakját mintázta. Mint több más írónál is történt, édesanyja az elmondott elbeszélésekkel és mondákkal fejlesztette fia képzelőtehetségét. A fősvény apa nem akarta fiát iskoláztatni, hanem a kereskedői pályára akarta adni, de Sztérija minden erővel harcolt apja elhatározása ellen. Iskoláit szülővárosában és Temesváron végezte el, majd a Pesti tudományegyetemen a filozófiára iratkozott be. Az ekkor fejlődő nagyvárosban ismerkedik meg a színházzal és itt kezd irodalmi kérdésekkel foglalkozni. Amikor 1828-ban tanulmányait befejezi, visszatér szülővárosába, ahol a latin nyelv tanára lesz. Közben beiratkozik a jogi fakultásra is és ennek elvégzése után ügyvédi irodát nyit. Nyugtalan vére 1840-ben Beográdba viszi, ahol az akkor megnyíló jogi fakultás tanára lesz. Innen Kragujevárcra megy, majd ismét visszatér Beográdba, ahol 1842-ben a Közokta-

tásügyi Minisztérium osztályfőnökévé nevezik ki. A magyar szabadságharc kitörésekor beadja lemondását és hazatér szülővárosába. Itt folytatja további munkásságát fiatalon bekövetkező haláláig. Itt, ebben a városban figyelte meg az akkori kor feltörekvő polgári társadalmának hibáit és ferdeségeit és itt írta legjobb színpadi munkáit, amelyek közül a Felfuvalkodott tökfej, A Kir Janja, a Gonosz asszony, valamint a Füllentő és Hazug című vígjátékok magyar fordításban már ismeretesebb színházi közönségünk előtt. De nemcsak a felsorolt vígjátékokat írta Versecen, hanem a szabadságharc és az ezt követő idők hazug álhazafisága arra ihlették, hogy Hazafiak (Rodolyupci) címmel megírja irodalmi munkássága hattyúdálát, amelyben szatirikus színekkel festi le a hazug hazafiságot és álnokságot.

Úgy érezzük, hogy a szerb színpadi irodalom nagy képviselőjének emlékűnnepét nemcsak hivatásos és amatőr-színházaink, hanem kultúregyesületeink együtteseinek is meg kell ünnepelniük. Éppen ezért már most felhívjuk a fenti intézmények vezetőit és rendezőit, hogy jövő évi műsorunk összeállításánál vegyék számításba e fent felsorolt háromfelvonásos színpadi műveket. Olyan egyesületek számára, amelyek gátló körülmények folytán nem tudnak egész estét betöltő darabbal résztvenni az ünnepségen, mai számunkban Sztérija egyik jólsikerült szatirikus egyfelvonásosát közöljük.

—y—

Kis színházi lexikon

ARS: művészet

ARTISTA: leginkább a cirkuszban, varietékben és mutatványos-bodéokban szereplő akrobaták, állatszeliárdítók bohócok és más hasonló mutatványokkal foglalkozók neve.

ARTIZMUS: egy irány a művészetben, mely főleg a kifejezési formára és technikai megoldásokra helyezi a fősúlyt.

ASPHALEIA: színpadtechnikai rendszer elnevezése a görög színjátszás korában.

ATELIER: műterem

AVANT GARDE: mindazokra a színházi emberekre, akik valami merész újítást akarnak bevezetni azt mondják, hogy az avant-gardistákhoz tartoznak. A különféle stílusok és izmusok bevezetésére törekvő kísérleti előadásokat is avant-gardista előadásoknak nevezik.

BÁBJÁTEK: az élő emberek által kultivált színjátszás rokona: színjáték, ahol az eleven embereket mozgatható bábuk helyettesítik.

BALLET: művészi tánc, amely zenekísérettel bizonyos cselekményeket fejez ki a pantomim segítségével.

BEÁLLÍTÁS: e kifejezés arra értendő, hogy valamely színdarabbal a színház vagy kulturális egyesület színészei elkészültek, tehát műsorra tűzhető, vagyis: beállítható.

BEDÍSZÍTÉS: (díszletelés) a rendező utasítására, a díszlettervező tervei alapján készült

díszleteket, a pontosan meghatározott helyre a díszítők beállítják a színpadra.

BEUGRÁS: ha valaki helyett az utolsó pillanatban egy más szereplő veszi át a szerepet.

BÖGEN: a régi stílusú színpadokon a zsinórpadlászról leeresztett felső takarások neve. Így is mondják: bögni.

HONVIVANT: elegáns szerelmes színészek szerepkör megjelölése.

COMMEDIA DEL ARTE: rögtönzött vígjáték, amelynek a szerepei valamikor nem voltak leírva, csak kivonatos utasításokban adták meg a színészeknek és amelynek szereplői nagyjából állandó típusok voltak.

CONFERENCE: rövidebb számokból álló tarka műsoros esten az egyes számokat bevezető néhány szó.

CONFERENCIÉ: (olv. konferanszié) az aki a bevezető szöveget elmondja, lehetőleg szellemes, mulattató csevegés formájában. Ma már a konferánsz művészetté fejlődött és irodalma is van.

COSTUME: (olv. Kosztüm) színházi értelemben jelmez.

DEBUT: (olv. debü) új színésznek vagy énekesnek első fellépése.

DÍSZLETMESTER: a színpadi személyzet vezetője, aki a próbákon és előadásokon a be-díszletelést, valamint a díszletváltásokat munkálatait irányítja.

A színpadi alkotás sajátossága

A színpadművészet két jellegzetes sajátossága teszi megkülönböztetővé a színpadi alkotást minden más művészi munkától. Az egyik sajátosság abban rejlik, hogy az alkotóművész egy és ugyanazon időben a mű anyagául is szolgál, amelyet fel kell dolgoznia. Minden más művészeti ág rendelkezik szerszámmal, műszerrel és anyaggal, amelyből és amelynek segítségével az alkotó-művész a művet elkészíti. Ez a kettősség bizonyos különös sajátosságot jelent a színpadi alkotó-művészetben. A színpadművészet másik jellegzetes sajátossága az, hogy a színész nem végezhet javításokat művészi munkáján, mivel minden színpadi alkotás új, a pillanatok alatt és rendkívüli körülményekben megszületett alkotás, amely a színházi munka különleges törvényeinek van alávetve. Lehetetlen egy lejátszott előadás után, mondjuk másnap, utólagos javításokat eszközölni az elhangzott szavakon. Még a legkisebb részletekben sem változtatható meg semmi, ami az előadáson elhangzott. Ezzel szemben egy költői mun-

kán, regényen vagy versen, festményen, vagy szobron bármikor véghezvihető valami javítás. Miután az előadandó színdarabon végzett ellenőrzés során kiépítjük magunknak a tapasztalatot és munkánk ismeretében előrehaladunk, éppen ebben rejlik a színészi alkotás másik sajátossága, hogy az ellenőrzést feltétlenül el kell végeznünk és ennek az ellenőrzésnek az alkotás pillanatában kell megtörténnie. A színész művészetének ez a lényeges sajátosság, amelyet egyetlen más művészet sem kíván művelőjétől. Az alkotó művésznek ki kell magában fejlesztenie lelki énjének kettősségét, vagyis azt, hogy egyidőben alkosson és ellenőrzést végezzen. Érthető, hogy ez igen összetett lélektani feladatot jelent. Elméletileg elsősorban csak a főbb alapelvekre kell rámutatnunk, míg az utat, amely ezeknek az elemeknek a legyőzéséhez vezet, minden színésznek egyénileg kell megkeresnie.

—actor—

A „bűvészinas“

A kikindai „Arany János” amatőrszínházban szorgos munka folyik. A lelkes együttes sok próbát kénytelen tartani, hogy megvalósítsa a műsortervet. A próbák szünetében összeülnek a tagok és ezekhez az összefüggésekhez hozzátartozik az „ugratás”. Az együttes tagjai élénken figyelik a napi fejleményeket. Majdnem minden nap áldozatul esik valaki, többnyire a társulat egyik vidám tagjának jóvoltából, aki néha a legrosszabb viccekkel és ötletekkel csalja törbe áldozatait.

Az „Aranykakas” egyik próbaszünetében a következő indítvánnyal fordult a társasághoz:

— Akartok látni egy nagyszerű bűvészmutatványt?

— Mi volna az?

— Levágok egy gombot valakinek a kabátjáról. Megmutatom a kezemben levő gombot,

aztán füttyentek egyet és a gomb ismét a helyén lesz.

— No, erre kíváncsi vagyok! — mondja hitetlenkedve egyik kartársa.

— Kérlek — szóló sértődött képpel a bűvész, — ha nem hiszed, itt rögtön bebizonyíthatom.

A kollégának erre már minden gyanakvása eloszlik. Odalép a „bűvész”-hez és felajánlja a nemes célra kabátjának középső gombját. Egy nyisszantás a zsebkéssel és a bűvész felmutatja a gombot:

— Ime, itt van a kezemben! Ha most egyet füttyentek, megint a kabáton lesz.

Feszült csend. Mindenki lélekzetviesszafojtva figyel. Majd megszólal unottan a „bűvész”:

— De én nem füttyentek...

—g—

A *Műkedvelő Színpad* megindításakor a melléklet alapvető feladata az volt, hogy színjátszó együtteseinknek bizonyos fokig darabokat biztosítson a műsorkevertehez. Bár feladatának csak kismértékben tudott eleget tenni; a műkedvelő együttesek reportoárját a Magyar Kultúrta n á c s más módon — a színdarabok másolásával és szétküldésével — oldotta meg. Éppen ezért a Kultúrta n á c s úgy döntött, hogy ezzel a számmal megszünteti a „Műkedvelő Színpad” című mellékletet. A melléklet kisebb, egyéb feladatait (színjátszás elmélete, szaktanácsok, stb.) úgyis átvették hetilapjaink és az egyesületek azokban találnak megfelelő anyagot.

A Wilson-pályaudvar üvegcsarnokában érezte először, hogy visszakerült a világba. Az utcákat romok torlaszolták el, pár hete itt barrikád-harcok folytak, de a Vencel-téren már zajlott a sétálók áradata, vidám zsvivaj muzsikált fülébe és fehérkeztűs rendőr irányította a forgalmat.

W-től Prágáig három napig tartott az út. Mindjárt jelentkezett mihelyt a felszabadult táborok közös komitéja, szervezni kezdte a transzportokat. A hazatérőket tíztizenötös csoportokba szervezték és lengyel katonai teherautók szállították W-ből a prágai fővonal legközelebbi vasútállomásáig. Mindenkit Prágába irányítottak. Papírokat, útravalót és néhány márkát kaptak. Márkéért viszont semmit sem lehetett vásárolni. Az útbaeső helységekből, egészen az ideiglenes lengyel-cseh demarkációs vonalig, egyetlen üzletben sem akarták elfogadni a Reich papírpénzét. A demarkációs vonalon túl, — cseh földön, — pedig már ajándékba adták mindent.

Egy szudéta városkában, — Braunau volt a neve, mint a nácidiktátor szülőhelyének, — először érzett elégtétel-félt. Itt már a cseh partizánok kezében volt a hatalom. Ezek a határban épült egykori nácitábort, az egykori rabtartókkal töltötték meg. Németek lakták a barakkokat és megbélyegző foltot kellett viselniük. Festékekkel torz horogkeresztet freccsentesek a rongyaikra. Szakasztott úgy kellett cipelniük, mint a kácatteseknek a sárga foltot.

Lankasztó furcsa illata van az itthoni nyárnak. Száraz húsán, éjszaka, Erzsi testének emléke sajgott végig.

Szép lesz ha hazajön az asszony. A táborban az élet valami órállás-féle volt a leselkedő halál betörési kísérletei ellen. Vánszorgó félálom. A szabadulás távolban derengő terminus.

Itthon van, de ha kimegy az utcára idegennek érzi magát. Más lett minden. Sorok és fogalmak megcserélődtek. Serény készülődés a levegőben. A házak kopottak, mintha nyári vihar cibálta volna meg őket, tört ablakszemek hunyorognak a napfényre, de körül minden csupa sürgés. Kalapácsolnak, tataroznak. A falakon felhívások, választási plakátok. Olyan a város, mint a lakás nagytakarítás előtt.

Kényelmetlenül rezzent fel. Kopogtak. Acél jött be. Nem szerette Acélt, jóllehet a háborúelőtti kisváros kasztokra tagolt világában barátoknak számítottak. Egykorú vele; valaha iskolatársak is voltak. Nőtlen ember, parlági gavallér.

— Édes egykomám! — rontott rá szélesen és megölelte. — Csakhogy itthon

vagy végre! Éreztem én, hogy visszajössz, a kutyaistenit...

Miklós visszaölelte.

— Csak tegnap hallottam. Különbem jöttem volna hamarabb. Tudod, kinn lakom a szálláson.

— Hát megvan?

— Meg éppen nincs — vigyorog — elvették szabályosan, de a ház még az enyém. Van ott egy és más, amit nem szívesen hagy őrizetlen az ember. Manapság tudod...

— Téged is kifosztottak?

— Azt már kevésbé. Ott ültem én öregem a szajrén. Laktak a házban magyarok, németek, bolgárok, oroszok, partizánok, amit akarsz. Egy szeg se veszett el. Van itt magyar királyi ész!

— És most? Mit csinálsz?

— Nevetni fogsz. A népbizottságnál dolgozom. Városi tisztviselő lettem. Nem rossz mi? Mezőgazdasági előadó vagyok, mert azt el kellett ismerniök ezeknek is, hogy a gazdálkodás a kisujjamban van.

Miklós nézte a barnára sült, lármás embert. Még mindig a régi hetyke zöld vadászkalap ült a fejbúbján, pávaszemes tollal a karima felett. A kiváltságos osztály nemzeti viselete volt ez az agresszív kalap. Ezek fölött a zöld lóden kalapok felett hiába múltak el az idők és forradalmak, mindörökké egy megzাপult kaszt bűneit és korlátoltságát óvják az idők viszontagságaitól. Nem szakítia le őket a ködös fejekről semmiféle vihar. Ezek a kalapok nem tanulnak, minden záporhoz gyűrhetőek és minden viselethez hordhatók.

Acél, mint mezőgazdasági előadó! Miklósnak eszébe jutott milyen szabályszerűen eltávolodtak egymástól a magyar megszállás idején. Iratlan törvény volt akkor, hogy vadászkalap, csak vadászkalappal álljon szóba. A mimikriemberek pedig okosan helyezkednek. Ez az egyetlen okos dolog, amire képesek. Mikor Hitler és Szálasi árnyéka ült e kedves utcák fölött, Acél fokozatosan hidegülő rövid „szervusszal” intézte el őt, ha véletlenül egymásba botlottak.

Mezőgazdasági előadó!! Mit ért ez a gazdasághoz? Vadászat, bor, egy kis úri kupeckedés, elégedett bőfögések zsíros ebédek után. Ha ivott egy kicsit, kibújt belőle a gazember és rárontott a tanyai parasztlányokra. Persze neki magának szent meggyőződése hogy ért hozzá. Már az öregapját is megsüvegelte a béreseinek az öregapja. A maga részéről kegynek tartja, hogy hajlandó egy elárvult város-házi íróasztal mellé ülni.

Acél fecsegett, ő szórakozottan hallgatta. Végre elment. Utána egész nap jöttek. Olyanok is, akiket alig ismert. Részvétükben volt valami lármás, sőt kellemetlen. Mind boldog, hogy hazajött, mind biztatja, hogy Erzsí is megjön. Leglármásabbak azok akik a fasiszták idején a kellenél többet hallattak magukról. Önigazolás citerázik a nyájasságuk mögött. Érdekes, hogy mindenki az elhurcoltakkal érzett, jó volt és humánus. Ki rendezte a pogromokat?

Estefelé szedelőzött, kiment az utcára. Végignézett a hosszú, egyenes úton, mely ápolit parkba torkollott. A parkból jó illat csapott feléje. Lágy, frissítő alkony volt s a nap tányérja fémes rozsdaszínen csillogott. A párolgó macskaköveken tanyái szekerek himbálóztak.

Most mindent nagyon szépnek látott. Elfogta a vágy, folytatni az életet ahol egy éjszaka megszakadt. Szép pillanatokat idézett fel. Erzsí, amint megjelent elméjében, soha sem volt oly kívánatos, okos és kedves, mint most.

Amint befordult egy kertes utcába, valaki a nevét kiáltotta:

Henyén öltözött fiatalember jött feléje. Vastag pápaszeme mögött érdeklődő, fekete szem csillogott.

— Miklós!

Amikor látta, hogy nem ismer rá, bemutatkozott:

— Sárics vagyok.

Mosolyogva tette hozzá: a „Bolsi”.

Miklós észbekapott.

— A kis Sárics! Bocsnat... a népbizottsági elnök elvtárs. Acél már beszélt rólad. Gratulálok.

— Vártam, hogy felkeresel.

— Ne haragudj... még nem vagyok rendben.

— Én is jöttem volna. Elszakadtunk az iskola óta, azért én nem felejtettem el. Sok mindenről szeretnék beszélgetni.

A kis Sáricsról csakugyan eleget fecsegett ma Acél. Leereszkedőn, gúnyos jóakarattal emlegette a „karrierjét”. Persze neki nem ment a fejébe, hogy a méltóságos polgármesterék faragott íróasztala mellé egy Sárics telepszik. Sárics, akinek szabó volt az apja.

Iskolatársak voltak mindhárman. Sárics már a gimnáziumban Marxot bújta, érettségi után pedig sokáig nem mutatkozott otthon. A szabó feleségét akkoriban sokszor látták kisírt szemekkel a piacon. Ilyenkor tudták, hogy a fiát megint letartóztatták.

Az iskolában imponált neki a kis Sárics lobogó forradalmisága. A passzív lelkek

ragaszkodásával vonzódott a rövidlátó, kis szabófiú erős lényéhez és titokzatos iskolánkívüli életéhez. Azóta régen kihullott emlékezetéből a nyolcadik osztály „bolsi”-ja. De most igazán örült, hogy látja.

— Szükségünk van rád, Miklós — karolt belé Sárics. — Számítunk rád...

Miklóst kicsit megijesztette, hogy cselekvést vár tőle valaki.

— Időre van szükségem — szólt. — Most még minden kusza, rikitó, zavaros, felfoghatatlan... persze te nem érted. Te máshonnan jössz.

— Nagyon is értem, pajtás. Természetes dolog ez az elmélkedő passzivitás. A feleséged miatt is aggódsz. De hidd el, valószínű, hogy visszajön. Még mindig érkeznek asszonyok. Különbben mi hivatalosan és névszerint is nyomozunk a hiányzó után. A visszahonosító központhoz, meg a Vöröskereszthez már eljuttattuk a névsort. Ha lesz valami, értesítést kapsz.

— Te a partizánoknál voltál?

— Ott. A feleséggel együtt. Őt nem ismered. Gyere be egy percre! Itt lakom.

Miklós húzódozott:

— Nem szívesen zavarok.

— Na, nem erőltetek. Talán szívesebben vagy még egyedül. Nem jönél fel a napokban a városházára? Talán a feleségedről is lesz addig valami.

Miklós maga se hitte volna, már másnap felment. Tetszett neki a kis Sárics. Pattogó mondataiban a diákkor ízét érezte.

Az kedvesen fogadta. Sokat, érdekeset beszélt, terveket, statisztikákat, kimutatásokat teregetett elő. Végül is oda lyukadt ki, hogy Miklósnak a jogi osztály vezetését kellene átvennie.

— Nem holnap, vagy holnapután — mondta. — Pihened kell. Csak tudd, hogy várunk.

Kutatva nézett végig Miklóson:

— Addig is... a néphatóságok támogatása rendelkezésedre áll. Anyagi segítségre nincs szükséged?

— Van még valami pénzem.

— Bútor, ruhanemű? A gazdátlan javak raktárából mindent megkaphatsz. Csak igénylést kell beadnod. Esetleg felismerhetsz valamit a holmid közül.

— Mindezt későbbre szeretném halasztani. A legszükségesebb dolgokat így is előteremtettem. Nem nélkülözöm.

Barátokként váltak el. Miklós jó érzéssel lépegetett lefelé a városház kimarjult lépcsőin. A kis Sárics szilárd pont lett, melyhez a jövőbeni élet lehetőségei kapcsolódnak. Kellemes volt elgondolni, hogy reá még szükség is van. Nem a szögesdrót

marslakója többé. A következő napokat azzal töltötte, hogy olvasott és hírt várt. Ismerkedett a történelemmel. A káctéseknek a történelmet is meg kell tanulniok. A táborban alig hallottak valamit a partizánokról. Elragadó ujdonságnak tetszett minden, amit itthon mindenki tudott. Újságköteteken és könyveken rága keresztül magát. A gondolatok dandárja, az olvasmányélmények nyomában, tartalommal töltötte meg az üres napokat.

Másrészt a várakozásnak élt. Csakugyan minden nap jöttek haza asszonyok. Olyan is akadt, aki egy ideig együtt volt Erzsivel. Amikor elváltak tőle, még egészséges volt. Ez reménységet jelentett. S amikor könyvtárból, vagy a vendéglőből hazafelé igyekezett, mindig azzal játszott, hogy várja otthon valami papiros.

**

Vasárnap késő délután — Miklós nem volt otthon — kopogtak. Senki sem felelt, mire csendesen, bizonytalanul lebillent a kilincs.

— Nincs itt senki — szólt vissza egy asszonyi hang.

— A könyvtárban lesz. Megyek érte. De hadd térjek magamhoz!

Acél a fejobbjára tőlte a vadászkalapot és szétcsapta a kezét:

— Szavamra mondom, megőrülök! Erzs, maga... Egyszerűen magába botlok az állomáson. Csak így... Még hozzá, frissebb, szebb, kívánatosabb, mint valaha. Mintha a Lidóról jönne.

Az asszony elmosolyodott:

— Na persze, nyaralás. Nekem véletlenül csakugyan nem volt rossz dolgom. Blockáltestín voltam. Ja, maga nem tudja mi az.

— Nem én.

— Táborfelügyelő. Dupla adag, jobb ruha, dolgozni nem kellett.

— Mindig ügyes asszony volt maga, Erzs — mondta Acél és nem vette le a szemét róla.

— Ne hizelegjen. Menjen már Miklósért. Nem gondolja, hogy vele is szeretnék találkozni?

— Rohanok. Csak nézem még egy pillanatig. El se képzelem mennyit gondoltam magára!

Mögéje került, halkabba fogta hangját:

— Szabad megfogni a kezét? Mint egyszer, régen...

— Megőrült? Régi könnyelműségekre akar emlékeztetni?

— Szeretném. Mit szól? Maga több volt könnyelműségnél, Erzs. Az a két hónap... a mi két hónapunk...

— Jó, majd én is emlékeztetek. Amikor változtak az idők... Akkor, persze, észre sem vett. Az árja erősebb volt a szerelemnél.

— Mit tehettem volna?

Erzs felelni akart, de mintha ütés érné, meg kellett fordulnia. A nyitott ajtóban állt Miklós. Az asszonyt didergő gyengeség fogta el. Tárt karokkal indult a mozdulatlan férfi felé. A sarokba szorított nő ősi cinizmusával igyekezett meg nem történtté kuruzsolni a véletlent.

— Drágám! — kiáltott.

— Erzs... mikor... jöttél...

Acélra mutatott:

— És ez... hogy kerül ide?

— Megjöttem Miklós!

— Erzs... élsz... élsz!... Itthon vagy... És miket mondott neked ez? A szeretője voltál?

— Esküszöm...

— Az voltál. És meg sem érkeztél, máris...

A férfi Acélra nézett, aki tanácstalanul állt ott. Közelebb lépett hozzá:

— Takarodj! — mondta.

Felizzott benne a düh, a hangja elbisaklott:

— Disznó!

— De kérlek... ezt nem tűröm...

Ő is egy lépést tett előre:

— Mit akarsz? Verekedni? — ordította Miklós. Én ötvenöt kiló vagyok, ti szedtéttek le rólam a főbbit! Te kilencven. Hősködni akarsz? Fasiszta csirkefogó! Kifelé!

Elfehérédve kapott Acél kabátjához, az ajtó felé tolta. Nem hallotta mit mondott, becsapta utána az ajtót és kimerült lélekzettel állt az asszony elé.

— Pfuj! — lihegte. Mellében fuldoklott a keserűség.

— Mennyire vártalak — mondta. — Most mi lesz?

Az asszony magához tért. Sírni kezdett.

— Mondhatom, különös vagy. Így fogadsz. Hazajövünk a pokolból és ahelyett, hogy megölelnél, jeleneteket csinálsz. Erőről rád ismerek. Mindig ilyen túlzott voltál.

— Igen, — Miklós sovány arcába vér szállt fel, — te mindig túlzásnak tartottad ha az ember kér valamit a szeretetéért. Egy kis asszonyi becsületet. Vagy azt se. Csak az illuzióját.

— Jó — szólalt meg Erzsi. — Három évvel ezelőtt egyszer flörtöltem. Az is valami? Minden asszony megteszi. Ebből csinálsz most tragédiát? Semmi olyasmi nem történt...

— Hazudsz...

— Jó. Hazudok. Megbűnhődtem ezért és minden hazugságért. Onnan jövök, ahonnan te. Illetve, azt se tudom, te hol voltál.

— Én is ott voltam, nyugodt lehetsz. De ez nem feloldás semmiért, ami azelőtt történt. Amivé ott lettél, azért nem vagy felelős. Ha ott teszed, egy tál levesért, vagy egy ruhadarabért, vagy az életedért, van mentséged. De te itthon tetted.

Elhallgatott. Hallgattak mindketten.

— Ne keressünk mentséget, — szólalt meg később fáradtan.

Az asszony odament és magához vonta a fejét.

— Buta véletlen volt, Miklós, hát veszekedéssel töltjük ezeket a perceket? Te-

hetek róla, hogy ő volt az első, akibe beleütköztem? Hazakísért. Éppen érted küldtem, amikor betoppantál. Igazad van. Unatkoztam, ez az egész. Régen elfelejtettem.

— Talán nem hazudsz, talán igen — mondta a férfi. — Csak egy biztos: visszajöttünk. Életben vagyunk. Lehet, hogy kötelességet jelent, hogy itt vagyunk. A feleségem vagy. Szerettelek. Most is szeretlek.

Alkonyi árnyakban állt a régi szoba. Az ablakon pirosodni kezdő égdarabok néztek be.

— Így kellett volna kezdeni, látod, — mondta az asszony. — Élünk, ez a fontos!... Élünk!...

Miklós két tenyerébe fogta a felesége fejét és felemelte arcát, hogy a növekvő homályban belenézhesen a szemébe. Csendesen mondta:

— Próbáljuk meg, Erzsi!

Farkas Béla

Didergő madarak

Tiszta mosoly

*Tiszta mosoly csókolja számat
ragyogásban csillog a szemem,
szívemben édes jókedv táncol
öl, ringat a szép szerelem.*

*A dús fény rám csordul a napból
a tavasz is csak én rám kacag,
a fájdalmat üsse az idő
éljenek az őszinte szavak!*

*Röppen az élet, alakul a vágy
velem most a világ egyesül,
legyen mindig büszke a költő
ha a mosoly karjába kerül.*

*A bánat az öl, sárba tapos. —
s csak úzd el, ha arcodra ül,
az egész világgal fogjál kezét
s mindenki elfogad emberül.*

*Birtokod legyen a vígság
hisz az élet úgy sem tart sokáig,
varázsló mosolyoddal nézzél
fel a szép nagy magasságig.*

*Tiszta mosoly fürdeti arcom
ragyogásban csillog a szemem,
szívemben édes jókedv dobban
csókomat csókkál üzenem.*

Kettőnk találkozója

*Felettem fekete felhők tornyosulnak;
csipp-csupp, micsoda fene sár,
nagy esőcseppek hullnak. — —
Megérkeztem, megfordul a kulcs,
s nagyot csörren a zár.
Belépek,
a kedvesem vár,
s ki tudja mióta!? —
Percek, napok, hónapok múltak
hú évek,
s csak most lett való, kettőnk találkozója.
(1953.)*

Farkas Béla

Lombok között

A költő

A költővel minden összenő:
a kő, a fa, az óceán,
ő mindig, mindenhol láthatod
késő este, reggel korán.

A napból, ha rád csorog a fény
a költő csókos kedve ez,
a nagyvilág szép arcképe ő
és szeretve szerelmetes.

Csendül a rím, talán hallod is
az ő szíve muzsikája szól,
ő mindig ölelve adja át
a legszentebb, őszinte szót.

Alkony

Valamelyik kerék kegyetlenül csikorog. Ha az egyiket megkened, másnap a másik csikorog. Az egyik kerék mindig csikorog. Miért kell mindig legalább az egyik keréknek csikorogni? Az öreg megáll és nézelődik. Valamikor gyerekkorosi kerekei voltak ezek. Most láda van rajtuk, a ládában két pufók dézsácska. A dézsácskában nemsokára moslék lesz. De valamelyik kerék csikorog, alighanem az az első, amelyikről már lekopott, leszakadt a gumipánt. Otthon még nem csikorgott csak itt, épp most, amikor kiér a főutcára, ahol kemény, zömök buckákat formált az úttesten a hóból a sok autó. Itt zötvög a kocsis és csikorogni kezdett a kerék. Ilyenkor talán megfagy a kenőcs. „Szánkó kel-lene, az a bajom” — dünyyögi és újra neki-tendül. Szánkóval talán sokkal jobban menne, a hordárokknak olyan szép kis szánkókik vannak. Talán a szánkó segítene. De lehet, hogy az idén már nem is kell, lehet, hogy hamar kitavaszo-dik. A tél is későn érkezett. Csak most, alig egy hete. Azelőtt, érdekes, keményebb telek voltak és idejében beköszöntöttek; és általá-ban minden a maga idején és a helyén ment, azelőtt.

Azelőtt... (gondolta az öreg).

Lépésről-lépésre haladt és nem látta, hogy sokan kikerülnek, elhagyják. Egyszer megcsüszott, ekkor megállt és megbámulta a cipőjét, lehajolt és megtapogatta a talpát.

Nem tudom, gondolta az öreg, nem tudom, adnak e valamit, ha elfogadják az ajánlatom. Nem tudom, eszükbe jut-e adni? Valamikor a jó ötletet mindig megfizették. Az ember beállított a „Kovács és Társá”-hoz és azt mondta: „nézze, van egy ötletem. Garantálom önnek ennyi és ennyi biztos jövedelmet. Húsz százalék az enyém?” A „Kovács és Társá” igent mondott, vagy nemet. Ha igent, akkor rendben volt. Ha nemet, akkor az ember szó nélkül elment a konkurrenshez: „Nézze, van egy jó ötletem, a Kovács elsárgul az irigységtől, ennyi és ennyi tiszta hasznot biztosítok önnek, húsz százalék az enyém.” Az ötlet eredeti, a haszon biztos. Itt mindennek egyeznie kell. Nyolcvan százalék az övé, húsz amazé. Alászolgája!

De eszükbe jut-e ezeknek, hogy az ötletet meg kell fizetni? Vannak, akik szinte szöknek az ötletektől. Egyszerűen nem kell nekik. Pedig oly tiszta sor ez, hogy nem kell hozzá semi-

lyen ész, semilyen fej, hogy megértse. Ceruza kell és papír. Ennyi az egész.

Az öreg totyog a jeges, piszkos hóbuckák között.

Az egyik háznál befordul, nagy ház ez, tá-gas udvar, megvan a folyandárok helye, kö-zépuított betonkör befagyott szökőkúttal. Színe-vestett kerítés, hársfák. Kerthelyiség nyáron. Az öreg betotyog a hátsó ajtón. Meleg. Itt me-leg van. Ételek rotyognak, pattog a tűz, két fehérruhás szakács álldogál, mosogatólányok farolnak s pincérek sétálnak ki-be. Mint egy jó masina. Minden kerék a maga dolgát végzi, pontosan azt és kimérten, tudva, mit tesz a má-sik kerék s mit a harmadik. Az egyik kerék nem törődik a másikkal, csikorog vagy nem csikorog, minden kerék elvégzi a maga dolgát. Jól megszerkesztett masina. Senki az ajtóra se pillant. Jó meleg van. Lehet, hogy itt van az igazgató, és lehet, hogy bejön ide. Az öreg meg-tapogatta belső zsebet. Már egy hete mindig ta-pogatja, ha ide belép, és mindig lesi a másik ajtót, hátha ide is betéved az igazgató. Mert hisz annak kell elmondani az ötletet. El kell mondani és ki kell venni a zsebből a papírt: „Nézze, itt van, így csináltam én valamikor.” És akkor megmutatni neki a papírt. De csak félig megmagyarázni és akkor zsebretenni. Úgy. Itt jó meleg van. Érdekes, hogy az ember szeme könnybelábad, ha a hidegről belép. Úgy rém-lik, hogy azelőtt azért mégsem volt így. Az-előtt nagyszerűen látott, a pirinyó hajszaát is meglátta a szakács köpenyén és azelőtt...

Azelőtt...

— A moslék ott van a folyosón, — szólt a fekete szakács.

(Azt én nagyon jól tudom és ez a fekete szakács is tudja: én tudom, hol van a mos-lék. Ez a fekete szakács mindig ilyen elutasító és az ember dézsájából kinézné a moslékot is. Vannak irigy emberek. De lehet, hogy az igaz-gató ma mégis betér ide s akkor jó lenne be-szélni vele. Az igazgatónak csillogó, fekete sze-me van és látni rajta, hogy finom ember. A finom emberek becsülni tudják az ötletet. Ez a fontos. Ez a jó.)

— Az igazgató úr nem jön be ma véletle-nül ide? — kérdezte és a száját törölgette a zsebkendőjével.

— Nem szokta bejelenteni, hogy mikor jön, — szólt a fekete szakács.

Igen. Hát még öt perce se vagyok itt. „Kicsit meg kell melegedni”, — dűnyögte és mosolyogva akart esetlenül kacsintani a szakácsra, mert az ilyesmi, megfigyelte már, megbékíti az embert. A fekete azonban egykedvűen támaszkodott egy főzőkanálra s ő ekkor lecsapta a fejét, a kacsintás pedig már csak a tepsiknek szólt. Hatalmas tepsik sístergő, sülő pecsenyékkel. Érdekes, hogy otthon sohasem sűtnek pecsenyét és mégsem kívánja, pedig azelőtt...

— Ehol a direktor, ni, nézze csak, öreg, — böki meg a másik szakács, aki már kétszer is lopott ki neki egy pecsenye-darabot, amikor ő a moslékot mérgette. „Tedd zsebre, öreg, és lakj be egyszer”, — mondta neki. (De ő nem ette meg, hanem papírba csavarta, otthon kistányért kért és amíg a zsebéből előkötörte a csomagocskát, azt mondta: „A Bandikának hoztam”; a felesége azonban hozzálépett, a zsebébe — az öregébe, — nyúlt és egy csipetnyi port szedett ki onnan, azt a földreszórta, ekkor kötényébe törölte az ujját és a húst a szeszládába dobta, — szénnel főznek — a kistányért pedig a csetres közé tette.)

— Na, maga még mindig hordja a moslékot? — nézett körül az igazgató és aztán megállt az öreg előtt, jól megvizsgálta. (Még kérdezi! — gondolta a fekete szakács. Egy húrón pendültök ti. Tudod te jól, hogy viszi. Együtt dolgoztok. Mit keres ez az öreg itt benn? A hús mindig kevesebb, mint kellene. Valahol valami elnyeli. A zsíról mindig hiányzik. A múltkor emez húst adott az öregnek, láttam! Fizetett és ez zsebrevágta? Ez a kukka itt. A főszakács! Tegnap a sűtőben felejtett egy tepsis húst és az megégett; kivitte, belevágta a moslékba, megkeverte a léccel és senki se keresi. Mindig a hiány. Én jól látom! Fizet-e az öreg a moslékért és ki vágja zsebre? Csak csinálják, majd... Én.)

— Igen, hordom, igazgató úr.

— Csak néptárs, öreg. Igazgató néptárs, — mosolyog az igazgató.

— Igen. Megszokás. Hordom még a moslékot, hehehe, de hideg van kint.

— Igen. Hát csak hordja, öreg, — szólt és a szakácsokat nézte, meg a tepsiket. (Tényleg, a moslékról mindig megfeledkezünk. Mi is tarthatnánk itt néhány sertést és a moslék nem veszne kárba. Már százszor terveztük. Igen. Így lesz.) Továbblépett. Az öreg azonban utána nyomult. Ma meg kell kérdezni.

— Igazgató úr kérem, szabad néhány percre? — kérdezte s szürke szeméit felemelte.

— Néptárs, öreg. Na, tessék. Mondja csak.

— Valamikor én is... Szóval, szép kis lokálom volt, konfiszkálták, szóval, a szakmában van tapasztalatom, szívesen beszélgetnék, ha segíthetek.

— Igen? Én szeretek beszélgetni.

— Igen. Van egy jó ötletem. Valamikor én is használtam és jól ment. Arról van szó... Több ilyen hasonló patenntal szolgálhatok. Arról van szó, hogy az előfizetőket biztosítja egy életbiztosító cégnél. A csoportbiztosítás aránytalanul olcsó. Ha például húsz dinárt kér az itt étköző előfizetőktől havonta, kiszámíthatja, hogy örnek csak hat dinárjába kerülnek fejenként. Később sohasem fordul elő, hogy valaki reflektáljon a biztosítás miatt a... Nekem ezt egy furfangos fiú árulta el, csak ilyen ötletekkel foglalkozott, ebből élt, persze, jól meg kellett fizetnem. Az ötleteket mindig meg kellett fizetni. Nézzé csak, itt van az irat, nézze, ez itt...

Az igazgató egyre nézte az öreget. Ezen a kabáton valamikor szörme volt, látni, amint lefejtették. Szürke, vizenyős szemek és ősz, borostás áll. Ráncok, lifegő bőr. Amint jár a száj, az áll alatt ide-oda ugrál a bőr, meg-megfeszik, hogy hegedülni lehetne rajta. Milyen érdekes. Milyen egyszerűen lehetett pénzt keresni. Ezekre voltak ezek, csak ki kellett nyúlni értük. Egyszerű, mint a bableves. Biztosítva az élet! (Az igazgató csak bámult.) Életbiztosítás! Egy hónap múlva lejárt a dolog és sehol semmi. De a pénz valakinek a zsebében maradt. Milyen egyszerű volt pénzt keresni. Valaki fizetett, — ő, voltak, akik fizettek. Csak a patent kellett, az ötlet. Voltak, akik tönkrementek, voltak, akiknek sohasem volt alkalmuk annyira vinni, hogy bármikor tönkremerhesse nek. Mert voltak, akiknek nem volt semmiük, amivel tönkre lehet menni. Akik a tönkön álltak, elsejétől elsejéig, szombattól szombatig. De voltak olyanok is, ó, lám, voltak olyanok is, akik ötletet bírtak vásárolni. „Pontos számadás, biztos haszon!” Kinek a zsebéből, milyen ürüggyel? Nem kérdés! Nem kérdés! „Tizenhat dinár tiszta haszon fejenként rizikó nélkül, mert később senki sem reflektál erre a pénzre.” Igen, ez vagy te. Igen, voltak emberek. „Én becsületes iparosember voltam”, — mondják, „én becsületes üzletember voltam.” Valaki zsebéből kikerült tizenhat dinár és semmit sem kapott elleneben. De ő becsületes üzletember volt és ezt nem kellett meggyőzni. A templomban az első padban, mely zöld posztóval volt behúzva, mindig volt szabad hely számára. A lopást azonban meg kellett győzni és meg is kellett banni. A lopás, az más! A lopás a magánvagon törvénytelen eltulajdonítása! A lopás. Csak beszélj, öreg. Ez vagy te. Nem igaz, hogy csak helyet cseréltünk, és nem változott semmi. Hiába mondd te is. — mert ezt mondd mégiscsak mostani szavaiddal is. Van ami még nem változott, de saínállak, ha azt nem látod, ami megváltozott. Csak beszélj, öreg. Ez vagy te. Tíz évvel ezelőtt, ezt nem mondtad el, csak azt mondtad, hogy „becsületes üzletember vagyok!” Azután pedig tíz évig azt mondtad, hogy: „én becsületes üzletember voltam!” Csak beszélj, öreg. Vallj, vallj, gyóni, öreg. Én meghallgatlak. Ma elmondod azt, amit tíz évvel ezelőtt nem mondtál el nekem, aki nálad biztosítottam az életem. Bablevest ettem és biztosítottam az életem. ő én emlékszem rád, de te nem emlékszel rám, és én ezt nem is furcsálom. „A szakmában van tapasztalatom, szívesen segíték.” Csak mondd öreg... Uramfia, tíz év nem volt elég, hogy megértsd, nem vagyunk szaktársak. Csak mondd, mondd, öreg... Hát csak ennyi lett belőled? Beszélj csak, beszélj...

— Jó, öreg, — tette a lefejtett szörme helyére a kezét az igazgató s mosolygott, mert ilvenkor nem lehet mást csinálni — nézze, jó. Csakhogy mi ilyesmivel nem foglalkozunk. Mi étterem vagyunk és ételt, italt szolgálunk fel a vendégeknek.

Nem kell neki! Gondolhattam volna (gondolta az öreg). Nem akarnak keresni! Suszter ül a hivatalban, kovács a kereskedésben, sinter vezető a kifőzdéket s az üzletembereket, az igazi üzletembereket, akik tudnak keresni azokat mellőzik. Milyen nehéz zsírzsag van itt benn, fölfordul az ember gyomra ebben a fordított világban (gondolta az öreg). Nem kell neki! Panaszkodnak, hogy ráfizetnek, hogy nem megy az üzlet; mondják, hogy keresni szeretnének, az ötlet nem kell nekik, ki hallott már olyant, az étteremmel ráfizetni, itt nincsenek szakemberek, hajháj, mindennek vége. Most már mindennek vége. Nem kell az ötlet, nem

fizetnek, nem kell ezeknek semmi, nem, nem, nem. El kell adni a két utolsó hordót. Elmegy az utolsó hordó, el a kert, el a ház és aztán... Itán az élet, tán...

— Emberek, — szolt az igazgató és megkóstolt egy húsdarabot, — panaszkodnak az emberek, hogy a faszózott ehetetlen, annyira sós.

— Hát igen, kicsit sós — szolt a főszakács.

— Ez nagyon sós, vigye el az ördög — mondja az igazgató és egy pohárral a kezében a csaphoz megy, azután vizet hörpint fel. — Tán már megint régi maradék húsból van?!

— Hát igen, a maradék húsból csinálják a daráltakat.

— Azt tudom, de nem régi maradék húsból.

— Ja, de mit csináljunk vele, talán dobjuk ki? — a főszakács egykedvűen forgatja a tep-siben a húst. A mosogatólányok duruzsolnak. Tányérok csörögnek, evőeszköz cseng.

— Te meg akarod etetni az emberekkel, azok pedig megúnják ezt a maszlagot és elmennek máshová étkezni. Tönkretesszük a céget. Mi magunk tesszük tönkre!

— En is mondtam nekik, — szolt oda a mosogatólány és kilötyvinti a vizet.

— Jó, máskor majd kidobjuk.

— De ne dobjuk ki, ember, már százszor megbeszéltük, hogyha sok hús marad, rögtön a következő étkezésnél inkább jóval olcsóbban adni, minthogy ismét a nyakunkon maradjon s másnapig vagy harmadnapig tényleg elromoljon. Hát hányszor mondtuk már? Ti sohasem tudtok egyetérteni a beszerzővel és az étlapossal.

— En is mondtam nekik, — szolt a mosogatólány és vizet enged a csapnál az edénybe.

A fekete szakács megkeverte a paprikást és kezében maradt a főzőkanál. (Olcsóbban adni? Érttem. Egy húrón pendültök ti mind, csak itt, ilyenkor kaptok hajba. Olcsóbban adni. Ki vesz többet és miért vesz többet, mint amennyi kell? Ki rendel és miért rendel többet, mint amennyi szükséges? Miért marad meg, amikor nem kellene? És mégis miért kicsik a porciók? Értetek én mindent, nagyon jól értetek.)

Senki sem szolt semmit. Az öreg a folyosón méregette a moslékot. Csobbant a kanál, amint beledobta. Az igazgató nézte egy ideig. Kicsit púpos már az öreg. Lokálja volt, és van még ötlete. Vigye el az ördög az ötletével együtt. Vallott. Neki (az öregnek) nem voltak ilyenfajta gondjai a lokállal, mint ez a mostani is, mert voltak ötletei! De emígy szorítsd a markod! Ezt csináld! (Amikor itt van egy tehetetlen főszakács és mellette az a süket fekete szakács. Süket. Sose szolt, az ég istenéért se, soha egy mukkot se, pedig tudna, biztos tudna, ő mindig itt van és emlékszik (az igazgató emlékszik) alighanem találkoztak már többször is, még amikor jelszavakat kellett vinni a gyűlésekre, de ez a fekete mindig azt mondja, hogy nem ő volt az, összetéveszti valakivel.) És mi mégis megcsináljuk!

Na, menj csak öreg, úgy, csukd be magad után az ajtót, menj, törd a fejed az ötleteiden. Törd a fejed, míg csak bele nem török. Menj csak, menj.

Az öreg félfenken tette lábát a csonttá fagyott jeges-piszkos kövekre. Fölül begombolta a nagykabátját s megtapogatta zsebeit. A pénz megint semmivé vált. A pénz már évek óta semmivé válik, mintha másra nem is lenne hivatott, csak erre. Az öreg megtapogatja a zsebeit s a szépen összehajtott papírt a ruhán át is érzi. Az is pénzt ér és mégsem ér semmit. Négy gömbölyű hízó van az ölben és az sem ér semmit. Az egyiket levágják enni, a másikat oda-

adják a jövőévi tüzelőért, a harmadik árán veszik a kismalacokat, befőznivalót, kis kukoricát és a negyedik megmarad tiszta haszonnak. Megmarad egyévi jövedelemnek. Így megy ez már évek óta. Talán mégis jól bette a Tamás, hogy kiment Németországba, mert ott a fia, lánya, s az kivitette. Talán a Tamásnak sikerült legjobban. A Tamásnak, akinek sohasem volt egy pipadohánya se s csak füttyörészett, mulatozott egész életében, napszámozott s munkás volt, s akiről szegény tata — jaj, de régen volt — mindig azt mondta: „te a szegények házában vagy a börtönben végzed” s akiről ő is mindig azt hitték, hogy sohasé viszi semmire; a lányát is úgy adta férjhez egy ingben, bugyiban s azt mondta: „Hja, hahahaha, keresd meg magadnak azt, ami kell az életben”. És lám, a (Tamás vitte legtöbbre s talán kár, hogy harminc éve nem beszélnek (az ég se tudja miért), habár a szomszédos utcában laktak, s a Tamás el is ment Németországba az ősszel, a veje kivitette, mert azok ott élnek, de a Tamás még akkor se jött el hozzájuk, hogy: „Bátyám, vigye fene a haragot, én elmegyek, örökre elmegyek innen, és sohasé jövök vissza”. Mert olyan ez, mint a temető. Egy ember él tovább ezen a földtekén, de mi csak ezekhez a görbe utcákhoz vagyunk kötvé itten, ahol élünk, és ezekről az utcákról örökre eltűnik egy ember (bár tovább él), akinek dülöngélő járása épp úgy az utcához tartozott mint a villanykaró, s most többé sohasem látjuk itt. Sohasem látjuk a mozdulatait és soha semmit sem tudunk róla. Nem tudunk róla róla semmit, az biztos. Ha nem jött elbúcsúzni, akkor számunkra örökre elköltözött a temetőbe. Egy ember eltűnt az utcából és csonkább lett világunk. Soha többé nem látjuk (magános ember volt, barátok nélkül, ő ugyan senkinek se ír) s hiába él valahol ismeretlen világban, számunkra halott. Egyszer beállított az a fekete fiú, az Ede, Tamás lakószomszédja a bérházban (földszintes szükudvarú, zsúfolva épített ház) s ez az ember egy vekkert tett az asztalra. „Hát elment a Tamás bácsi”, mondta s széltében-hosszában mesélte, hogyan történt ez, azután, hogyan osztogatta szét a Tamás azt a holmiját, amit nem bírt eladni; olyan volt ez, mint egy végrendekezés. És mivel ő (az Ede) több mindent kapott, egyebek között Tamás bácsi ágát is, no, ezért gondolta, elhozza ezt a vekkert, legyen emléküik az öccsüktől. Igen, mondta teli szájjal Ede, ő megkérdezte Tamás bácsit, a bátyjának nem ad valamit, nem megy el hozzá búcsúzni? Hiszen mégis testvére. „Ő se gyűtt hozzám, legutóljára a lakodalmomon volt nálunk, harminc éve nem is köszöntünk egymásnak, nem is beszélünk.” Ez igaz is. De én mégis gondoltam (mondta az Ede), hogy elhozom ezt a vekkert emlékünek, mivel nekem úgyis van egy óram. Hát vidd is vissza. Ezt kellett mondani és ezt meg is mondta. Ha a Tamás nem tudta elhozni, akkor más se hozza. De mégis a Tamásnak sikerült jobban. A Tamás idejében nősült és idejében temette a feleségét és mindent idejében végzett, ő meg (az öreg) dolgozott, dolgozott, hogy előbb legyen valamije, kérem, az üzlet üzlet, ezt tudta minden valamirevaló üzletember, s már túl volt az ötvenen, amikor nősülhetett, ezt meg kell érteni. És a Tamás kiment Németországba, pedig tizenöt évig nem akart, habár hívták; és most járt volna már neki a nyugdíj, de nem tudta igazolni a szükséges éveket (sokáig, éveken át állandó munkahely nélkül napszámokodott) s most kiment Németországba s biztosan felveszi az állampolgárságot, mert ott, úgy mondják, kivétel nélkül minden hatvanon felüli öreg nyugdíjat kap. A Tamásnak mégis sikerült, de neki sem-

mi reménye, mert mindig a sajátjában dolgozott s ezért nálunk nem jár nyugdíj, de már hét éve államosítottak s azóta mindig csak a négy disznó húzik az ölben és negyedik éve mindennap húzza haza a kis kocsiiban a moslékot, holnap pedig kimossa az utolsó két hordót is és...

Az öreg ember vigyázva totyog a síkos utcán és néha-néha jónapot köszön, mosolyog is az ismerősökre, de senkivel sem akar megállni pár szóra s néha megtörli a fagytól könnyes szeméit, de semmi sem bírja kiközköteni gondolataiból. Evickélve kapaszkodik föl a járdára, mert lenn megjegesedett hótorlaszok vannak, kilótyog a moslék és a kocsi húzni is nehéz, a járda pedig elviselhető. Hát így, ma sem sikerült semmi, mint ahogy ez így megy már évek óta. És hiába remélte, hogy esetleg fölveszik valamilyen totyogó munkára, hja, hetven évvel már nem lehet ugrálni. Igaz, ha még fiatalabb lenne, mint például a Körner Kálmán (micsoda nvárikertie volt annak!), elmehegne pincérnek, de a Kálmánt is valószínűleg csak azért alkalmazták rögtön első évben (s most már üzletvezető), mert úgy mondják, benyali volt és ezzel mindent megnyert. Hát így vannak a munkanélküliek, így lehetnek, mint ő most; igen, ezek mindig voltak és lesznek is, ő is többször bocsátott el vagy nem vette fel őket, de az sosem volt így, mert az igazi üzletembereket senki se bocsátotta el, hanem mindenki szívesen alkalmazta; de ma szinte fordítva van (gondolta az öreg) s íme a lapok mást sem írnak, csak azt, hogy a vendéglátóipar itt is, ott is ráfizetéssel jár és néha azt is megírják, hogy egy ilyen tönk szélén álló vállalatnak ennyi és ennyi pincére vett az utóbbi években házat, de minden annyiban is marad, és egyikük — jól ismeri — a múltkor szőlőt is vett, de ezt már nem írták meg a lapok. A kocák már biztosan nyöszörögnek és...

— Vigyázz, öreg!

Az egyik kapu alól a síkos, jeges lejtőn teherautó bújt elő és csúszott, s az öreg módfelett megijedt, mert kocsijával már csak két lépésre volt éppen a kijárt közepén s a szeme kidülledt, mert ő is megcsúszott. Ekkor rántott egyet a kocsin s ugrott egy nagyot, de ettől elvágódott s amikor feltápázkodott, látta, hogy a kiskocsi fölborulva, a sűrű moslék pedig szétfolyt az amúgyis mocskos havon.

— Agyonnyomhattunk volna!

— Nincs szemed, bátyó, hogy nem látsz?

— Már azt hittem, hogy az élet ropogott ki belőled. hehehe, de örülhetünk, hogy csak más ropogott ki belőled. — mondta egy jókedvű ember, aki a végre lefékezett teherkocsiról leugrott, és helyére billentette a kiskocsit, majd társával visszatette a féligeltet dézsát — nem lett semmi bajod, öreg? Na jó. — mondta s fölugrott a teherautóra, s a soffőr pedig már be is gyújtott, fejcsóválva el is robogtak gyorsan.

Az öregember csak állt egy ideig, „nem baj, nem baj”, — dadogta s arcáról nem lehetett látni: mosolyog vagy pedig sírva fakad a következő pillanatban. A moslék a jégen; a hosszú, kígyózó káposztaszálak átnyalábolták a kövérke babszemeket s krumplikockákat s szinte kéjessen, zsíros szájjal vigyorogtak, folyt a nyáluk, folyt, folyt végig a kövezeten, a bedugult csatornanyílás felé.

Jaj, mi lesz a disznókkal, istenkém, hiszen egy szem ennivaló sincs számukra otthon, hát mért kell mindennek fordítva menni, mért kell a kenyeret is kiütni az ember kezéből, mért kell...

Az öreg megfogódzott a villanykaróba s nem tapogatta a lábát, hanem tágranyilt szem-

mel bámult maga elé. A sűrű moslék kevéske leve folyt csak el, a sűreje két egybefolyó tócsában fagyoskodott. Az öreg odalépett, lassan lehajolt s úgy nézte, aztán belemarkolt s rakta vissza a dézsácskába. Görnyedezett s marokként rakta, rakta, egyre rakta; kezét minden alkalommal a járda jegéhez dörzsölve s egyszer-egyszer felegyenesedett: „Cscccc! Beleütött a hideg” dünyögte és kezét hóna alá csapta. Amikor újból lehajolt, azon morfondírozott, hajhaj, mi mindent kell tenni az életért. Kató, ha te nem lennél, meg te, Bandi fiam, beérném száraz kenyérrrel is, vagy néha kiállnék koldulni, de értetek megteszek mindent, jó kis asztonyokam voltál, micsoda szép napok voltak azok, bár itt lennél, most, Kató, hogy látnád, mi mindenre vagyok én képes teértem, mert ha már nem is vagyok fiatal, azért férfi vagyok én még, gondos családapá, aki két kezével kotorja össze azt, amiből az asztalra kerül a mindennapi. Es előteremttem, látnád csak, hogy és mint, de csinálom; még nem dőltem ki, majd el kell mesélnem ezt is, a moslék markolását és a járda jegét, hadd halljátok, hadd tudjátok meg...

Az öregember már szinte mosolyogva csapja az utolsó marék moslékot a dézsába; hát egy kissé megcsappantak, csak háromnegyedig vannak, de elég lesz este és reggel. Mosolyog már s lassan totyog, totyog végig az utcán s észre se veszi, nem is hallja, hogy kegyetlenül csikorog most már majdnem minden kerék, mert megfagyott a kenőcs. Az öreg mosolyog valamin s néha legyint, a szája mozog, szemével fűrgen néz valamit, pedig semmi sincs előtte, éppen semmi, csak a kihalt utca, a tar fák és a házak. Az öreg jóízűen mesél valamit, de nem tudja kinek, jöllehet maga sem tudja, kinek. Azután pedig befordul egy kapun s még egy pillanatig üres az utca. azután itt is, ott is, fázós emberek bukkannak elő.

Az öreg belépett a konyhába, nagyot sóhajtott s néhányat tapsolt kezével a sporhert fölé, megmozgatta a kisujjait, a mutatóujj-csonkjára nézett, amit a bárdal csapott le még legénykorában (ohó, jókora legény volt már akkor), amikor még csak kifőzdéje volt. Megpillantotta a lavort, odalépett és amikor belenyomta a kezét, hátranézett a szoba felé.

— Itthon vagy, anyus?... no jó, de micsoda történt az úton! Képzeld, ahogy jöttem, egy autó...

Az asszony a szobában van, éppen fésülködött, aztán az arcát vizsgálta és a pirosítóval kissé vastagabb aikat rajzolt, mint amilyen van neki, s félfüllel hallgatta az öreg hetvenkedő mondókáit s már majdnem úgy csinált, mint mindig ilvenkor, már ezerszer ebben az életben: majdnem széthúzta a száját s kedves, de egykedvű, megszokott hangján oda akarta mondani: „Ne mondd! Mi még nem esik!”, de mégsem mondta, hanem a nyelvét harapott. Most nem érzett semmi szánalmat iránta (az öreg iránt), amit a tizenöt éves házasság óta minden nap érzett és amit kedvességé oldott fel. Nem érzett semmit, mert most éppen a ma hhoz készült. Mit akarsz? Miért mondd ezt nekem? Miért hetvenkedsz épp most itt nekem, hisz már a térded reszket és már észre se veszed, ha könnyel telik meg a szemed és csak főzeléket eszel, húst sosem, mert egyetlen egy fogad van és nem bírsz rágni, csak nyámozni, hát jól tudod, hogy harmincöt éves vagyok. Mit hetvenkedsz, marokkal szedted a moslékot (de miért mondd most ezt), mert már topa vagy és a szél is fellök, már szánalmas se vagy, hát miért hetvenkedsz, nem tudod, hogy ez izetlen? Itt vagy nálam, mert tehetetlen vagy s mahol-

nap fölbuksz, de mégis a családhoz tartozol, mert az anyám is a szerető volt, én meg a mosogatólányod és az ágyasod voltam 13 éves korom óta, s hogy húszéves koromban elvettél, az mitsem jelent, mert kifacsart mosogatórongy voltam már akkor, de már az is, jaj, de régen volt. Es hogy mért mentem hozzád, azt te is tudod, de az ma már egyáltalán nem fontos és nincs is értelme, de tuajdonképpen azelőtt is meg azután is ugyanaz voltam számodra és az is maradtam volna jöideig, ha nem is veszel el, más itt egyáltalán nem volt, nem is kérhettél tőlem mást, s ha lett volna eszed, magad is tudtad volna, vagy legalább tudhatnád most, de neked már ezt se lehet megmondani, téged csak hagyni kell, hogy járjon a szád s hallgatni lehet téged félfüllel, mint mikor a régi újságjaidból szenzációkat és örökösödési pereket olvasol fel amíg a pulovereket kötöm, amiért szinte aprópénzt fizetnek manapság. Hát akkor hogy keressem meg a kenyeret? Hát miért gagyogsz? Téged már csak elhallgatni lehet...

Az öreg kezét törölve a szobaajtóba lépett s betekintett mért oly csöndes az asszony s a tükör előtt állni látta.

— Hová mész? — kérdezte.

— Hozzá — szolt egykedvűen az asszony.

— Hja... — szippantott néhányat az öreg. — Elmeséltem. Vigyázz majd, nagyon síkos az út.

Az öreg a sporhert melletti, vesszőből fonnott karosszékbe ült s egy pléhdobozt vett elő mellényzsebéből, kinyitotta: megfelelőre szakított egy W. C.-papírt és dohányt csavart bele.

— Ez a papír jobban ég mint a multkori, hol vetted? — kérdezi az öreg, aztán hallja még, amint az asszony megmagyarázza, hol vette, majd csak sóhajt egyet (az öreg) félhangosan s ezt dűnyyögi magában: így van ez. Legjobb azért itt, mert ha érezni is a szénszagot, jó meleg van, hiába, no. Ekkor az asszony a konyhába lépett és ő kissé keserűen állapította meg, hogy nagyon csinos az asszony, a keble ugyan egy kissé nagy, de idehaza sosem ilyen csinos, csak akkor, amikor elmegy. De hát olyan kis értelmetlen dolog ez: hisz lényegében egészen mindegy, hogy csinos, vagy sem. Most a kredenchez állt s az öreg oldalról látta; valamikor az tetszett neki rajta, hogy sohasem szívta be a hasát; no most kihúzott egy fiókot és ekkor az öreg kivette a szájából a cigarettát:

— Ne vigyél ötszázat, — mondta az öreg.

Az asszony szó nélkül a táskájába tette.

— Talán elég, ha csak kétszázat költesz most rá.

— Annyit költök, amennyi köll, — szolt az asszony megszokott kedves hangján, mintha a reggeli tejadag vásárlásáról beszélne.

— Jó, jó, csak gondoltam, hogy mégsem kell ötszáz, — mondta az öreg s föltette a hatalmas fazekat a sporhertra, aztán kis edénnyel hat-hét fordulóra megtöltötte moslékkal s várt, míg megmelegedik, az asszony pedig visszament a szobába s megvetette az egyik ágyat, mert elfelejtette előbb megvetni (abban a Bandi al-

szik, tíz éves már, most az egyik barátjánál van, a másik ágyban az asszony alszik, a tatának pedig a konyhában van az ágya, mert nagyon fázik s a szobában nem fűtenek).

Az öreg cipeli ki a langyos moslékot, eteti a disznókat s nézi, nézi őket, milyen szép gömbölyűek, jól föl lehet hizlalni őket ezen a bőséges moslékon, kukorica nem is kell nekik, hó-ha, micsoda peccsenye lesz ezekből, no, fájn, ha ropogósan szereted, hát olyan, ha zsírosan, hát olyan. Epp most lép ki a konyhából az asszony s körülnéz egy pillanatra az udvaron, aztán feléje int:

— Szerbusz. Ne felejts el a tűzre tenni. A vacsora a kredenben van. Szerbusz!

S figyelmesen lépkedve megy a kapu felé, megy, megy, már mindjárt a kilincstől nyúl és nemsokára el is tűnik.

Az öreg nézelődik egy kicsit, kezéről nedves moslékot morzsol le s nézi a távozó asszonyt. Csak menj. Az én pecsétemet viszed, hahaha, akárhányszor is mész és akárkihez is; ha még utánad is fordul valaki, azt dűnyyögi, hahaha. volt esze az öregnek: jóképű nő. Hajh, micsoda nő volt ez; ha a lábára néztél, tudtad milyen az öle; akármit is vehetett föl, nem ért az semmit, mindig éreztél és láttad az ölet, mintha semmi sem lett volna rajta. No, csak menj, menj, akárhova menj, tudjuk, hogy én poroltam el a harmatot rajtad. Hát csak erédj. Azelőtt akkor akasztottalak le a szögrol, amikor akartalak, na mindegy, azelőtt sokminden másképp volt, egészen másképp... másképp... régen volt... A disznók rőfögnek, lökdösik az ajtót s az öreg betekint ekkor az egyik az ajtóra ágaskodott s megbökdöste az öreg kezét, vinnogott.

— Na, tán éhesek vagytok? — kérdezte az öreg fejcsóválva. — Ej, de pákosztosak vagytok, — s megvakarja a disznó durvasörtés fejét, — na, tán nem is tetszik? — kérdezte s mosolygott az öreg, mert a disznó tényleg megvárta a fejét s ez nagyon mulatságos, no lám, ilyen értelmes ez a disznó.

Azután betotyogott az öreg s egy vödörrel tért vissza, már messziről vizslán pislogva az ólak felé s mikor megáll az ólak dőlve, öröm tölti meg a szívet, mert tényleg szépek a disznók, még egy hónap kell nekik s az elég is. Egy literes bögrével a vödörhöz hajol, azzal öntögeti a moslékot (a vödör nehéz) a deszka fölé, az udvarról (nem lép az ölbe, mert a disznók erősek), hajlong, egyre hajlong s csak dűnyyögi: „hej, de pákosztosak vagytok”, aztán átátnyúl a deszkán s kezét morzsolgatja, száját meg összecücsöríti:

— Ccó, Ccocococo...

Az öreg ember csak kedveskedett, évődött disznóival s mint ahogy sosem érezte meg és sosem kérdezte meg, hogy minden kiméretlenül beköszönt amikor itt az ideje, így az öreg most se vette észre, hogy az utcán már villanyt gyűjtöttek s megérkezett az este.

Egy-egy kősa hópehely hullott a városra.

Születés

Nékem úgy tűnt, legalább is úgy gondoltam,
 hogy gyermekkorom egészen egyszerű
 rapszódia volt kezdet és vég nélkül
 megbetegedtem egy kifacsart narancstól
 és attól a szégyenlős tudttól
 amit egy női ing alatt sejtettem, (ezt az inget
 minden pénteken a szomszédleány
 kitergette mint a bánatot, amit szemét gyanán,
 gyűjtögetett legalább egy héten át)
 A sötétből egy fehérszemű néger nevetett rám
 Álmaimat Buridán űzte el kivont karddal
 míg az álmot is végül át nem szűrták
 úgy feküdtem, mint egy kifacsart narancs
 melyből kinyomták a félelmet, gyűlöletet,

[rettegést

Én egy dalt hallottam akkor magamban,
 amit a jvasz irt a korai emlékezet falára,
 de az elűzött századok szemétdombján
 feltűnt a kampósvégű fekete kereszt
 jeloldotta az álom és emlékezés falát
 valamilyen vérben, mely egyszerre a szilárd hit
 és a halálbavetett remény jelképe lett,
 Ekkor az ősz egy lehulló levele
 szűkülő körrel magába zárta létezésem
 céltalanságát és valamilyen szögesdrót
 (5 csillagok mért vésődnek a szívünkbe)
 ruzmarák csillogásával keftécsztotta a földet
 Elválasztotta a szabadságot a főle való vágytól
 A drótok közf egy csodálatos lépcső nőit
 mit nem tudott átlépni egyszerű ember,
 de átszálltak rajta a mellkasok és golyók,
 mert a kiontott vér kemény hida, vert
 a szív és acél közf, hogy meglehessen
 látni a szabadságot a fulsó oldalról is
 Bátrak voltak az emberi halálok
 a koponyákba vitt történelem, amely az
 idegen arcába vésődött sötétsége közepette
 feltárva a sorsát a nyitott tenyéren,
 hogy az éjnél sötétebb halálra készítse,
 hogy a szavaktól üresen kongjon az agya,
 hogy jelezze, egy új kezdet kezdetét jelezze
 hogy falat kenyere méreggá váljon,
 hogy golyó és gránát jelezze így kezdetét

[a végnek,

hogy jelezze, egy új kezdet kezdetét jelezze
 hogy a roham ujjongása inténacioálévá váljon,
 Ekkor értettem meg, hogy elkezdtem magam
 én ki valóság lettem erősb a halálnál,
 én ki a holnap távlatá lettem,
 én ki emelkedő iv vagyok a felfelé fejlődésben,
 én ki magam kezdem kitölteni az űrt
 elértem önmagam vérbeli kezdetét,
 hogy végül is soha ne írják a fejfámra
 ez az ember valóban még meg se született.

Valóság

*Ha felébresztem
a megkövült álmat
az élet
nem adja vissza
ugyanúgy
a kölcsönként éneket
s megmaradt
a csalódott partvidék
mint az elhúzódo apály
után az otthagyo
kagylók
és a holt halak
lerágott csontjai.*

Torzó

*Fájdalombarevült
testetlen kezek
fonalat húztak
a könnytől a csillagokig
fehér diadalkapunak
Elszakadt a reggel
fényes fonala, mely sarkában
viszi a diadalt,
És én, csodálkozó
kagyló lettem
a rémületbe csendesült
tenger partján.
Ó hasztalan
az ének fennakadt
valahol köztem
és az ég között
s én nem tudtam elérni.*

Hamis szonett

*Valahol egy megkövült dal
mindig széttöri a valóság ablakát
Ha megpróbálsz tested párnájával
csökkenteni falbavert fejed koppanását*

*a büszkén elszőkött pillanatok nem akarják,
hogy az ég alatt a holnap seregévé
váljanak, hogy el tudjam feledni
az értelmet vesztett csendet, mely értelmet*

*reflektorfénye alatt nyer alakot,
mint egy darab belőled az éjszaka alapzatán
Kövel felelj a kőnek, hogy a kő*

*ritmussá váljon mely visszadalolja
az elvesztett dalt a járdáról:
hogy el ne tapossa a véletlen elmenő.*

U t a z á s

*Céltalanságba futó vasutvonalak
egyszerű jeleikkel felvérzik
minden történet mozgó fonalát
A messzeség szűkíti a láthatárt.*

*Vésd ki a fájdalom bronz-szobrát
A kerekek amikor kinőnek a sötétből
az utasfülkék nem hozzák az értelem
vak útjának megvilágított sejtelmét.*

*Az ősz a vonatfüst eltemette
s ha felbukkan véletlenül a remény
a közelítő tél nem fogja szétnyomni*

*a tejút karcsú derekát, mely nyilával
a csillagoknak minden emberi melegséget
a szégyen magas oszlopához szegez.*

Fordította DÉSI ÁBEL.

B a l l a n g ó k

Kékes szürke színek keveredtek az égen. Előbb halvány árnyalatokban, majd mindegyre sötétebben. Föltámadt a szél. Északról és északnyugatról jött széles öleléssel, mintha útjából mindent el akart volna söpörni. Útjának kezdetén a madarasi országot mentén a jegényesor koronaágait ropogtatta, majd nagy kanyarral leereszkedett a földek fölé s mint karikás-ostor végigsuhintott az őszi szántásokon. Olyan erősen és oly harsogón, hogy nyomása alatt megmozdult a rög. Alig egy-két pillanat telt s a szél muzsikája már ott zengett a nyárfás húrjain, az ágas-bogas akácokon és még mélyebb hangokat szóltatott meg a szállás udvarán terpeszkedő öreg diófa galyain... Most, mintha egylélegzetre kidühöngte volna magát, alább hagyott. Röpké időre csöndben pihenni hagyta a tájat. A jegényék csak úgy álltak a távolban, mint a fekete gyertyák. Utána mindjárt megint fölkerelkedett és még vadabbul járta táncát.

Szürke felhők mögül parányi fény szűrődött. Talán a nap utolsó sugarai tükröződtek. Ebben a megvilágításban rajzolódtott ki a partos oldal otromba körvonala. A szántás mély fekete sáv, a rét, a parlag most épp olyan, mint az égbolt. Szinte egybeolvad. A laposból, a bara partjairól nézve úgy tűnt, akár egy hegyoldal az alföldi síkságon, hol a hegynek soha híre se járt. Itt a parton és kissé beljebb, a part hajlataiban húzódtak meg a régi nádfüdes szállások.

A szél vígan nyargalászott a hajlatok között, szinte marokra fogta és úgy meg rázta a cserjést, hogy ölelésébe belevesztett annak majd minden levele.

Akár ha a szél kapta volna föl, röppent

a magasba a földszürke kóbor madár. Az erős szélben himbálózva ide-oda csapódott; a jegényéről leszakadt araszos falevéltől csak a hangja különböztette meg. Panaszos víjjogását el-elkapta a szél.

„Kí-pi-piííí, kí-pi-piííí...”

A másik pipiske, — talán a párja, — mint földobott kő szökkent utána, fészket, éjszakai szállást keresni, ahol nem zavarja meg álmát a hideg szél. Emez a partos oldalnak vette útját, épp a szállások felé. Ott talán akad majd egy kis enyhely. A domboldalon már érezte is, hogy a szállások felől édeskés füstöt hoz a szél. A másik nyomában volt, ott fön beérte. Hangjában rezgett a közelítő téltől való félelem és a társkeresés meleg hívogatása.

„Kí-pi-piííí, kí-pi-piííí...”

Igyékszik a madár. Szaggatott víjjogását lehalkítja a szél.

Sehol egy ember. A madár sem látta őket. Olyan kihalt a táj, mintha lakatlan lenne. A nyári izomszakasztó munka után a parasztok most téli medveéletüket élik. Lefüggönyözött ablak mellett körülülnek a banyakemencét, beszélgetnek. Panaszkodnak meg sopánkodnak. Panasz, sopánkodás a beszélgetéssel együtt jár, szinte elmaradhatatlanul. Miért is hagyná helyben, hogy jól van így, amikor az ember örök vágya, hogy jobb legyen. Nekük meg éppen jussuk van erre a vágyakozásra. Mikor a tél közeleg, mindig azt várják: majd meghozza a tavasz. Tavaszkor meg a munka feledteti velük, hogy vágyaik is voltak s egy-egy csöndes órában talán akartak is valamit. Ez a lappangó, láthatatlan akarat soha nem öltött testet, nem formálódott tetté: emberöltők óta hagyatékként apáról fiúra maradt. Így tolódtott

ki esztendőről esztendőre a nagy elhatározás s a vágyak beteljesülése. Minden olyan változatlan és megmásíthatatlan maradt a szemükben, mint a föld, az ég, a levegő meg a szél, amely — érzik — tudatukon kívül is létezik.

A szállások ablakából fölcsillant az esti fény. Sötétedett. Az északi égbolt függönyén halványan átnéztek a csillagok. Nyugatról felhő kerekedett szürkén, fátyolosan gomolyogva. Mint amikor jelzőlámpán fényszűrő változik, a tompuló színek megakadtak az egyre közelgő látóhatárban.

Ez a sötét háttér keltette életre a ballangókat.

Előbb, míg égi útját járta a nap, a ballangók még ott éktelenkedtek a parton rőthajú kórók között; ember, kocsi, jószág hiába rúgta, taposta őket: mindent kiálltak. Mert amikor már rozsdavörös sávokkal díszített zöld szárúk megfehéredik, a hozzálapuló tölcséres levélke is szürkébe veszi zöld színét és hegyébe mindmegannyi rejtett, éles tuskét hány, nincs az a jószág, amely belekapna. Nem kell a kutyának sem. A ballangó kóró alját még a földi békák sem látogatják, bogarak, gyíkok sem tévednek alája: pusztai növény, magárahagyottan él s csak a szél a barátja. És amikor így ősszel a ballangók gyökereiket lazítják és útra készülnek, fölfegyverkeznek minden és mindenki ellen, mint akit rejtett életöztön int alapos készülődésre. Soha nem lehet tudni, mikor indulnak; ki későn, ki meg korábban. A ballangók útja — úgy mondják — kifürkészhetetlen az idegen szemek számára: csak a parasztok tudják merre, hová visz el...

Most, hogy kihalt volt a táj, minden mozdulatuk kirajzolódhatott. Már látni is lehetett, amint fehér gömbök módjára görögtek végig a szántásokon. Előbb alig pár, később szinte csapatostól indultak lefelé a partokról. Amikor a szél kissé alább hagyott, hallatszott a zizegésük. Zajongtak, mintha csak egyre tiltakoznának a szél taszító ereje ellen... De a szél csak nem hagyta abba egy pillanatra sem: addig ráncigálta a ballangó kóró üstökét, amíg annak hajszálgyökerei kiszakadtak s összegömbülve, görögve indult tova, hogy hányja a szántásokon a cigánykereket és zötyögve szórja szertesét magvait... A szél vitte a ballangókat és sodorta a magvakat is, ki tudja merre és hány felé?...

Két kis sötét gombolyag is görgött ott valahol a szántásokon, a ballangók között. Ezek már nem ballangók, hanem parasztyerekek. Szaladnak lihegve bukdácsolnak

a szürkés-fehér gömbök után. De ilyen későn mit keres a két gyerek kint a szántásokon, ahol süpped a talaj, mozog a rög, tüstént indul a léptek alatt és kegyetlenül megnehezíti a gyereklábak haladását?

A kislány fölkapta fejét. Most észre sem vette, hogy födetlen haját borzolta a szél. Tizenkétéves érett tekintetében anyáskodó tűz villant. Tágranyilt szemével a bukdácsoló gyereket nézte. Utána akart iramodni, de valami visszatartotta. Nem megy. No majd megint siet utána. Azért sem. Nem segít neki. A belső viaskodástól és erőfeszítéstől nyakán kiduzadtak az erek.

— Andriska!

A gyerek az éles hangra hirtelen megtorpant. Lihegve, riadtan tekintgetett nénje felé.

— Hová futsz már megint? ... Amott gurul egy, nem látod? ... Mind én szedjem?

Fehér, eres kis kezében három ballangót szorongatott. Gyökérzetét markolta ugyan, de a száraz kóró tuskés lombjaival így is védekezett ölelése ellen s úgy mara vékonyka karját, akár a csalán. Fájdalmában fölszisszent, fiatal leányarca eltorzult, de csak nem eresztette a megkapartintott zsákmányt.

A gyerek a jelzett irányba nézett. Ügyetlenül meresztgette szemeit.

— Hun gurul?

— Ott ni!

— Jaaa? Látom má' ...

Mint aki örül, hogy végre meglelte, amit tennie kell, tétovázás nélkül utána iramodott. De alig szaladt pár lépést, lába megbicsaklott a puha szántás borozdájában s elvágódott. Nyöszörögve föltápáskodott s riadtan nézett nénjére.

— No, menj már! — csattant föl újra a parancs.

Nem is várt tovább, hanem futott, ahogy csak a lába bírta és belecsimpaszkodott egy-egy megrekedt ballangó kóróba. Kezét, arcát szúrta, kaparta a túske, de szólni nem mert, hanem lassan megindult most visszaforduló nénje után és kínlódva, nyögve, verejtékezve cipelte vele együtt a tűzrevalót haza, az üres tanyaára.

Pislogó, hideg lámpafény világított az üres konyhában. Tejes köcsög az asztalon mellette korommá égett héjú szikkadt kenyér; a lámpa alatt kénes gyufa úszott a a kilöttyent tej tócsájában. A kemencében hamu alatt tenyéryi helyen csöpp parázs. Ez lehelt valami kis meleget. Langyosan melengette a kemence fehér falait, hogy bent a szobában ne legyen farkas-

ordító hideg a két gyerekre. Az elárvultakra hagyott fészek kis gondozója, a tizenkétéves Etelka szótlanul tördelte a balíangó kórót és begyűrte a kemence száján a hamutól megszabadított parázsra. Annak láttára, hogy a fáradt parázs inkább aludni tér, mindketten a kemence szájához hasáltak s kipirult arccal fújták hosszú percekén át, amíg az ereszkedő ködtől megnyirkosodott kóró lángra nem kapott. Az éledő tűz fénye melengetően táncolt a két gyerekarcra, szemükbe belopakodott a csillogás s az alig észrevehetőn előtűnő bágyadt mosoly vonásaiban kevéske vigasztalásnak megjelent az öröm.

Ropogó tűz mellett ott állt az asztalon a hideg vacsora. Most a vacsora szerepét öltötte magára, de hajnalra már a reggeli és déli harangszóra ez a hideg étel lesz az ebéd is. Tej és kenyér. Nap-nap után, amióta elárvultak, mindig csak tej és kenyér. Még jó ha van, mert már volt úgy, hogy ez is elmaradt s ők csak néztek egymásra vagy étlen szomjan kint csatangoltak a földeken.

Vörösen parazsló tűz mellett boldog akinek van teje és kenyere.

A vacsora nem kíván nagy készülődést; terítést parassztoknál csak a család terebélye követel. De hol van már a család? Ők ketten csak ittmaradt vakarcsai egy széthullásban levő családnak. Így terítés nélkül a köcsögből is jó a tej, előbb Etelka iszik, mert ő az idősebb s csak aztán kapja kézhez Andriska az edényt. Csöndben szótlanul vacsoráznak, de az esti csöndet csak nem hagyja békében a nyugtalan szél. Megint suhogva szalad végig a földeken, megrázza a fákat, zizeg a kazlak körül s most ott sündörög az ajtó előtt. Távoli földek mély nagy lehellelte tán ez s hozza magával a tél üzenetét.

A rozoga konyhaajtó megfeszül és zörög a szél erős nyomása alatt. Mind a két gyerek fölfigyel és önkénytelen az ajtóra szegezi tekintetét. Feszült várakozásukban mintha keresnének valakit. Körültekintettek, de rajtuk kívül nem volt senki a konyhában. A két magárahagyott gyerek egyedül. És az első és sokszor talán soha el nem múló félelem így jön. Kívülről hozza magával az, amit életnek nevezünk. Minden érzékszerven, a szemem, a fülön, a bőrön át belopakodik a gyermek szívébe. Látni véli a szél sóhajlásával közeledő sötét, megfoghatatlan és megnevezhetetlen alakokat, akik jönnek, mindig csak jönnek föltartóztathatatlanul. El akarják ragadni, úgy érzi a torkában, hogy meg akarják fojtani. Szinte reszket, alig

tartja kezében a köcsögöt. Kis ujjai anynyira remegnek, hogy a tej is kilötiyen.

Etelka rátekint, már megint korholni akarja, de amikor a gyerek eltorzult arcára s riadtan égő szemébe néz, megesik a szíve rajta.

— Andriska, ne félj... Mit félsz, hát ez csak szél?!...

A gyerek le nem vette szemét az ajtóról. Valamit hallott most, ami már nem csupán a szél susogása, nem is zúgás, hanem trillázva mélyebb és magasabb „ú” hang zengett a levegőben. A félelemtől támadt képzelete úgylátszik támaszt kapott. Szívét nyomta, torka úgy összeszorult alig nyögte ki:

— Nem szél ez... Hallod?...

A félelem már Etelkára is átragadt, sápadt, hamvas arcborán könnyek peregtek. Kissé riadtan nézett ő is az ajtó felé, de amikor valamivel közelebről s tisztábban zengett a levegőben a mély és magas „ú” hangok játéka, fölismerte benne a vadludak gágogását.

— Vadrécék ezek, vadrécék, ha mondom. Most költözködnek innen más vidékre. — Majd hozzátette, épp oly bölcselkedő hangon, mint az öregek szokták. — Hideg lesz.

Az anyáskodó kistestvér szavai biztatók voltak, némi bátorságot is kölcsönöztek volna, de az izgalom már a gyomrában volt, mint villamosáram többször végigcikázott egész testén. Kis lábait görcsösen összeszorította, nyöszörgött is hozzá, de már nem tudta visszatartani. Riadt szemekkel nézett nénjére, amikor megérezte a meleg nedvességet maga alatt a pokrócon.

Etelka észrevette, hogy a félelem az ő csitítgató szavai ellenére is megzavarta a gyereket. Elfogta a mérge meg a keserűség, amit a maga félelme is táplált, ökolbeszorította kis kezét s rátámadt a gyerekekre:

— Már megint mit csináltál? Nem megmondtam, nem szabad?

Andriska könnyörögve nézett rá.

— Többet sose.

— Hányszor megfogadtad már és megint itt van.

Andriska nem tudott másba kapaszkodni; egyre csak hajtogatta.

— Többet sose... Többet sose...

— No majd meglátom.

Andriska érezte, hogy ezekben a szavakban már némi elnézés van; nénje megbocsátott neki. Fölszabadultan föllélegzett s már a félelem is kezdett elszállni belőle, amikor látta, hogy Etelka fölhajtja a

levizelt pokrócot bemegy a szobába és készíti mindkettőjük számára a közös fekvőhelyet. A nagy tarka párna már helyére is került az ágyban, gondosan megigazította a fejük alját és a szalmazsákban csörgő kukoricahajat. A dunyha még hideg volt, mert épp most hajtotta föl, de majd belehelik ők ketten, ha összebújnak alatta. Akkor mindjárt olyan jó lesz, mert a dunyha alatt, amikor a fejüket is betakarják vele és érzik a saját melegük áradását, nem félnek már. A tolltól duzzadó takaró biztos menedéket nyújt, mert elzárja és távol tartja tőlük mindazt, ami oly sötét, rideg, kegyetlen és félelmetes is: a világot.

Andriska ezalatt kissé fölbátorodva szelőlözködött. Az előbbi ijesztő gondolatok kavargását kissé lecsillapította a készülődés; az ágy látása és az édes, mit sem követelő álom ígérete valami bizsergő, meleg érzést keltettek benne, fölszabadították az izgalomtól szinte pattanásig feszült izmait. Kezdt megnyugodni. Mert, ha majd lefekszik, akkor olyan jó lesz. És amikor ezt érezte s ez a gondolat lepte meg agyát, eloszlott benne mindaz, amit az est sötétsége hozott magával s ami az imént még olyan kegyetlenül szorongatta a torkát. Görcsösen összeszorult kis ujjait most lassan kinyitotta, nézte a riadt szorítástól elmorzsálódott kenyeret, sebtiben a szájába tömte s kiitta rá a köcsög alján maradt hideg tejet.

Éppen indulóban volt, amikor fölcsatlant Etelka hangja.

— Andriska, gyere aludni!

Mint aki nagyon szívesen eleget tesz e szóra, meggyorsította lépteit.

— Megyek má'...

— Bújj be hamar az ágyba... Én majd mindjárt jövök.

Lerántotta a meztélábra húzott kis csizmákat s csak úgy ruhástól belefúrta magát az ágyba. Etelka anyáskodón igazgatta az ágyneműt, öccse fejét a vánkosra emelte, a gyerek nagy homlokáról elsímitotta a portól-piszoktól összecsomósodott barna hajtincseit, s most, ahogy így babusgatta, belefeledkezett Andriska arcának nézésébe. Szerette ezeket a hunyorgó, örökké mosolygó zöld kis szemeket, a fitos kis orrát, gömbölyű állát, durcásan duzzadt piros ajkait. És az a két piros folt az arcán, akár a fán a napsütéstől érő alma. Napsugaras ennek a gyerekeknek az arca, nyílt, még a tekintete, csengő a hangja és örömet keltő a mosolya. A jóság és az őszinteség apró jelei fogták össze ezeket a sarjadásban levő emberi vonásokat és bár Etelka még mindezt nem tudta egységes

egészsébe fogni, se megnevezni, nem tudta, csak minden érzékszervén át tisztán és félreismerhetetlenül érezte, hogy szép.

Megelégedett mosollyal szorította a dunyhát öccse válla alá, jól betakarta, majd kisietett a konyhába, hogy mégegyszer megnézze a tüzet s eltegye az asztal szélén hagyott köcsögöt. A ballangó kórót, amit Andriska hozott s mindjárt az ajtóban ledobta, összetördelte szépen, a parázsra dobta, hogy adjon még egy kis meleget a szobának, de bizony ott bent, alig volt érezhető. Ezzel ki is került az ő házimunkája, mert az elhagyott fészek még munkaalkalomban sem bővelkedett. Öszszerezett: ráébredt, hogy maga van. Bánatos szemekkel nézte a rideg falakat, tágranyílt kék szemei belevesztek a nagy semmibe, ami elhagyatottságát körülvette. Érezte a csönd hidegségét és ahogy tekintete az ajtókilincsre vetődött, elfogta a félelem. Talán ez a kilincs jelenti számára azt a láthatatlan falat, amely elzárja őt a külvilágtól, attól a kietlen élettől, amelytől most az álomba menekül, de attól az élettől is, amely után vágyakozik. Az anyai szeretet utáni vágyakozása s az elhagyatottság fájdalma úgy belemart, hogy szeméből patakzottak a könnyek. Siratta az anyját, de nem is őt siratta, hisz él még az anyja, hanem inkább a maga árvaságát, hogy anyja elhagyta őket és elment. Már mennyi ideje, hogy feljűk se nézett, még csak rájuk sem nyitotta az ajtót, hogy megnézze: hogy vannak a gyerekei, mit csinálnak kint a tanyán egyedül. Nem jött. Könnyeinek keresztül látni vélte, hogy mosolyog az anyja; szemében tűz lobog, valami idegen tűz, amit soha sem szokott látni, amikor őket szeretgeti. Amikor utoljára látta, napokkal, sőt, talán hetekkel ezelőtt, akkor ilyen tűz és különös fények égtek a szemében s ment sietve a vasuti töltés felé vezető düllőúton.

— Elment, — sírta halkán, csak úgy magában, de ez a gyöngé panaszos hang is áthallatszott a szobába, ahol az álomba révedt gyerek fölfigyelt s mindjárt hívta is nénjét.

— Etelkaaaa!... Nena!... Gyere...

A leány fölrezzent. Bántotta is, hogy megfeledkezett a gyerekről, aki egyedül fekszik és reá vár a szobában.

— Mingyááá... Megyek má'...

Lecsavarta a lámpát, de nem fújta el, gondolta, hadd legyen egy kis fény is velük és sietve odaosont az ágyhoz.

— Hát te még nem alszol, — kérdezte szemrehányóan, de hangjában egy csöpp harag nem volt.

— Vártalak — motyogta Andriska.

— No, aludjál szépen. Látod, már itt vagyok melletted az ágyban. Nézd, már le is takaróztam.

Fölemelte a nehéz dunyha végét és a fejére húzta.

— Gyerünk a dunna alá... Így ni!... Ügye most már jó?... De jó meleg az ágy. Te bemelegítetted nekem, ügye?

— I-i-igen, — felelt Andriska tompán, de már az álom partjairól, mert alig mozgottak ajkai.

Kis idő múlva elaludt. Etelka arca is kismúlt, a békésen lecsukott szem és a nyugalmasan összetapadó nagy pillák elárulták, hogy megnyugodott. Egyenletes lélegzete őt is közelebb hozta az álomhoz. Lassan, óvatosan leemelte a dunyhát öcsce fejről, eligazgatta nyaka, válla körül és lassan hozzásimult. Amikor bőrén érezte a gyerek teste melegét, megint érzékenyült. Érezte, hogy nagyon szereti Andriskát, úgy szereti, mintha csak anyja lenne. Meg is tudna érte halni. Igen. Meghalni érte... E gondolatok vége elfutott, a hullámozó, lüktető érzések bársonyán fölitta és elnyelte valahol a messzeség. Egészen messze, ahol az emberi szem már nem is látja a látóhatárt, mert minden a végtelenbe vesz. Ebben a nagy térben élő képek még nem élnek, csak hangok, amelyek távolról jönnek s éles vijjogással visszafordulnak és még távolabbra mennek. Előbb a vadludak mély és magas „ú”-ja trillázott át az égen, kissé közelebb egy pipiske-fióka hívta rimánkodva anyját: „...ki-pi-pííí, ki-pi-pííí-pi-pííí...”, azután megint a vadludak magas „ú”-ja zengett elnyújtottan, halkán, mind halkabban, amíg rezgését egészen föl nem itta a csönd.

Olyan mélyen aludtak, hogy a léptek zajára fölneszelt Keztyű heves ugatását sem hallották. Az apró csikordulására megmozdult a két gyerek, de nem látták, hogy valaki fölcsavarja a lámpát és járkel, topog a konyhában. A vibráló lámpafény megvilágította aszott, alabástromszinű arcát s görnyedt alakján át furcsa árnyékot vetett a falra. Ha idegen gyermek látja, úgy megrémül tőle, mint a dán ballada Cserfa- királyától halálravált fiú, — de ők nem ijednének meg sem az árnyékától, sem magától Magda nénitől, akár ha fénytelen bandzsál szemeit is meresztené rájuk. Mert csak ők tudják, hogy a munkában összegörbödött vén cseléd bandzsál szemei mögött milyen szív dobog. És milyen símogató ripacsos tenyerének símogatása. Hisz mindkettőnek majdnem

anyja, második anyja volt, amíg apjuk élt és ő is itt szolgált a tanyán. Mindig körülöttük forgolódott, még ha rá is ripakodtak, hogy menjen kukoricát morzsolni vagy aprójószágot etetni, mindig csak visszassomfordált hozzájuk és mesélt nekik különös meséket és esténként, amiért legjobban haragudott az anyjuk, mert mindig esti harangszó után és ima helyett furcsa, panaszos dalokat énekelt. Rekedtesen sipító hangját a szálláson senki sem tudta elviselni, csak a gyerekek találták szépnek s olykor szebbnek is, mint a kocsmából kiszűrődő muzsikaszót. A távolról idehallatszó nyájkolompról éppen olyan csodálatosan tudott beszélni, akár a rejtelmes faragásokkal díszített karikásostorról vagy a csillagokról, amelyek ott pislogtak a mező fölött, amikor ők ketten hanyatfekve hallgatták szótlanul az öreg Magda néni esti meséit. De ezeknek a szép meséknek apjuk halálával végeszakadt, mintha csak a gyászmenet Magda néni dalait is eltemette volna. Mert alig pár nap röppent el a temetés után, anyjuk kiadta a fölött testvérek jussát, a maga részét meg a kicsikét árendás kapta meg. Így a vén cselédnek is kitelt az esztendő. Egy reggel fogta kevéske holmiját, batyuba gyúrta, sírva megcsókolta őket és elment. Hónapokig nem látták. Egyszer a vasuti töltésen futottak utána, majd kiszakadt a lelkük úgy szaladtak, de mire utolérték nagy szomorúsággal látták, hogy nem is a Magda néni, csak egy öregasszony, akinek éppen olyan görbe a háta, mint Magda nénié volt... Már-már azt hitték, hogy soha többé nem fogják látni, de egyszer csak megint megjelent. Azokban a napokban történt ez a várva-várt látogatás, amikor anyjuk elhagyta őket. Ők nem is tudták, hogy a vén cseléd honnan vette árvaságuk hírét, nem is sejtették, hogy az a két bandzsál szem apjuk halála óta még távolról is, rejtve vigyáz rájuk és nem engedí, hogy az embertelenségben gondozó nélkül maradjanak.

Magda néni, a jó öreg Fehér Magdolna, akinek még anyyija sem volt, hogy öregségére egy kis fészket rakjon magának, soha nem felejtette el, hogy mi az az árvaság. Vén, ráncos képén az idő összegyúrta a nehéz napok emlékeit: a nyűgöt, a dolgot és a koplalás keserű óráit is. Egykét bús dalában egész életrajza benne csengett s olyan szívesen mondogatta, amikor arról mesélt, hogy a jószágok között nevelkedett: „... nincsen apám, se anyám...” ... meg azt: „... árva vagyok,

mint a madár, ki a felhőn odafönt jár". Talán a hontalanság érzése támasztotta föl benne azt az olthatatlan vágyat, hogy anyja legyen anyjuk helyett az elhagyottaknak. Esténként minden áldott nap eljött ide, hozta a köcsögben a tejet és kendője alatt a kenyeret, amit a szomszéd sváb gazdától, ahol cselédkedett, hozott el mindig a maga bére terhére. Most is hozta a frissen fejt meleg tejet, átöntötte a gyerekek edényébe, a kenyeret az asztalra helyezte és mindjárt tett-vett ott a konyhában. Rakosgatásában megpillantotta a kemence előtt a ballangó kóró elhullott szálait. Fénytelen szemeit elfutotta a könny s a fájdalom úgy markolta torkát, hogy motyogni alig tudott.

— Istenem, istenem... Ides gyerekeim, mivel is fütetek? Ballangóval, akár a kiveret cseléd?

Nyögve hajolt le az eltaposott szálakért, egyenként összeszedegette és bedobta a kemencébe. A parázs langyos melege arcához ért. Bár hideget egy csöppet sem érzett, de azért melengette rajta kezét, csak úgy, szokásból. Mint régen. Nehezen fölsóhajtott.

— A ballangót is tülem hallották szegények. Nem felejtették el azt se.

Ahogy végzett a konyhában, fogta a lámpát és bement hozzájuk a szobába. Bent a leterített asztalra helyezte a világot, s körülnézett: megvan-e még minden? A baloldali ágyban aludtak a gyerekek, a jobboldali ágy, a fal mellett még mindig vetetlenül állt. Az apjuk katonaképe a gyerekek ágya fölött függött a falon. Magda néni most úgy érezte, mintha az a halott szempár onnan a képről a vetet-

len ágyat nézné s tekintetében a vád tüze égne. Majd közelebb lépett a gyerekek ágyához, egészen közel, betakargatta s úgy elkezdte siratni őket, mintha csak a saját magzatai lennének.

— Édes gyermekeim, már megint itt-hagyott benneteket az a cudar... Nem bír a vérivel... Elment ahon a... Jaj, hogy is tehetete?... Hogy hagyhatott itt benneteket?...

Minden este így elsírta panaszát az ágy előtt, még azt kérdezte:... „mi lesz veletek, ha anyátok végképp elhagy benneteket?”... de kis ételadományán kívül semmit sem tehetett. Gyenge és erőtlen volt ő ahhoz, hogy a család rendjét helyreállítsa, ahhoz sokkal nagyobb erők jelenlétére lett volna szükség. Az ő erejéből egy köcsög tejnél és egy karéj kenyéرنél többre nem tellett, szíve ettől is megkönynyebbült. Az asztalra tette ajándékát, kisértette magát, megsímogatta a gyerekek arcát: most már mehet is.

Kint a szél még mindig bírkózott a közelítő téllal. Vinnyogott az eresz alatt és az udvaron álló diófa sudarán. A Keztyű még egyet-kettőt vakkantott a távozó vénasszony után, majd maga is mélyen behúzódott a szalmába, hogy meneküljön az őszi éjszaka hidegétől.

Ez a részlet egy regényciklusból való. Nincsen se kezdete se vége. Éppen olyan, mint maga az élet: valahol kezdődik és a maga fejlődési útján megy tovább. Így hát a „Ballangók” is, ahogy az egészből kiszakítva idekerült, egymagában is egy darab életet ad. Egy darab emberi életet.

Ha éj borul a völgyre

*Ha éj borul a völgyre,
furcsa fojtott hangok,
mint elfáradt harangok
zsongnak fel, és a csönd, e*

*szelíd leány, szerelmes
őlt tár az embereknek
De nekem boldog, ernyedtt,
dús álmom sohasem lesz.*

*Oh, csendes éji óra,
oh, békítő harangszó!
Hang, sivatagban hangzó,
az vagyok, szomorú csóva.*

*Jertek, hangos szerelmek,
Jer, viharharmzó élet,
jertek, gyors szenvedélyek,
kelletek a szívemnek!*

*Napot, sok árnyal, fényvel,
harcot, munkát a karnak!
Csend van. Zsongít és altat
a csillagszemű éjjel.*

Pásztorok

*Hónuk alatt tömlő, és mennek,
hosszú, avatott vászoningben mennek,
fejet földre szegeznek,
és hajlanak és görnyedeznek;
ily búsan menni
nem tud senki, senki.*

*Furulyát fújnak és mennek,
nagykarimás, zsiros kalapban mennek,
és jobb kézzel se,
és bal kézzel se
ilyen bús nótát billegetni
nem tud senki, senki.*

*Hónuk alatt tömlő, és mennek,
hosszú, avatott vászoningben mennek,
nagykarimás, zsiros kalapban mennek, —
és előre mennek és vissza mennek;
ily búsan menni, lenni, szeretni
nem tud senki, senki!*

ÁCS Károly műfordításai

K e z e k

Néztem őket magam előtt, amint könyvedén az ölemben pihennek egymásban. A Bal kényeskedik az ügyesebb, erősebb, okosabb és komolyabb Jobb ölében. Szinte azt is mondanám, hogy „az idősebb” ha nem tudnám, hogy együtt születtek, egy anyától (természetesen egy apától is), sőt mi több, hogy együtt is fogantak, hogy az apa és az anya közös vágyából lettek, akik itt hagyták őket maguk helyett, hogy karéjnnyi földből karéjnnyi kenyeret gyúrjanak.

Önkívületben, vágyból, görcsből, furcsa éji félrebeszélésből lettek és most járják a világot összeölelkezve, szerelmesen, elválaszthatatlanul. Egyik a másikában. Jobb ujjával átölelte Balt és viszi gyengéden, gondosan mint a nősténykutya fogai között a kölykét. Bal pedig kényeskedik az ölelésben, játszik unalmában: hüvelykujjával a többi ujj hegyén ugrál és dudorászik do-re-mi-fa... fa-mi-re-do... azután indulót dobol az ujjakon, énekel.

— Mit csinálsz? — kérdezi Jobb.

— Mit csinálnék? Énekelek — mondja Bal.

— Énekelsz? Mit énekelsz?

— Énekelem „do-re-mi-fa”, meg azt, hogy „Masirozott, masirozott...”

— Masirozott, masirozott? — Butaság — mondja neki Jobb oktató gúnnyal. — Mintha legalább is katona lennél?

— No és? Mintha csak a katonák énekelnék azt, hogy „Masirozott, masirozott...” — éneklük azt a gyerekek is.

— Mintha te gyerek lennél?

— Nem vagyok sem gyerek, sem katona, de miért lenne az éneklés butaság? — mondja Bal most már mérgesen.

— Azért is énekelni fogok!

Kicsi vagyok de tudom

Hogy kell betűt olvasnom

Le is írom, mindahány

Aki tanul, tud is ám.

— De hiszen te nem tudsz írni! Nevetéses, hogy így kényeskedsz — mondja neki komolyan Joobb.

— Hát mit csináljak? Hallgassak és számoljak az ujjaimon, mint az uzsorás?

— Ezzel talán azt akarod mondani, hogy én uzsorás vagyok?

— Te nem számolgatsz az ujjaidon.

— Hanem mit csinállok?

— Te dolgozol, teszel és hatsz, amint azt már előttem megmondta egy írástudatlan hülye.

— Honnan tudod te, hogy azt egy hülye mondta? Hiszen te nem is tudsz olvasni.

— Te sem tudsz olvasni.

— Én tudok írni.

— De olvasni nem tudsz!

— Én legalább tudok lapozni a könyvben, de te még azt sem tudsz. Te csak tartani tudod a könyvet, amíg én lapozok. Ő olvas, én lapozok, te pedig mint valami állvány — tartasz. Ennyiből áll a tudományod. Soha még könyvbe bele sem pislanítottál. A könyveket csak a súlyukról ismered, de fogalmad sincs, hogy mi van bennük.

— Tudok én lapozni! Ha pedig Ő balkezes lenne, írni is tudnék!

— Irni? Na igen, de hogyan?

— Úgy, ahogy te. Talán még jobban is. Ha Ő balkezes lenne, tudnék mindent úgy, mint te, még jobban is mint te.

— Tudnál te az ujjaidon bábokat mozgatni?

— Tudnék.

— Festeni is tudnál?

— Tudnék festeni is.

— És három nyulat is rá tudnál festeni a kisujjam körmére?

— Három nyulat is a te kisujjad kör-
mére. Hozzá még két csibét is. Egyébként
miért a te körmödre? Ráfesténém a saját
körmömre.

— A sajátodra? Szamárság! Azt én sem
tudom. Azt senki sem tudja.

— De én tudnám!

— Szóval te magad vágnád a körmei-
det is?

— Természetesen. Avagy talán nem én
vágom a tiedet?

— Na igen, az enyéimet. De a sajátját
senki sem bírja.

— Már megint „senki sem bírja”. Én
bírnám!

— Csak hősködsz, de még egy bolhát
sem tudnál megfogni.

— Phü... bolhát? Mintha egyet fog-
tam volna életemben.

— Hát varrni tudnál-e?

— Tudnék varrni is.

— Az ám, és a cérnát befűzni a túbe,
azt mégis csak nekem kellene.

— Magam fűzném be a cérnát is. Min-
dent magam csinálnék.

— Nyakkendőt is magad kötnél?

— Magam kötném a nyakkendőt is

— Becsöpögtetnéd a szembe a csöppe-
ket?

— Becsöpögtetném.

— A szakállát is borotválnád?

— Borotválnám a szakállát is.

— De Ő nem hagyná, hogy te borotváld.

— Miért ne? Jobban megborotválnám
mint te.

— Te elválnád a torkát.

— Én nem vagyok gyilkos! Ezt te ten-
néd meg. Egyébként egyszer már meg is
kisérelted.

Csend lett. Jobb nem felelt: ezekre a
szavakra megremegett, mintha erein vég-
igáramlott volna az emlékezés.

— Én azt hittem, hogy Ő azt komolyan
akarja — mondotta azután alázatosan és
bűntudattal. — Csak engedelmeskedni
akartam neki...

— Engedelmeskedni? Ő nem parancsol-
ta neked, hogy gyilkold meg.

— Az Ő kívánsága számomra parancs.
Én azt hittem, hogy Ő azt őszintén ki-
vánja.

— Ahá, azt akarod talán mondani, hogy
Ő nem őszinte? És mondd csak, kérlek, ki
mondta neked, hogy Ő azt kívánja?

— Én azt hittem, hogy kívánja...
Kínlódott. Egész éjjel nem hunyta le a
szemét. Törölgettem a verejtékező homlo-
kát, egyik cigarettát a másik után gyűj-
tottam meg neki és megírtam a búcsúle-
velet. Nyögött, sóhajtozott, a párnát ha-
rapdálta... Suttogott magában: „Végétyok, amíg te mezítelenül prostituáld

kell vetni! Nem bírom tovább!” Ő maga
vezetett el a borotváig.

— Te pedig azt mindjárt úgy fogtad
föl, mintha Ő kíváná, hogy felvágd az
ereimet.

— Ne kínozz! Mit tehettem, mikor Ő
maga mondta...

— Mit mondott? Hogy nem bírja to-
vább, hogy végét kell vetni... De ezek
csak szavak. A szavak nem a kívánságból,
hanem a nyelvtől erednek. Könnyű a
nyelvnek mindenfélét összefecsegni: attól
csak azokban a könyvekben hálnak meg,
amelyekben te lapozol. A nyelv világgá
szórja szavait (egyébként, mindig ugyan-
azokat a rég ismert szavakat), azok pedig
szertefoszlanak mint a köd és nem történt
semmi. Az emberek tovább járkálnak,
esznek, füstölnek és alszanak, ismét sza-
vakat mondanak ki és ismét nem történik
semmi. Az emberek szeretnek beszélni,
de vágyaikat nem szavakkal fejezik ki:
sőt, a szavakkal eltakarják, elrejtik őket.
A szó csak álarc. Ő nem azt kívánja, amit
mond.

— Hát honnan tudjuk, hogy mit kíván
Ő, ha nem a szavak alapján?

— Legkevésbé a szavak alapján. Ő
mondta ugyan, hogy „véget kell vetni”,
de nem kívánta. Én tudtam.

— Honnan veszed ezt a tudást?

— Talán onnan, hogy ügyetlen, gyen-
ge és buta vagyok. No igen, komolytalan
is. Mert a szó számomra idegen mint a
fény a fülnek és a hang a szemnek, mert
nem teszek különbséget szó és szó között,
mint édes és sós között sem, számomra
egyforma mind, de egyiknek sem hiszek.

— Én tudom a szavakat követni. Nem
tudok ravaszul idomulni, nem tudok ele-
gánsan mozogni a szavak körein, elipszi-
sein, parabóláin és spirálisain. Nem tudok
behajlani, ki és betekeredni, „felállítani”
és „megoldani”, ingani, mint a hintán és
siklani jeges beszélgetések fölött, igéző fi-
gurákat csinálni, parádékat, bravúrokat,
mint a majom a cirkuszban, barátságosan
vállveregetni, nem tudom diplomatikusan
megszorítani az ellenséges diplomácia
jobbát, a másikat meg gálánsan az ajak
elé vonni csókra. Én nem vagyok preci-
osa, nem vagyok cicisbea, nem vagyok
dáma, nem vagyok grande-monde, sem
akadémia, sem Buffon. Én Molière va-
gyok.

— Molière? Hát még mi?

— Meg füge a zsebben, vagy zseben
kívül, ahogy akarod. Mert én szemtelen
vagyok mint Figaro. Én a te lakáod va-
gyok

magad mindenféle kézfogásokban, én a kesztyűdet tartom mint valami római rabszolga. Nekem kell az uszályodat hordoznom, loholnom utánad, te pedig csevegsz, fellépsz, táylatokat tágítasz, te építesz világokat: te vagy az alkotó, a géniusz, a Demiurgosz. Te vagy az Ő büszkesége. Az Ő ereje, bölcsessége, ügyessége, az Ő értelme. Egyszóval: te vagy a Kéz!

— Hát te mi vagy?

— Én? Csak fogó vagyok. Én még mindig csak valami járóka, mellső láb, tapogatószerv, pseudopium, vagy ehhez hasonló vagyok. Én még a földhöz kötöm, akár csak a láb: még tudok járni. Éjszaka szaladásról, fáramászásról és szakadékok átugrásáról álmodom és olyankor az erőt és az anyag ellenállását érzem a körmeimben. Számomra a dolgok nyersegek mint az agyag, kemények, forrók, nedvesek mint a kő, a tűz vagy a víz, a te számodra pedig égetett föld, Korinthusi vázák, Vénusok, rakéták és H₂O. Ezért ismerem én az Ő víz utáni vágyát, amikor szomjas, vigság utáni vágyát, amikor szomorú, az élet utáni áhítozását, amikor azt beszéli, hogy véget kell vetni.

— No igen. De amikor szomjas, én adok neki vizet.

— Te? Nem, te csak kinyitod a csapot és mozgatod a szivattyúkart. Ő pedig az én tenyeremből iszik. Rajtam ömlik végig a víz és én érzem annak üdeségét, nyirkosságát, bugyborékolását a torkában és az áldott érzést Benne a kioltott szomjúság nyomán.

Azt mondod, hogy vizet nyújtasz neki, amikor szomjas? Nem, te poharat nyújtasz neki. Te a szomjúságnak is formát adsz, stílust találtál ki az ivásra is.

Te közé és a természet közé álltál mint valami önhatalmú döntőbíró és cenzor, mint valami ceremóniamester, vagy egyszerűbben mondva, mint valami szűrő. Mindennek, ami Hozzá érkezik, a te ujjaidon kell átszűrődnie, neked mindenhez hozzá kell érned, mindent meg kell tapogatnod és meg kell vizsgálnod, mindent fel kell dolgoznod és ki kell bodorítanod a saját ízlésed szerint, tekintet nélkül arra, hogy tetszik-e az Neki, vagy sem. Mindenre rá kell, hogy nyomjad azt a pretenciózus hüvelykujjadat és rá kell, hogy üssed korlátoltságod pecsétjét.

— Csak nem kívánod, hogy leveleket legeljen és a fák kérget rágja? A természet nem kényezteti Őt...

— No persze. Azért „győzted le te”. „Elsimítottad a hegyeket” s „megfékezted a vizeket”. „Rabul ejtetted a villámot” és most rettenetes erőket tartasz a markod-

ban, amelyekkel, úgy mondják, egy pillanat alatt meg tudnád semmisíteni a világot. A föld úgy fekszik a tenyeredben, mint valami labda, amelyet a világűrbe dobhatsz. Nos, miért tétovázol, te, te — Mindenható? Miért nem dobod a labdát a csillagok közé, hogy porrá foszoljon szét? Miért nem fejezed be Nagy Művedet?

— Én nem akarom elpusztítani a világot.

— Nem akarsz? Van-e legalább egy évszázad, amelyet ne vagdostál volna össze késekkel és ne lyuggattál volna ki puskagolyókkal? Azok nem szavak voltak, hanem a te cselekvő öt ujjad.

— Előbb csak szavak voltak.

— Igen. Iván szerint. És mit tehettek volna szavak nélküled? A szavak veszedtek volna, szavak verték volna a szavakat, hullottak volna a legyőzött szavak és kinek lett volna abból baja?

— A becsületnek.

— Becsület? Kinek a becsülete? Magyarázd meg nekem ezt a vitézi szót. Vajjon a te becsületed? Te becsületnek nevezted azt, amikor viszketni kezd a tenyered, amikor az ujjaid rángatózni kezdenek és eszelősen keresik a kés nyelét? Becsületnek nevezted azt, amikor a fegyver kakasán tartod a mutatóujjadat? Becsületnek azt, amikor a kereszt jegyével Isten kegyelmét hívod, hogy üljön az ágyúcsőre? Becsületnek, amikor három ujjaddal tartod a gyilkos tollat?

— Tollat? Milyen tollat?

— A vészbíró töltőtollát. Avagy, talán már elfelejtetted? Ő valami szavak miatt ült előttünk. Nem kezeinek cselekedete miatt, hanem szavak miatt. Téged nem érdekelt, hogy ezek a szavak miként röppentek el a nyelvéről, hanem egyszerűen feljegyezted a tényállást. Mondta és bevallotta, hogy mondta. Ez neked elegendő volt. Pedig halálosan sápadt volt és az ajkai remegtek, mintha fázna. Utolsó másodperceit számolgatta... Iszonyodva meredt rád, szemmel kísérte ujjaidnak minden rezzenését, mintha a te mozdulatod egymagában elegendő lett volna ahhoz, hogy megölje.

Téged akkor Vas-nak és Véres-nek hívtak. Aranytollad hegyén az iridium már elkopott a gyilkolástól. Az a piciny nemesfémpontocska blazirtan sétált a papíron, mintha unatkozna valami érdektelen és fárasztó ülésen és időtöltésből állítólagos kínai szavakat firkált: pu-kaó, cing-tao, pan-mu-kai. Azután idillikus, kertes kis házat rajzolt, hozzá még a füstöt is, amint kibodorodik a kéményből a háztetőn. A te iridium-pontocskáid azon-

ban — így séta közben, pung-tao, cing-tao — sortúzzel legyilkolta a kerítéses kertes kis házacskát és az egész idillből nem maradt egyéb, mint a bodorodó füst — a fegyverek csövén.

Már a három hirhedt ujjad közé fogtad a Parkert és elszántan a papírra ültél. Rádugrottam és nem tudva, mit csináljak, elkezdtem a mutatóujjodon tisztítani a tintafoltot. Hüvelykujjammal a mutatóujjadat dörzsölgetve mondogattam: „De hát mit vétett neked? Nézd, milyen sápadt, egész teste remeg. Hát nem elég ez neked? Szívének utolsó dobbanásait hallgatja és számol... Ne szakíts félbe!”

„A szívdobbanásait? Ugyan, kedvesem, azt nézi, hogyan húzhatná ki magát! Miféle szív? Sápadtságával akar bennünket megtörni. Te már fel is ültél neki, de én nem. Ismerem már ezt a trükköt!”

Trükknek nevezted az ember remegését, aki fogadott önmagával, hogy sikerül még háromszázig számolnia...

Ismét fogtad a tollat és a papirosra ültél.

„Legalább most remegj meg! Hát nem tudsz megremegni? Reszketni kellene, te pedig olyan nyugodt vagy, mintha csak egy diáknak elégtelent írnál be vizsgán”.

„Nincs miért remegjek. A kötelességem teljesítettem”.

És lassan, figyelmesen, szépírással írni kezdted a te ismert H betűdet, az erőszakos, gonosztevő-halál első betűjét.

„Hallod-e! Ne írd tovább! Nézd, hogyan számol. Hogyan siet végigszámolni a háromszázat. Ne szakítsd félbe!”

„Muszáj félbeszakítanom!”

„Miért muszáj félbeszakítanod? Félbe fogja maga is szakítani. Senki se számolhat végtelenül. Ez csupán számkülönbség, sőt egészen jelentéktelen különbség a végtelenhez képest.”

„Számunkra jelentős. Mi nem a végtelenben élünk, hanem a földön”.

A „végtelen” szót időjelzőben, ironikusan ejtetted ki, a földet pedig a katonaléptekkel menetelő láb pökhendi önteltségével említetted.

„Éppen azért, mert a földön élsz, mert csupán öt ujjad van, néha még öt sem, hagyd meg neki a kezeit. Azok nem vétettek neked semmit. A kezek nem beszéltek. A nyelv beszélt”.

„Beszéltek a kezek is, meg a nyelv is! Ő egészében beszélt!”

„A kezek is beszéltek? Nem, ez hazugság! Nem beszéltek! Nézd, milyen ijedtek és ártatlanok, hogy szoronganak és vonaglanak az utolsó ölelésben. Búcsúznak.

A gyerekkorukra emlékeznek és sírnak. Emlékeznek a játékokra, összetört játékszerekre, madarakra, csúzlakra és betört ablakokra, kiöntött tintára, ollóra, sárkányra és földre a körmök alatt. Szegények, még mindig a hittantanár büntetéseire gondolnak a rejtett helyeken elkövetett apró bűnök miatt. Hagyd ezeket a kezeket. Szurkálj meg túvel a nyelvét, mint a gyereknek, ha csúnyát beszél, de a kezeket ne bánts. Azok ártatlanok.”

„Ártatlanok? Megbolondultál te? Azok a legbűnösebbek!”

„A kezek a legbűnösebbek? Hát nem a nyelv beszélt?”

„Beszélt, Ők pedig helyeseltek...”

„Helyeseltek? Hogyan?”

„Hogyan? Hogyan? Rá kellett volna ugorniok, vissza kellett volna zavarniok a szájba és örködni felette. Egyszóval be kellett volna fogniok a pofáját! De ők ravaszul bebújtak a zsebekbe. Szóval egyeztek”.

„Egyeztek? Ugyan mivel?”

„Mivel? A sértésekkel!”

„No és kit sértett meg?”

„Kit? A becsületünket.”

„Ja úgy, a becsületünket. Ezt itt a karon?”

„A karon? Mit a karon?”

„A becsületet a karon”.

„Miféle becsületet a karon?”

„Hát mi ez itt a karodon, gyalázat? Ezek a tüzes nyilak, ez a bomba, ez a köteg, ez a horogkereszt, vajjon ez gyalázat?”

„Nem, ez becsület!”

„Nos tehát, becsület a karon! Ő pedig megsértette ezt a becsületet. Azt mondta, hogy elege van ezekből a nyilakból és bombákból, ezekből a baltákból és keresztelők; hogy elege van mindenből!”

„No és, nem elég ennyi?”

„Nem elég”.

„Nem elég valakinek a becsületét leköpni?”

„Nem. Mert a te becsületednek van nyila is, bombája is, baltája is, sőt még keresztje is, az övének pedig nincs egyebe két fűgéné a zsebben”.

„Az övének? Hát van neki becsülete?”

„És miért ne lenne neki becsülete. Neki nem lehet?”

„Nem lehet!”

„Na igen, a tied mindenesetre szembe-tűnőbb. A tied látható helyen arannyal és selyemmel van kihímezve, a tied pök-hendien sétál a városban, izgat, ingerel, az övé pedig fel-alá sétál a szobában, foglyul ejtve rohangál a házban, mint az

őrült, a padlásra mászik, kimegy a tetőre és szeretné világgá sikoltani megbántottságát...

„Megbántottságát?”

„Igen, a bántódást, amelyet a te Aranyad és Selymed okoz neki. De az egész-ből nem lesz egyéb, csak néhány elmor-mogott szó és két füge a zsebben”.

„Istenemre, te is gyanús vagy!”

„Gyanús? Ami azt illeti, tartok én is egy fűgét, de csak irigységből”.

Egyébként úgy látszik, hogy az szeren-csét hoz neked, mint az akasztott ember kötele. Őrizd tehát az én fűgémet, mint a becsületedet.

Most pedig rajta! A baltás vesszők és a horogkereszt nevében írd! Öld meg a kezeit. Ha lett volna becsülete, nem fűgét csinált volna velük. Igazad van! Nem tartalak vissza tovább.

És H betűdhöz hozzáírtad ugyanazzal a kalligrafikus írással a HALÁL-hoz még hiányzó négy betűt. És meg sem remegtél.

Ugyanaznap este (meg sem mosdottál) az Ő selymes haját kócoltad, simogattad az arcát és az ujjaid reszkettek a szerelemtől. Ugyanazok az ujjak, amelyek reggel nem tudtak reszketni a haláltól, este reszkettek a szerelemtől. Ki mondja hát, hogy a szerelem nem erősebb a halálnál? Különösen a mi szerelmünk, más halál-nál?

Mit beszélsz te a szerelemről! Te nem tudod, mi a szerelem. Ah, az első érintés, amikor az ujjak egymást keresik a sötét-ben, egyszerűen összeérnek és megráz-kódnak, mintha két árammal töltött elek-tromos pólus ért volna össze...

— No igen, és kipattan a szikra. Rövid-zárlat és sötétség. És kész a szerelem. És azután? Becsület? Kötelesség? Szekerce? Bomba? Arany toll, amelyből a halál csurog?

— Szeszélyes vagy és bolond.

— Te pedig bölcs és megfontolt vagy! Ebben különbözünk! Eressz! — és Bal haragosan megrándult, igyekezve megszabadulni Jobb öleléséből.

— Mi bajod? Miért bolondulsz most egyszerűen? Mindig csak botrányokat csinálsz az utcán.

— Nem baj! Engedj! Nem akarok többé veled lenni!

— Hanem kivel akarsz lenni? A lábakkal?

— Még a lábakkal is inkább. Azok becsületesebbek. Azok tisztességesek, mint a lovak, te pedig ravasz vagy és mérges, mint a kigyó.

— No persze, és olyan buták is mint a lovak. Csak járnunk tudnak, meg terhet cipelni. Nem lehetsz velük. Te mégis csak kéz vagy!

— Nem vagyok kéz és nem is akarok lenni! Szégyellem, hogy kéz vagyok.

— Hát mi akarsz lenni? „Mellső láb?”

— Akármilyen, csak nem kéz!

— És mégis kéz vagy, akárcsak én.

— Akárcsak te? Soha! Engedj!

És kitepte magát. Bebújt a zsebbe, ott haragosan kutatni kezdett, mintha keresne valamit és miután nem talált semmit (mert nem is keresett semmit, egyszerűen csak mérges volt), kijött, dacosan elnyúlt az oldal mentén és idegesen játszani kezdett ujjával.

A jobb még egy pillanatig a hátán maradt, üresen és elgondolkozva. Azután felocsudott, legyintett hüvelykujjával, maga is leereszkedett az oldal mentén és kísérsz kezdte a járás ütemét.

Nézem őket így összeveszve és nem hiszek ebben a veszekedésben. Olyanok mint két szimbólikus állat vagy növény: kéz kezét mos... igazat mondott a jobb: egyik az, ami a másik; mégis csak kéz mind a kettő.

Két gyerek jön velünk szembe. Kisfiú és kislány. Fogják egymás kezét és csi-cseregnek. De előttük elhallgattak, mint a tücskök, amikor ember közeledik hozzájuk és elengedték egymás kezét. Szétváltak. A lányka elment Jobb mellett, hal-kan, mint a bűnös. Jobb atyailag megsimogatta az aranszín fejcskét. A kislány hálásan ránézett.

A fiú merészen ment el Bal mellett. Még haragosan végig is nézett rajta, mint valamin, ami útját állja. Bal hüvelykujjával és mutatóujjával ügyetlenül megfricskázta az orrát. A fiú ráköpött. Bal ösztönösen felemelkedett és legyintett a fiú feje felett, mintha legyeket hajtana. Jobb azonban felemelkedett és arculcsapta a fiút. A fiú felvisított.

— Miért ütötted meg a fiút? — kérdezte Bal.

— Azért, mert leköpött téged.

— Engem köpött le, nem téged.

— Engem vagy téged, az mindegy. Én nem engedem, hogy bennünket leköpjenek.

— De hiszen én kezdtem: megfricskáztam az orrát.

— No és azért mindjárt köpnie kell?

— Bizonyára fáj neki. Ügyetlen voltam...

— El tudom képzelni... De mindamellett neki nem kellett volna köpnie. Ez nem illik.

— És orrot ütni illik?
— Nem ütötted, hanem fricskázta: az nem mindegy. Különben is nem törött le tőle az orra.

— És nekem letörött valamim attól, hogy leköpött?

— Leköpni valakit, az a legnagyobb sértés!

— A becsület megsértése?

— Igen, a becsület megsértése — felelte Jobb már a türelem határán. A fiú közben visított, az arcát ért hangos sértés miatt.

— A-paaa... A-nya, a-a-a...

Az orrából egy-kettőre kicsurrant két fényes csík és az állára hullott, ahová már kiömlött két kis könnypatak és áradást csinált.

— No nézd csak a kölyköt, hogy ordít!

— mondotta Jobb mintegy csodálkozva ekkora túlzáson. Azután Balhoz fordult.

— Gyere, hadd töröljelek meg.

— Nem kell. Megtöröltem magam.

— Persze, a nadrágba.

— Nem, a kabátba. Egyébként vigyázz, itt az apja.

Az apa kirohant a házból, ingben, feltűrt ujjakkal. Látszottak a gyenge, sápadt hivatalnokkarok a kékes félős viszerekkel.

— Miért ütötte meg a gyermekemet?

— kérdezte az apa tartózkodóan, mint a vizsgálóbíró, aki már a büntetést fontolgatja.

— Azért, mert nevéletlen és szemtelen! — felelte kihívóan Jobb.

— Mit követett el? — kérdezte újból az apa-vizsgálóbíró, most már kétszerezsen megbántva.

— Mit? Leköpött! — mondotta Jobb elkeseredve, mintha maga is hinné, hogy őt köpte le a gyerek.

— Nem téged köpött le, hanem engem. — mondja Bal és élvezzi a maga igazságosságát.

— Mindegy, köpött! — kiáltott Jobb tekintélyesen, mint valami családfő.

— Köpött, csak úgy minden ok nélkül?

— kérdezi még mindig az apa, de már tudja, hogy verekednie kell.

— Nem, apa! Emez először az orromra ütött... — mondja sírva a fiú.

— Tréfából kicsit megfricskázta — mondja Jobb — és ő mindjárt köp.

— Igaza volt, hadd köpjön — ordította el magát örvongve az apa, amikor a felhalmozódott düh egyszerűen kitört belőle. — Én is köpök! — és phö! Csakugyan köpött. És azt mondta: — Gyilkosok!

Jobb felemelkedett és teljes erejéből sujtott. De az apa elhárította az ütést. Maga is sujtott és nagyon kellemetlenül kapta el Jobbot a nagyujjánál. Jobb feljajdult.

Akkor Bal is megmozdult. Nyílsebese felemelkedett és megmarkolta az apa ingét a mellén. Ez másszóval jel volt Jobbnak: üssed! Jobb azonnal megértette a jelet, összecsukta markát és ütni kezdte az apa arcát.

Annak megeredt az orra vére. A vér a mellett szorongató Balra csöpögött. Az apa véres ábrázatát verve Jobb is egészen összekente magát vérral.

Látván, hogy az apja vére a földre csöpög, a kislány ijedten felsikoltott és odaugrott, hogy kezeivel felfogja a vércseppeket. A fiú pedig nekiiramodott, egy ugrással elkapta Balt és beleharapott a húsba a könyök alatt.

Bal felordított a fájdalomtól és elengedte az apa ingét. Az apa azonnal feltalálta magát és legyőzötten elfutott. Lábai a gyermekei előtt érzett szégyentől rogyadoztak.

A fiú kiengedte Balt a fogai közül, az pedig hálából rásujtott a fejére. A fiú büszkén fogadta az ütést.

Akkor a lábak mint engedelmes lovak, úzni kezdték az apát, de a fiú ugyanabban a percben a lábak elmet vetette magát, nem azért, hogy kegyelmet könyörögjön az apa részére, hanem hogy a lovak megijedjenek és megbotoljanak benne.

És valóban, Jobb és Bal egyszeriben a földön, a porban találták magukat.

— Jaaj — jajdult fel Jobb. Fájt a nagyujja az apa ütésétől... Két véres kéz az aszfalton. Megszégyenítve feküdtek az úton, egyik a másik mellett, tehetetlenül, mint az eldobott kesztyűk.

— Átkozott kölyök — sziszegte felkelőben ujjai között Bal.

— Úgy is kell, ha nem tudta megütni, hogy elöntse a vér.

— Hát megütöttem!

— Igen, dilettáns módra! Segíts felkelnem, azt hiszem, hogy eltörte a hüvelykujjamat.

— Fáj?

— Szörnyen!

Bal gyengéd volt, mint valami jó nővér. Felkeltek. Véres nyomokat hagytak maguk után a járdán. De ők nem néztek vissza; símogatták egymást és reszkettek a bosszúvágytól.

Az Arc pedig akkor rájuk köpött, hogy lemossa róluk a földet és a vért.

N y o m o r

— Anyó, anyó! Gyere!... édesanyám hivat. De siess ám!... — ordította a meztelbás, rongyos és érett fügétől kenyőcsősképű Petrus.

— Aztán ki fia borja vagy öcsém?

— Ugyan anyó, ne kérdezd kié vagyok. Ne veszítsd az időt. Édesanyámat elfogta a fájás, rosszul lett; elküldött érted... Kicsink lesz! A Kovács Jordáné vagyok... oda gyere... Gyorsan... Gyorsan... — pergette le a mondanivalóját Petrus, azután egy kettőre eltűnt. Velika anyó pedig ott maradt, hogy rendezze gondolatait és felkészüljön az eseményre.

Velika anyó ugyanis még reggel gondolt Kovács Buszájára. Irástudatlan létére nem vezetett ugyan jegyzéket, de valamennyit fejben tartotta és agyában mint valami rováson, be volt vésvé minden asszony ideje. Így azután Petrus hívása nem is nagyon lepte meg. Kezet mosott elindult. Útközben, a kovácsékhoz menet gondolkozott:

— Szegény Jordán; jóegészséget kívánok valamennyinek, de ez már a hatodik gyereke. A házában meg hol van liszt, hol nincs. Mint minden szegényembernél — nála is bőséges a gyermekáldás. Akár csak a többinél, akihez járok. Ehh, a gazdagabb házakból valók nem akarnak gyereket... Nekem is napról-napra nehezebb...

Már alkonyodott mire Velika anyó Jordán házához érkezett. Nem is ház volt az. Egy szoba, fészker és udvar. Könnyű vi-tyilló, amelyet a háborúból ittmaradt pléhekből foltoztak össze.

A gyerekek az udvarban gyülekezve füleltek, hogy mi történik odabenn. Ott csak Szofija a legidősebb lány maradt,

hogy segítségére legyen az anyjának. A gyerekek megőrültek az öregasszonynak.

— Anyó! Megszületett, megszületett!... Hallod? Már sír... — szorította meg apró kezecskéivel az öregasszony kezét a kis Kátó.

— Velika anyó, mondd meg nekünk, hogy fiú lett-e! Ha nem mondd meg, erővel bemegyek és megnézem... hírt kell vinnem édesapámnak — fenyegetőzött Petrus.

Velika anyó alig tudott keresztültörni a gyerekgyűrűn. Odabenn Szofija várta kifulladásra, véres kezekkel. A szülő asszonyt még fogták a fájások. Egészen elalélt. A csöppség még elrendezetlenül mellette feküdt.

— Megkínlódtál lányom?

— Semmi, anyó... nem először van. Emlékszel amikor Fóró született? Akkor is bábáskodtam... — mosolygott szelíden Szofija. Mindezt egészen természetesen tekintette és eszébe sem jutott, hogy másutt az ilyen esetekre korszerű szülőotthonok vannak...

— Miért ne segítsek, ha nincs más aki megtegye.

— Jól van lányom, jól van... Csak jól elkötötted a köldökét?

— Elkötöttem, selyemcérnával.

— Selyemcérnával? Ejnye!... Jobb lett volna ha nem selyemcérnával kötöd el... No, mosd meg a kezed.

Velika anyó kézbe vette a gyereket és valahogy gyanakodva nézte a selyemszálat, miközben állandóan a fejét csóválta:

— Talán csak nem lesz belőle baj...

Rendbe hozta az asszonyt, a gyereket régi, tiszta rongyokba csavarta és az anyja mellé fektette.

— Ide figyelj lányom. Én most elme-
gyek. Te pedig, ha valami történne küld-
jél értem.

Kimenet közölte a hírt a gyerekekkel:

— Fiú lett. Kisöcsétek van!...

A gyerekek pedig azonnal elszaladtak,
hogy apjuknak megvigyék a hírt.

A fáradt Jordán ezen az estén is későn
ért haza. Idegen szőlők kapálásából tért
haza, elgondolkozva, sötétben. Szombat
van. A napszámosok pedig ezen a héten
se kapták meg keserves napszámukat.

— A kis kukacok ételt várnak, az asz-
szony meg ismét terhes... — töprengett

— Édesapám...

Jordán fölrezzent, az udvarára ismert.
Azon vette magát észre, hogy haza érke-
zett.

— Édesapám! Gyerekünk van, kicsi
csöppség... Fiú!... — fogadta Petrus
a küszöbön.

Jordán csak megsimogatta és a lelkére
még nagyobb teher szakadt, mert nem
volt pénze, hogy baksissal örvendeztesse
meg. Bement a szobába még nyugtala-
nabbul mint az elmúlt éjjel. A földön,
szegényes ágyneműn, egymás hegyén há-
tán aludt az egész család. A sarokban mé-
ceses pislogott. A végét járta. Az olajmé-
ceses gyenge fénye reszketően világította
meg itt ott az arcokat, a szemgödrök pe-
dig mélyebbeknek tűntek mint valaha. Az
éhség gondolata megfagyasztotta benne a
többi. Úgy tűnt neki mintha az alig meg-
világított sötét szemüregekből ezernyi te-
hetetlen könyörgés és ezernyi elfojtott
néma tiltakozás irányulna felé: „Apa
vagy, adj ennünk!... Apa vagy! Jön a tél,
meztelenek vagyunk!...”

Az ébrenlévő Petrus jelenléte térítette
magához. És Jordán lekuporodott a szoba
sarkába. Petrus maga is várt még egy ki-
csit azután egyedül, felöltözött lefe-
küdt a családi sor végébe. Kifáradt a vá-
rakozásban és azonnal elaludt. Jordánnak
eszébe jutott a saját gyerekkora. Eszébe
jutott amikor, akár csak most az ő Pet-
rus-a, vitte apjának az örömhírt a család
szaporodásáról.

— És mindig kaptam valamit az apám-
tól. Én pedig a Petrusomnak még ilyen
kis örömet sem vagyok képes nyújtani.

A csecsemő felvisített. Aludtak vala-
mennyien. Jordán felkelt. A csecsemő sí-
rása betöltötte a szobát. Elfojtott, éles, lát-
hatatlan visítás. Megfordult maga körül
és nem látott semmit — csak sötét, kiéhe-
zett szemüregeket. És ezek a szemüre-
gek hihetetlen gyorsasággal szaporodtak,

mozogtak a szobában, kerülgetik őt és az
újszülött visítása vezeti őket:

— Elmúlt a szombat és te nem hoztál
nekünk semmit... Éhesek vagyunk!

Jordán védekezett ezektől a tekintetek-
től, ezektől a tiltakozásoktól. Arcát ke-
zébe temette. A gyereksírás azonban fi-
gyelmeztette, hogy itt vannak és itt lesz-
nek minden éjszaka! Sőt nappal is emlé-
keztetni fognak magukra... Leengedte
kezét és félve kinyitotta a szemét. Az
olajméces hunyorgó fényénél a szemgö-
drök ide-oda ugrálnak a szobában, az új-
szülött pedig vezeti őket. Kinyújtotta ke-
zét, hogy elérje a gyereket, amely visítva
vezette ezt a furcsa körtáncot, az éhesek
lázasának vitustáncát. Tehetetlenül
nyújtogatta kezét a mezítelen csecsemő
felé, az a levegőben lebeg és nem hagyja
magát megfogni. A csecsemő selyemcér-
nával elkötött köldökszinórt húz maga
után. Alig sikerült megfognia a köldök-
zsinórt. Abba kapaszkodva körbe szaladt
a gyerek után, miközben egyre szoro-
sabbra húzta a selyemcsomót. Az utolsó
rikoltástól úgy érezte mintha megsüketült
volna. Verítékezve összeesett. A mécs ki-
aludt.

Az éjszakában néhány rekedt sakálri-
koltás hallatszott. A környékbeli kutyák
felugattak rá, azután csend lett minde-
nütt. Jordán is elcsendesedett, legyőzte a
nyugtalan álmot, az éhségtől való félelem-
mel vívott nehéz harc után.

Kora hajnalban Jordán a temető felé
sietett. Egy régi pokrócba csomagolt na-
gyobbacska tárgyat cipelt. Nyomában a
mezítlábas Petrus lépkedett a harmatos
füvön. Vitte utánna a lapátot. Nedves lett
a lába a hajnali harmattól. Megérkeztek
és kiválasztottak egy kis sarkot. Jordán
megásta a parányi sírt — egy lépés ke-
resztbe, egy hosszába. És ebbe a kis sírba,
vagy jobban mondva verembe, leengedte
kisfiának holttestét, akinek az elmúlt éj-
jel, az általános éhség szörnyű látomása
alatt, saját két kezével, selyemcérnával
elvágtá a köldökét. A gyermeknek kifolyt
a vére és hajnalig kihült. És Jordán most
ezt a pöttömnyi húscsomót leengedte a
nedves, frissen ásott verembe. Szótlanul
dolgozott. Csak Petrus bökte ki a végén
könnyek között:

— Pedig milyen nagy öröm volt...

— Milliónyi éhezőből eggyel kevesebb...
— Morogta Jordán a maga elé gondolatai-
nak azt a töredékét, amely tudata alatt
minduntalan visszatérve, nem hagyta
nyugodni.

1938.

Raymond Randiguet: Ördög a testben

Raymond Randiguet 1903-ban született, Páris mellett. A világháború alatt 15 éves korában jött Párisba, ahol hamarosan összekötésbe kerül a későbbi szürrealistákkal. Két regénye jelenik meg 1923-ban. Ugyanebben az évben meg is hal Randiguet.

Az elégedettség, hogy apámat végre megmentem a gondoktól, féligmeddig az üresség fájó érzését is felkeltette bennem. Habár azt hittem, hogy többé nem szeretem Mártát, mégis őt tartottam egyedülnek, aki méltó szerelemre; tehát: mégis szerettem.

**

Ilyen hangulatban voltam, amikor november végén, egy hónappal házasságkötése után, hazatérve rátaláltam Márta levelére, amely így kezdődött: „Nem tudom megérteni hallgatását. Mért nem látogat meg? Talán már elfelejtette, hogy maga választotta a bútoraimat?...

Márta J-ben lakott a villanegyedben, egy utcában, mely egészen a Marne-ig húzódott. Meglepett, hogy az ő villája milyen nagy. Tulajdonképpen Márta csak az emeleten lakott, míg a földszinten a tulajdonos és egy idősebb házaspár.

Mikor megérkeztem, már este volt. Csak egy ablakban láttam viláosságot. A tűz fénye élesen vibrált ott, de különben úgy látszott, mintha a szobában nem lenne senki. Ahogy a lobogó lángtól megvilágított ablakot bámultam, mintha a hullámok csapdosták volna. Úgy tűnt, hogy odabent tűz támadt. A kert vasajtói tárva-nyitva voltak. Meglepett ez a hanyagság. Kerestem a csengőt, de sehogy se találtam rá. Végül is felmentem a lépcsőn és elhatároztam, hogy bekopogok a földszint jobboldali ajtaján, amelyek mögül hangok hallatszottak. Egy öregasszony nyitott ajtót és megkérdeztem hol lakik Lacombe asszony (Mártának ez volt az új neve). „Fönt”. A sötétben felkapaszkodtam a lépcsőkön, tántorogva, olykor a falhoz támaszkodva. Kopogtam Márta nyitott ajtót. Kis híjjára, hogy a nyakába nem borultam mint ahogy a haitörésből megmenekült vadidegen emberek ölelkezni szoktak. Márta ezt nem értené meg. Félszegnek tűnhettem előtte első kérdéssel: „Honnan ez a tűz?”

— Míg magát vártam, begyújtottam a szalón kandallójába olajfával és olvastam a tűz fénye mellett...

**

Beléptem a szobába, Márta tágas szalónjába. Egyszerre éreztem magam boldognak és

szerecsétlennek is, mint valami drámaíró, aki a saját darabját nézi és csak későn veszi észre a hibákat. Márta újra kinyújtózott a kandalló mellett.

— Maga biztosan nem szereti az olajfa illatát? Férjem szülei küldték a déli birtokukról.

Úgy tűnt, mintha Márta mentegetőzne azért a harmóniáért, melyet saját izlése teremtett ebben a szobában, bár tulajdonképpen az én kívánságom szerint volt berendezve.

Engem a tűz fellelkesített. Márta higgadt és komoly arcát sohasem láttam ilyen szépnek, mint most ebben a csodálatos megvilágításban. Mivel a fény nem terjedt szét az egész szobában, a tűz megtartotta a maga varázsát. Ha az ember csak egy kicsit is eltávolodott a fény körétől, mindjárt sötétben találta magát beleütözve a bútorokba.

**

Márta sose volt önfejű. Legnagyobb örömeben is nyugodt tudott maradni.

Minden este meglátogattam. Nem kívántam semmit örök jegyességünktől; fektüdtünk a kandalló mellett, miközben testünk összeért és én félelmemben meg sem mertem mozdulni, nehogy elrontsam ezt a boldogságomat.

Többnyire hallgattunk. Ebben is boldogságom bizonyítékát láttam. Annyira közel voltam hozzá, hogy biztos voltam benne: mind a ketten egyet gondolunk. Így, hát értelmetlen volt számunkra minden beszélgetés. Hiszen olyan lett volna, mintha önmagunkkal beszélgetnénk. A csönd mégis kínozza szegény Mártát. Talán jó lett volna mégis olyan eszközök-höz folyamodni, mint a szó és a mozdulat, de csak akkor, ha nincs más kiút.

Látva napról-napra, mint merülök el mindjobban ebben a bűbájos csöndben, Márta azt gondolta, hogy ezzel unalmam egyre nő. Mindenre kész volt hogy felvidítson.

Szeretett aludni a tűz mellett összekócolt hajjal. Azaz: én csak hittem hogy alszik. Az alvás kifogásul szolgált arra, hogy kezével körül fonhassa nyakamat és mikor nedves szemekkel felébredt kijelenthesse, hogy szomorút álmódott. De sose akarta elmesélni. Márta tetetett alvását felhasználta arra, hogy mélyen magamba szívjam hajának, nyakának és kipirult homlokának illatát, alig érintve őt, nehogy

felébredjen. Mindezek olyan gyöngédségek voltak, amelyek, ahogy mondani szokás, nem apró pénzei a szerelemnek, hanem ellenkezőleg, a legritkább aranyai. És azt gondoltam, hogy ezek barátságunkban megengedett dolgok. Mégis fájtó tudattal döböntem rá, hogy csak a szerelem ad igazi jogot az asszonyhoz. Meglettem volna testi szerelem nélkül is, de mégse tudtam volna lemondani minden jogomról Mártával szemben. Sőt, hogy legyen hozzá jogom, még szeretni is tudtam volna, habár, úgy éreztem nem vagyok abban a hangulatban. Kívántam Mártát öntudatlanul is.

**

Amíg ő így, fejét kezemre hajtva, aludt, felemelkedtem, hogy a lángoktól megvilágított arcát nézzem. Játszott velem a tűz. Mikor egy napon túlközel húzódtam hozzá, de arcunk még nem ért össze, az történt velem, ami a mágnes-tűvel, melyet, ha egy miliméterre is túlhaladja a tiltott határt, a mágnes magához vonz. De vajjon a mágnes vagy a tűz a hibás? Én így egyszerre csak számon éreztem ajkait. Szeme továbbra is csukva maradt, de már érezhetően nem aludt. Megcsókoltam, magam is csodálkozva bátorságomon, habár a valóságban ő vonta fejemet ajkaihoz. Karjaival átölelte a nyakamat — hajótöréskor se szoríthatta volna erősebben. Magam se tudtam mit, szeretnék: menekülni vagy megfulladni vele együtt.

Ültünk, fejem a térdére hajtva, közben hajat simogatta és ismételte: „El kell menned és nem jöhetsz vissza soha”. Könnyek égtek a szememben. Vártam, hogy sikoltani fog, ha egy könny rácseppen a kezére. Vádoltam magam, amiért megbontottam kölcsönös hallgatásunk varázsát. „El kell menned és nem jöhetsz vissza soha többé”. Haragom könnycseppjei összekeveredtek a fájdalom könnyeivel. A csapdába került farkasnak is nagyobb fájdalmat okoz a düh, mint a csapda maga. Ha most megszólalnék csak azért tennem, hogy sértegessem. Hallgatásom nyugtalanította. Olyan nézőre hasonlítottam, aki nem akar távozni a színházból, de a darab se tetszik neki. „Sose fogok elmenni. Maga engem kinevetett” — mondta neki.

Márta sirni kezdett: „Te még gyerek vagy. Nem érted: azért küldelek el, mert szeretlek”.

Heves gyűlölettel válaszoltam neki, hogy nagyon is jól megértem, hogy vannak kötelezettségei és férje a háborúban...

Lehajította a fejét: „Azt hittem, mielőtt téged megismertelek volna, hogy szeretem a véglegényemet és hogy boldog vagyok. Még azt is megbocsátottam neki, hogy nem értett meg mindenben. Te voltál az, aki bebizonyítottad, hogy nem szeretem. Az én férjemmel nem

egyezek, hanem veled. Menj és ne gondold, hogy rossz nő vagyok; nemsokára el fogsz felejteni. Nem akarlak szerencsétlenné tenni. Sírok, mert túl öreg vagyok hozzád.”

**

Ez, a szerelméből fakadó kijelentése a gyerekeskedés tetőfokát jelentette. És, ha bármikor is a jövőben valamilyen szenvedélynek leszek a rabja, sose fogok tudni átélni olyan gyönyörű érzést, mint most, ahogyan nézem, hogyan sir egy tizenkilenc éves nő, mert túl öreg...

**

Az első csók gyönyöre kiábrándított mint a gyümölcs, amelyet először ízlelünk. Legnagyobb elégedettséget nem az újdonságok, hanem a szokások nyújtanak. Néhány pillanat múlva nem csak hogy megszoktam Márta ajkait, de nem is tudtam nélkülük meglenni. És ekkor jön ő azzal, hogy örökre el kell hagynom!

Márta ezen az estén egészen hazáig kísért. Hogy minél közelebb legyek hozzá, hozzábújtam és átöleltem a derekát. Többé nem említette a végleges elválást. Ellenkezőleg, már az is elszomorította, hogy ott kell hagynia pillanatnyilag. Százszor megesketett mindenféle apróságokra: esküdj! Mikor szüleim házához értünk, nem engedtem Mártát egyedül vissz térni és elkísértem egészen hazáig. Ezeket a gyerekeskedéseket bizonyára sose hagytuk volna abba, mert ő újra felkínálta társaságát. Elfogadtam az ajánlatát azzal a feltétellel, ha fele úton visszatér.

Félórával elkéstem a vacsoráról. Először történt meg. Készt a vonat, ez volt a kifogásom. Úgy látszott, hogy apám elhitta.

**

Ezután semmi sem fojtogatott többé. Könnyedén jártam az utcán, mintha álmodnék. Minden amit kívántam, fájdalommá változott.

Márta az enyém volt és azt, hogy az enyém nem én állítottam, hanem ő. Szerettem volna kezdetűimet belevájni bőrébe. Gyerekes vad-ságom megmutatta a tetoválás ősi jelentőségét. Ő pedig azt felelte: „Csak harapj, bélyegezz meg, akorom hogy ezt az egész világ tudja.”

Örömmel csókoltam testét. Nem szégyeltem kérni; tudtam, ő ezt magától kínálja, mint valamikor az ajkait. Néhány nap múlva úgy rászoktam a csókjaira, hogy nem ismertem enél edesebbet.

Fordította: Szerda Sándor

Öt ismeretlen Farkas Béla kép

Farkas Béla

Sír

Gyermekkorom óta nem tudok betelni szépségükkel. Itt díszítik a többi képekkel együtt nagynéném fogadószobáját, s valahányszor átjövök hozzá Zomborba, órák hosszáig elnézem őket és hallgatom, amint a kegyelet hangján visszaidézi Farkas Béla felejthetetlen emlékét. Mert meghitt barátság fűzte össze őket egészen tragikus haláláig. Sokat hallottam róla, sokat mesélt az édesanyám is bolondos, beteges, bohém életéről — és én, a nyiladozó eszű, nyugtalan vérű gyerek évről-évre mindjobban megértettem különködő, felelőtlennek bélyegzett magatartását. S ahogy térben, időben távolodott tőlem alakja, úgy éreztem mind nagyobb vágyat, hogy lássam újra műveit és kézvonása nyomán föl-fölidézzem egy végzetesen tragikus élet szomorú szépségeit.

Mert bennem csak az a szomorúszemű, megtört Farkas Béla él, aki órákig, félnapokig állt a kerítésnél és nézte a felhőket, mert azok jelentették számára az egész életet: aki egy-két fityók pálinkáért eladta barátaitól kapott festékeit: aki — ha pénze volt — boldognak-boldogtalanul fizetett egy-egy pohárkával; aki — ha nem dobták ki — napokig ült szín-

telen arccal, üres, semmitmondó tekintettel borospohara mellett valamelyik külvárosi csapszékben és elmélkedett talán a cudar, fukar életen, de az is lehet, hogy csak az ég fakóságán, színességén; aki imádtá a zenét és képes volt egész nap zongorázni; aki nagyon szerette a verseket és lépten-nyomon Adyt idézgette; aki imádtá édesanyját és csak azért élt, mert — mint mondogatta — meghasadna a szíve, ha elhagyná örökre; aki sehogysem értette, mit akarnak tőle az emberek, mért nyugtatják, noszogatják, mért akarnak erőnek-erejével kikényszeríteni belőle egy-egy képet, mért nem hagyják békében, amikor — maguk is láthatnák — „nincsen hangolva”. Pedig, haj, de nagyon szerette volna megmagyarázni nekik, hogy az a két liter királyhalmi rizling nem tudja pótolni azt, ami egyszer réges-régen elpattant benne! De mit érne, hiába való volna minden szó, úgysem értenék meg; beszélhetne napestig, mint ahogy azok is igyekeznek a lelkére beszélni, de mi haszna, ha nem megy, ha egyszer nincs hangolva, ha még egy ecsetvonás is nehezebbre esik. Mondogathatják neki: föl a fejvel, rázhatják benne a lelket,

ném segít már rajta az sem, hogy más a környezet, körülötte mindenki dolgozik, nem lehet őt már semmire se rábeszélni, nem lehet belőle már semmit sem kieroszakolni. Nehézkes már a keze, akárcsak a feje, neheze érik még élni is, — de minek is magyarázgatná ezt nekik, csak falrahányt borsó volna...

Pedig nagyon is jól megértették barátai! Hiszen láthatták rajta, hogy akkor már — a huszas évek derekán — összeroppant benne az élet, s ha egy ideig még közöttük is marad, nincs már sok hátra: egy szép napon véglegesen elbúcsúzik tőlük. Leteszi örökre a palettát és az ecsetet, ugyanúgy, ahogy most is egy-két vonás után, csakhogy akkor már nem fogja összehúzni többé a szemöldökét; nem nézi el hosszan a fákat, felhőket; nem fogja becsukni a festékesdoboz tetejét, nem indul meg imbolygó léptekkel a füstös kiskocsmák felé. Akkor már nem fog órákig készülődni, akkor már nem veszi föl egyetlen, jobb sorsra érdemes, ünneplő ruháját, mintha lánynézőbe menne, nem fog megállni a kerítésnél és egy pontra meredni, hogy szinte azt hiszi az ember, át szeretné szűrni a báránnyelű egert. Akkor már nem lesz ilyen nyugtalan, türelmetlen, mint most, akkor már nem fog minduntalan hazautazni édesanyjához Szabadkára, hogy néhány nap múlva megundorodjék a várostól és megint csak valamelyik vidéki barátjánál keressen menedéket. Akkor már nem fogja mondogatni: „Macuskám, becsületesemre, befejezem a képet, mert olyan jó vagy hozzám”. Akkor már nem áll mögötte és nem nézi, milyen színű selyemszállal hímezi ki a „Didergő verebekt” és a „Ligetet”. Akkor már Brenner gyógyszerésznek sem fog gondot okozni, hogy a futaki uradalomban pihenő művész kezébe se tudja venni az ecsetet...

Azóta több mint három évtized múlt el. Azóta csak ezek a képek beszélnek róla, ha olykor-olykor föllevenítik előttem a palicsi villamos kerekei alá imbolygott életét...

Öt ismeretlen Farkas Béla-kép! Három közös témájú tempera és két temperája nyomán hímezett gobelin. Öt kép egy helyen attól a művésztől, akinek egész hagyatéka összesen nem tesz ki talán kétszer ennyit.

1921-ben festette a ciklus első képét, a harmincötödik harmincas temperát. Gazdagon csillogó, világos színeivel, a for-

mák erős kihangsúlyozásával csupa könnyedség, hit, lelkesedés, FIATALSÁG.

Nagyon beteg volt már, amikor — két évvel később — megfestette a sorozat sorrendben második képét, a harmincötödik negyvenes ÖREGSÉGET. Élénk színek ritmikálják a különben egyhangú tájat, de még így is, a temperafestés hatásos változatai ellenére is fülledt légkör, az elmulás, fáradtság súlyát érezzük a finom, áttetsző foltokból, a fehér felhőkből, a fekete fákat átszelő zöldes csíkokból, a lazúr égből.

Hiteles, szuggesztív vallomás, egy fájdalmas élet örökös tépelődésének kifejezője a csak valamivel nagyobb SÍRDOMB. A merészen használt, terjedelmes zöld, sötétszürke foltok egységesen beolvadnak a háttér részarányos sárgásbarna, szürkés-kék színeibe. A fehér pontszerű virágokkal diszített zöld dombon lévő sötétszürkés kereszt a maga lilás széleivel közös levegőt teremt az elnyűtt kalap, a pöttyös ég, a sárgásbarnán lenyugvó nap összefolyó kékes sugarainak tónus-lágy-ságával és — mivel az elő- és a háttér nem folyik egybe — megteremtí a lazúr színek eleven, gazdag megvilágítását.

A gobelinek közül a kisebbik, az ötven-szer ötvenes DIDERGŐ VEREBEK ismét a régi Farkas-témát idézi: az őszt, az elmulást, a hervadást. A bordó földön csokoládé színű, világosabb barna, majd sárga, zöld sávok váltakoznak és élénkítik, elevenítik a vegetáló, csupasz tájat és kölcsönöznek valami megfoghatatlan dinamizmust a szegényes külsejű rögnek.

A lehető legszimplább témát dolgozza föl az ötvenhétszer ötvenkettes LIGET. Eredetileg tempera volt, de értékéből talán semmit sem vont le, hogy a festékanyagot selyemszálak helyettesítik. Ugyanaz a szemléletmód érvényesül itt is, mint előző művein, csak sokkal több plasztikai képesség és tőle szokatlan mozgalmasság érezhető tagoló szövedékein. Kemény lendület jellemzi a kétodali erőstörzsű lila fákat, sötét és világos barna lombjaikat, leveleiket, amelyek szinte betakarják a háttérből jövő szürke rokkóruhás, kezében piros napernyőt tartó lányt és a duzzadó erejű fiatalembert.

Amennyi mélység van előbbi képében, annyi finomság található ebben, még ha nem is hat újszerűen, lenyűgözően. Egyénisége talán éppen itt kristályosodott ki a legtisztábban, ekkor találta meg igazi formanyelvét.

Dér Zoltán

R a d ó I m r e

Az idő fölfalja gyermekeit — vallotta az ógörög hitvilág. E mondás mára is érvényes, sőt még inkább, mint a régi világra. A nevek ma gyorsabban hainak, még a kötelező olvasmányok közé iktatva is. Régebben tovább őrizte és forgatta őket az emlékezés. Igaz, akkortájt a nevek tolongása sem volt akkora, s a kevesebb csillag tovább, messzebbre világított. Talán jobb is volt így, mert hogy tarthat számon a véges emberi emlékezés annyi nevet és művet? Nem hiába mondta egyik nagy kritikusunk, hogy csak a valóban nagyoknak volna szabad írniok, legfeljebb néhánynak.

S ámbár bele kell nyugodnunk, hogy a feledés hulldogáló levelei a mi világunkat is elborítják, s a nevek csak addig élnek, míg forgalomban vannak s árjegyző lap mutatja értéküket, mégis túlgyorsnak tartjuk, ahogy a kortársíró — olykor a jóbarát — a föld alá dugja a halottakat, s még a megöregedettet is sietve odagyömöszöli, gyúrja, hogy többé meg ne szólaljon, meg ne mukkanjon.

Az érzelem felesleges poggyászatól szabadult kortárs ily sietve dugta föld alá Radó Imrét is, a Kalangya-korszak regényíróját. Ez cseppet sem meglepő, hiszen akadtak, akik már életében nem vették komolyan a kis, kopasz, aszottarcú, furscafintorú embert. Meg is mosolyogták mint valami bohókás, mulatságos figurát, mert őszinte mert lenni, mert olyannak mutatta magát, amilyen. Radó ezt azonban nem vette észre, s tovább kereste az emberek, ismerősök, jóbarátok társaságát, mely nélkül nem lehetett meg, mert érezni akarta, hogy körülveszik, szívesen hallgatják s tartják valakinek.

Radó írói munkásságának eleje beletorkollik a régi, első-világháború-előtti időbe, mikor a legtöbb újságíró író is volt egy személyben. Mikszáth, Bródy, Heltai, Kóbor, Molnár — csakhogy néhány nevet említsek — valamennyien így kezdték.

Ebben a világban az író — kivált akit neve kevésbé kötelezett — nem vette mindig komolyan foglalkozását, s többször nyult semmi, jelentéktelen témához, megelégedve egy-egy ötlettel vagy könnyed, felszínes kidolgozással. Akkor azonban tehette, mert a fölvirágzó könyvkiadás, mellyel pajtásibb, bohémebb volt a kapcsolata, nem állt oly zordonan őrt a kapuban, s a megjelenő sorozatokban értéktelenebb írásoknak is helyet adott. Innen az igényes olvasó régi ellenszenve a sorozatok iránt.

Radó ennek az elmúlt, régtúlhaladott világnak hagyományait hozta magával, s élte itt tovább. Egy kissé mindig újságírónak is érezte magát, aminek nyoma későbbi írásain is meglátszik. Mint Bíró Lajosnak „Szolgák országa” c. művében, úgy kísértének nála is „Visszavonom az életemet” c. írásában a régi nagy, harcos újságírói példaképek.

Egy elmúlt írói világ tematikáját idézik az 1920-as évek elejéről: „Nősülő férfiak”, „Mézes hetek”, „Riport” és „Az akarat szárnyán” c. könyvei. Két elbeszéléskötet és két kisregény.

1933-ban jelent meg „Áram” c. könyve, mely egy színdarabon kívül, lapokban közölt írásait foglalja magában. Ezek egy része közepes színvonalon aluli, hol a téma balkezes, hol a kidolgozás egyenetlen. Több elbeszélése úgy hat, mintha elaludt s ott felejtkezett volna egy multszázadeleji íróasztalnál. A rövidebb, zártabb forma sem kedvez írói egyéniségének. Áradó természetének műfajilag jobban megfelel a regény. Eredendő hibája, hogy képzelete szertelenségekbe ragadja, még regényében is egyensúlyt bont. Utolsó kötete legjobb írásai: a „Csodálatos szerelem” s a „Lement a muzsikaszó ára”. E könyvében már több a probléma, s nem pusztán a szórakoztatás a cél.

„Mélypont alatt” c. regényét előző műveitől széles szakadék választja el. Mintha Radó éveken át hallgatott volna, hogy erő gyűjtsön s felkészülődjék főműve megírására. Meglepetés volt hát, mikor regényével kijött. Mintha a multnak e vándora, egyszerre, cipőstől-ruhástól vetette volna magát akkor — 1931-ben — a legmaibb mába: a szennyes hullámaival mindent elborító európai válságba, mikor Bethlen István gróf, Magyarország akkori miniszterelnöke a „tizenkettedik órá”-ról beszélt.

A regény olyan, mint egy túlméretezett épülettömb, szárnyakkal, toldalékokkal, ragasztásokkal.

Műfajkeverék: a realizmus regénytuskóján: romantikus, kalandor, riport és pszichoanalitikus regényszárny.

Korregény, mely élesen világít rá a harmincaseleji évek nagy európai válságának jelenségeire.

A zsidó polgárság regénye. A jószívű, nemes, okos, áldozatos zsidóé, s a teljes erkölcsi érzéketlenségben szélhámoskodóé.

Centrifugális regény, mely szereplőit széthányja, szertedobálja, hogy a jók, nemesek belepustuljanak, lélekben megsemmisüljenek, a csalók, szélhámosok újra föltalálják magukat.

Az írónak legszemélyesebb regénye, aki műve alakjaiban lelkét parcellázza föl, jó és nemes hajlamainak átmenetein egészen a rongyemberig.

A könyv irama magávaissodró. Egy-két szakaszán túlságosan is az, eléri, meghaladja az expressztempót, s a kalandorregények ürességével zakatol.

Radó lélekterülete tágabb, mint általában az íróké. Minden érdekli, ami körülötte kavargó, mindenféle típus, foglalkozás — átveszi, kisajátítja, fölhasználja nyelvüket — mindenhol otthonosan mozog — ha kell, politikus, közgazdász, bankember, tőzsdés, siber, könyvszakértő vagy akár lélekanalitikus. Ismeri valamennyi szótárát, kifejezéseit, éppúgy mint a megrögzött kávéházlakóit és kártyásét, s mindezt a gazdag nyelvtudást egészen sajátos írói attitűddel keveri. Nagy regényében különösen a hitvány, hazug, csaló, szélhámoskodó aljnépesség ábrázolásában mutatkozik erősnek, s annyira bele tudja magát élni lelkivilágukba, hogy szinte egygyé válik velük.

Stilusát is széles szakadék választja el korábbi írásaitól, mondatai összhangolásában szigorú önfelelőség irányítja, s akinek kezében volt szép, apróbetűs kézírata, meggyőződhetett róla, mennyi múgondal, kínos lelkiismeretességével törölt, ja-

vitgatott néha háromszor is áthúzva egy-egy fülének nem jól hangzó szót, kifejezést. Innen nyelvének friss, élvezetes gördülékenysége, melyet bóbiskoló fáradtság csak nagyritkán pókhálóz. Stilusára, melyet sokféle foglalkozási körből vett haszonlattal, kifejezéssel színesített, legjobban kedvenc, de forgalomból kikopott újságírói jelzője illik: „Ragyogó!”

Műve, bár idb. Síró Zoltán romantikus története bántóan hat, s Almásy Erzsébet önálló regénybe kívánczik, mégis komoly regény. Nemcsak választott tárgyával és széles korrajzával, hanem egy züllött társadalom fölbomlásában szerepeltetett alakjai művészi hitelességű ábrázolásával. A konjunktura hullámain süllyedő-emelkedő Salgó-család története — önmagában — egy kort személyesít meg.

Emberábrázolása az öreg Salgóban éri el csúcspontját. E konjunktura-király alakja, egyénisége szereplései, föllépései közben alakul ki. Mert Salgó folyton pódiumon áll, örökké szaval, szónokol, s szózuhataga, ha részeg, elállíthatatlan. Kell neki az emelvény, mert szomjas az elismerésre, tapsra, *hódolatra* — családjában csakúgy, mint idegenek közt — folyton magát akarja hallatni, saját frázisait élvezni. A hazug ellágyulások s a még hazugabb, puffogó szólamok embere ő! Szavajárása a becsület, tisztesség, ragyogóan tiszta kéz! „Legendák szólnak arról, hogy milyen elegáns, korrekt úriember vagyok. értsd meg: úriember! — három előkelő kaszinó tagja!” — mondja leányának, Emmának, mikor az odavágja neki, hogy hamisan kártyázik s őt minduntalan kártyái közé csúsztatja, mint mindentűtő adut”.

Salgó, miközben nagyhangon a tisztességet játssza, hazudik, csal, lop, kisémbereket károsít, eladja élelmiszerjegyeiket, elszórja kamatozásra — kosztpénzre — kicsalt garasaikat, nem-létező értékpapírokkal manipulál, s teszi mindezt erkölcsi gátlás nélkül, az ammorálitás állandó szeszmérgezésében. Le-föl, le-föl, így folyik az élete, a nélkül, hogy egyszer is rajtvesztene.

Nála nem meglepőek a hirtelen, szédületes átmenetek, hatalmas forték után a leghalkabb pianók. Leánya így beszélt róla:

„Sose a tisztesség, mindig az alkalom, a konjunktura kapta fölfelé, mert dolgozni sohasem szeretett, s ha keveset dolgozott; odahaza abból is nagy színházat csinált.”

Hónapokon át játszotta az áldozatos, puritán, biblikus apa szerepét, aki vállán, a nehéz pénzbeszedői táskával! — roskadoz-

va járja „az ezer emeletet”, jóllehet e mese csak azért találta ki, hogy otthon szánják, sajnálják, s meg is könnyezték, mert ő ilyen jó, áldozatos apa!

De Salgó, mint nem egy szélhámos, sajtós humorú, kedélyes bölcselkedő is, aki kora jelenségeiről s alakjairól igen találó megállapításokat mond. Ezért, s mert Radó, sokoldalú megvilágításával annyira közelünkbe hozza, nem ellenszenvvel kísérik, hanem érdeklődéssel, kíváncsian várva, hogy mi mindent fog még művelni ez a szélhámos, aki élete lejtős korszakában egyre lejjebb csúszik kedvenc kávéházával.

Salgó jellemző alakja a kornak, melyben mindenki bízott a másokban, a komitensek szó nélkül hozták a fedezetet, amikor a pincérek jól öltözött vendégeknek „vezérigazgató úr” megszólítással udvaroltak, amikor ez a szó magasztosította, fényesítette, gúnyolta és gyanúsította az embeket. „Annak a kornak, melyben irodalom, színház, művészet: műveletlen, rosszízlésű emberek kiszolgálójává züllött, s az emberek elfelejtettek rendesen beszélni, harminc-nyolcvan szóból állott egész szótárunk Ganz, dan. Teudl dit. Ufa, Ofa, Nova s mindennek tetejébe: Bank!”

Fia, Edus, húga megállapítása szerint, féltelmetesen hasonlított reá hazugságában, jellemtelenségében — meg is járt minden elképzelhető utat: volt törvényes kitartott, selyemfiú, börtönlakó, kommunista-jelölt, rendőrpicli, egészen a megjavulásig. Ennyivel többet ért apjánál.

Emma a család egyetlen tiszta, erkölcsös tagja. Egyedüli vétke, hogy nagyon szeretett. Egy gyöngé, akaratnélküli, szeretni-nem-tudó, határozatlan férfit. De a passzivitás, érzelmesség, odaadás mind oly tulajdonságok, „melyekkel csak elveszteni lehet egy férfit, s nem megtartani.” Emma nem tudott hazudni, csalni, ámítani — élni az ujjkörécsavaró sokféle női fortélylyal — s amikor végre mégis rákényszerült az ámításra, ideig-óráig ugyan visszacserezte a férfit, de önmagát elvesztette. Az érzéketlent játszva, maga pusztult bele.

Emma okos, tisztaszemű, jóítéletű teremtes volt, aki megdöbbenve látta odahaza az elképesztő erkölcsi zűrzavart, s szinte boldog volt, hogy egyszer „ezek az emberek végre sírnak és nem beszélnek. Mert minden szó, amit kiejtenek, a becselenséggel való szolidaritást jelentette.”

Szomorúan mondta egyszer bátyjának: „Ha odahaza akkor — (az első világháború idején) — nem minden csalás, csem-

pészés, te nem lettél volna romlott, sem én.”

Emmához egyedül Stux dr. méltó, de nem tudja vele elképzelni az életet, noha érzi, hogy ezért a sok mindenért, amit vele s érte tett, boldoggá kellene őt tennie. De mindig visszatorpan, arra gondolva, hogy ketten: két fájdalmas, boldogtalan idegen-ség lennének.

A szeretet hiánya, az érte való reménytelen sóvárgás, a regényben vissza-visszatérő motívum. Az öreg Sírót szintén ez emberteleníti el, de két túlzásba vitt ötletén forgó története nem érdekel bennünket. nagyonis romantikus ahhoz, hogy valószínű legyen.

Felesége, Almásy Erzsébet, viszont csak akkor kezd élni, mikor már teljesen belevetette magát a csempészésbe. Legemlékezetesebb élete e szakából kupéjelenete a diplomata Kelecsényivel, mikor rajtaveszt és világgá menekül. Később ismét elhomályosul az alakja, s megfoghatóságát veszti.

Annál élesebb a kép Deskovicsról, a nagy siber-bankárról s hűtlenségen kapott könyvelőjéről, Belltramoról. Radó e nagyhatású jelenetben élvezetesen használja bankszakmában való otthonosságát.

A regény egyensúlya ott billen, ahol az irányítást a képzelet veszi át. E részek nem is szerves tartozékai a regénynek. A Salgó-tömb, a fiatal Síróval, Stux és Wimpfen doktorral egymagában is elég annak a világnak bemutatására, mikor mindenki könnyen akarta megkeresni a pénzt.

Radó ezután csak két elbeszélést írt. Mindkettő a fiatalság utáni sóvárgás. Utolsó írása Meselédrről szól, arról a faluról, mely nincs többé, s melyet csak a felhők között lehet keresni.

Radót 1943 nyarának végén láttam utoljára. Fölkerestem otthonában s unszoltam, hogy jöjjön velem, vegyen ő is részt a palicsi írótaborozáson. De ő hajthatatlanul elutasította.

— Én már nem tartozom többé köztetek — mondta.

Többé nem láttam. Másoktól hallottam csak, hogy őt is elhurcolták, s társai segítettek neki a vízfordásnál. Mert a nehéz munkát nem bírta.

Mi történt azután vele nem tudom. Csak mostanában, hogy életem fakoronáját is a közelítő tél viharai zúgatják, meg-megjelenik előttem furcsa fíntorú, összeaszott arca. Mintha mondani akarna valamit.

Irták: Szirmai Károly

Álom a filmről

Még három év előtt, a palicsi ünnepi játékok rendezése közben felvetődött egy magyar forgatókönyv megírásának a gondolata. Nem a mi ötletünk volt, a belgrádi filmemberek ámultak el a kupuszinai, gombosi, horgosi népviseleten, táncokon és dalokon annyira, hogy mindjárt kedvük lett volna egy egész estét betöltő komoly magyar filmet felvenni. „Ennek nagy sikere lenne, mondták, ilyen még nem volt. S mi kell ide? A magyar nép életét ismerető mese, például arról, hogyan találta meg helyét az új világban, a többi már a mi dolgunk. Színészeik vannak?”

Hogyne volnának, feleltük, két színházunk van, rengeteg műkedvelő társulatunk, színészek miatt nem jönnek zavarba. Aztán van egy fejlődő irodalmunk, amely számtalan tükörképét vetette fel a változó világnak s a magyar dolgozók életének az új Jugoszláviában. Csak hát éppen nem is gondoltunk még erre.

Magyar filmről azóta sem esett szó. De a vajdasági írók közül nem egynek jutott eszébe azóta sokszor ez a beszélgetés. Hány olyan téma van, melynek megírása közben az író a filmre gondol, a század nagy tömegnevelő műfajára! S hány olyan témát dolgoztunk fel regényben, novellában, ami egyenesen filmre kívánczik!

Persze, ezek csak amolyan magányos tépelődések. Most, hogy itt van a rádió, amely új közlési lehetőséget adott a jugoszláviai magyar íróknak, filmre gondolni, arra, hogy a mozgókép vásznán keressen közönséget magának, talán még sok is egy kicsit.

Viszont nem kétséges, hogy a magyar tömegekhez a film útján könnyebb eljut-

ni, mint könyveken és folyóiratokon át. S tulajdonképpen nem csupán a magyar közönségről van szó. Egy jugoszláviai magyar témát bemutató film önmagában is érdekes és izgató dolog lenne. S azonkívül, ha arra törekszünk, hogy ne csak a magyar olvasóhoz, a magyar közönséghez szóljunk, hogy ne zárkózzunk szűk népi határok közé, akkor a magyar filmet is úgy kell tekinteni, mint egy hatásos, talán a leghatásosabb közlési lehetőséget Jugoszlávia s a nagyvilág széles tömegei felé.

Ha a filmemberek lelkesedése nem volt szalmaláng, akkor talán a mi egyre visszatérő álmunk se megvalósíthatatlan. Csak az kellene, hogy valaki kezébe vegye a dolgot, filmgyárral tanácskozzék, szöveggönyvet írasson, rendezőt, színészeket keressen és hamarosan meglehette az a magyar film. A jugoszláviai magyar színészet is megtalálná a maga művészetéhez a kifejezőbb és nagyobb érvényesülési lehetőséget.

Az ilyen film dokumentáris jelentősége tagadhatatlan. Hogy azonban mit jelentene a magyar közönségnek, azt talán csak a mozilátogatók lélektanának ismerői tudnák igazán felmérni.

De addig amíg senki sem akad, aki magáévá tenné a magyar film ügyét, addig csak álom marad, amelyet igyekeznek elfelejteni az ember.

Herceg János

Pillanatfölvételek

Röntgen

Betegségem miatt kétszer is Röntgen elé állítottak az elmúlt héten. Az embert betolják egy faliszekrénybe, ott levetkőzik és vár. Aztán kinyílik a túlsó ajtó — a faliszekrény túlsó ajtaja — s a neveden szólítanak. Egy szobából, ahol nincs más mint homály és kékes fény, kékeslila vibrálás... valami serceg ott és odaálls a mérce alá. S Aladin csodalámpája belédvilágít. Pont a szívedbe és a tüdőbe, a májadba és a vesébe. Bele az agytekervények kacskaringóiba: olyan meztelen az egész ember-ség, olyan póre és reménytelen, mintha ott állnál az ítélőszék előtt.

Az embert odatolják a mérce alá; vibrál a fény és serceg a készülék s te lázadozol a rád-hulló kemény szavak ellen. A szíved. Hát csak annyit, hogy kitágult, csak annyit mutat a gép? Hogy méreg szívárog bele mindenfelől!

— Főorvos úr kérem — védekezel a lila vibrálásban fuldokolva — vegye figyelembe a mesterséget, amelyet űzök. Az álmokat és meséket, a mondatokat táplálni kell: vérrel, vággyal és — feketével. Dohánnyal és úgy hogy folyton égünk mint a gyertya: mindkét végén. Keringenek és garázdálkodnak az árnyak, bujkálnak az álmok mélyén és kísértenek az ébrenlétben — mind kissé bolond és bomlott, de azért tisztaarcú lelkesek is... könnyeinkkel mosdatjuk őket, főorvos úr kérem, hogy annál inkább emberek legyenek. Kúsznak a vérünkben és sokat hahotáznak, vad nótákkal viszik életüket mibennünk... ezt nem látja a készülék?

Hasztalan a fuldokló védekezés. Kékes kód szítál a szemed elé: betegségemben egyedül maradsz s nyoma sincs az álmoknak, hősöknek,

alakjaidnak, nyoma sincs a véredben, szívedben. Elmenekültek a láz első kakasszavára, hiába hivatkozol rájuk. A főorvos nevet a csodalámpa végénél, rekedten nevet és diktál: az infiltracio tovább terjed a tüdő felé. Mesterség, álmok, vágyak, emlékek, arcok? Nem barátom, maga egyedül áll itt pőrén és meztelenül! Csak csontok vannak és tüdő és vér, maga egyedül van ezekkel, egyedül, összezárva. A többi: elsüllyedt, elmenekült: letarolt rétekek senki sem tanyázik. Szedje össze magát fiam! Próbálja dohány és fekete nélkül, ital nélkül és álom nélkül: csak minél kevesebb izgalom!

Szorogatom a papírlapot a kezemben. Már régen kitoltak a barna ajtón s én bandukolok a havas úton — ez most már mindig így lesz? A Röntgen a kegyetlen, pőrere levetkőztetett: csak csont és bőr és vér és semmi más.

S ekkor egy furcsa verssor kezdett bujkálni bennem, egy mondat amely nőtt és dagadt. S az egyik sarok mögül egy mókás kisfiú top pant elém és rámnevetett. Tán azon hogy tá-molygok szakállasan, hogy magamban beszélék de esküszöm hogy rámnevetett: lehet hogy a nyelvét is rámoiltotte. Rámnevetett és vele nevettem. Pontosán olyan volt mint a Bige Jóska, a garabonciás amikor — a tanári testület határozata folytán — el kellett hagynia a negyedik bé osztályt.

S visszaszökött belém az élet: már tudtam hogy az a papírlap a kezemben — Röntgenkép, igaz — de mégsem én vagyok. Az csak a tüdő meg a máj és a vér. S ami bennem van valamivel mégis több. Azzal a kicsi valamivel amiért — olyan jó élni mégis...

Tengerparti mese

Az ember ne adjon soha a látszatra. Itt őrzöm egyik példáját az emlékeim között.

Nyáron a tengeren jártam. Pokoli hő-ség volt, még ott a szigeték közt is. Csak úgy porzott a mészköves út, amerre léptél, a nap meg kérlelhetetlenül srófolta gömbölyű testét a firnamentumon végig: felhő annak soha útjába nem került, csak sütött, sütött látomtól-vakulásig, perzselte, égetett.

Persze, hogy a strand volt a menedék. Még késő este is fürödtek. Hát egy ilyen gutaütött napon, úgy 11 körül délelőtt — csak úgy rözgött a fürdő, majdnem egymás fején ültek az emberek — bevonult egy házaspár. Hogy egy kicsit ódivatú volt a szabásuk, az hagyján, az aszonyon erősen divatját mult fürdőruha, a férfin olyan fekete egybetrikó... Hát ilyesmit

látni még. De hófehérek is voltak, mint a tenger legifjabb ujonca. Mint aki most szállt ki a vonatból, távoli északról érkezve, a havak világából. Mert ott ilyen fehérbőrűek az emberek. Most jöttek az északi világból ide a meleg tengerre, és persze, meg akarják izlelni, milyen a fürdés. Az emberek arcán megbocsátó mosoly húzódott el — a régebbi fürdővendég az már cserzett bőrű ilyenkor, mint a bennszülött.

Nem is lett volna semmi feltűnés, ha úgy viselkednek, mint a többi. De nem úgy viselkedtek. Nem a lépcső felől közelítették meg a sós hullámokat, hanem valahogy oldalt és tapasztalatlanul. Ott, ahol a strandhomok már végetér és kezdődnek a kövek, ott ahol belemenni a tengerbe annyit jelent, hogy mozgó kö-

vek fölött imbolyogni felsebzett lábbal. És vándorolni kell, vándorolni sokáig, míg jön a mély víz. Bár ezt a mély-vizet — úgylátszott — ezt sohasem fogják ők elérni. S jobb is, hogy nem érik el.

Elöl az asszony — még ernyőjét is magával vitte — mögötte a férfi, azt csalógatta maga után. Hófehérek voltak és ösztövérek mind a ketten, csak úgy zörgött a csontjuk. Körülöttük mélybarna Dusók és Bambinók uszkáltak és mászkáltak derús arccal, csokoládéra sült apróságok, akik mind derült arccal várták a látvány folytatását.

Az asszony valami idegen nyelven biztatta a férfit — most már hátramaradt és az embert küldte előre — biztatta, hogy csak előre. Az meg vándorolt a kövek felett, káromkodva, nyilván, hogy micsoda vircsaft ez, hogy itt sziklákat tesznek a fürdőző lába alá. A gyerekek mutogattak, hogy: „arra-arra, bácsi kérem”, de ezeket úgylátszik nem értette, nem hederített rájuk. Elérte valahol a kőhatárt — még mindig mint egy árbóc, mint egy hófehér minarett magaslott a kövek fölé — még kurjantott onnan valamit és énbennem elállt a lélegzet. Odaért a mélyvízhez, s bennem megfagyott a lélek. Mi lesz ezzel a hófehér vizianalfabétával ott a hullámok közt?

Mert bevetette magát a mélybe. Nem úgy, hogy a víz elnyelte: kitapogatta, hol a mélyedés, és ugrott. Ugrott, kérem szeretettel, mint az ángolna — mesteri ügyességgel. Aztán úszni kezdett. Láttuk a magasból, hogyan úszik. Hát kérem az úgy úszott, ahogy a moziban látni a bajnokokat, amikor verseny van. Váltogatta a stílusokat, hátára dobta magát és szelte a vizet, örült nagy tempóban. A gyerekek szájtátva nézték onnan a partról. Mindenki szalutált magában egyet erre a látványra.

Az asszony ott ült ódivatúan és ösztövéren a napernyő alatt a köveken és unatkozott. Most nem volt kinek kommandálni, embere cethallá változott odakinn a nyílt tengeren. Ült és tündődött. Talán azon, hogy ő is utána ered. De őt már több tisztelet fogja kíséreni útján a rözsgő és mozgó kövek fölött. Mert most már nem volt kétséges, hogy ezek tengerjáró régi mesterek, akik felszerelésükkel és megjelenésükkel egyszerűen félrevezetik a közönséget.

Viszont volt a viselkedésükben valami a mesevilágból. Hogy a göthös paripa megrázza magát és ficáncoló aranycsikóvá változik. De csak egy órára, hogy elámítson, utána visszajön megint a zörgőcsontú valóság.

O l v a s m á n y

Ó a könyvek... igen a könyvek, őket mondjuk olvasmánynak. Olvasmány, milyen szörnyű szó. Csak akkor érzed, ha melléhelyezed testvéreid. Tákolmány például. Vagy szerelvény, térítvény. Dehát a szó végeredményben nem önmagáért van. Nem önmagáért él, mint egy hiú, puccos nő. Sőt: hasznos és dolgos teremtés, kollektív lény. Kifejezést jelképez. A szó téglá — mondta egyszer valaki — ki tehet róla, hogy csunyanak született; fő hogy a házat — a mondatot — összetartsa hogy a fogalmat kifejezi.

Olvasmány, írom le bátran és átpislogok a könyvszekrényre. Ez mindmegannyi olvasmány ott, a sok könyv. Hozzájuk képest a mesebeli bűvös palack értelmetlen flaska csupán. Előszedsz egy könyvet és felütöd s akkor valóságos kísértetjárás indul feléd. Felütöd a könyvet és egy világ születik idebent a szobában. Egy világ sok dimenzióval, térrel és idővel... ez a világ kilóg a szobából és mégis belefér.

Tegnap olyan furcsa érzésem támadt: hárman olvastunk a szobában, mindenki

a magáét. S bár a könyvszekrényben száz és száz világ nyugodtan megfér, sohasem keverednek egymásba — így előszedve a három könyv köré csendes dicsfényvel, — úgy éreztem legalább — testet, teret és formát öltött mindegyiknek meséje és tartalma, mondanivalója. Mindegyik körül ott lebegett mint ahogy a kékes lidércfény táncol a meggyújtott rumostea tetején — ott bóklászott a láng, anélkül, hogy pörkölné a lapokat. Nézzük csak, határoztam el magam, nézzük csak ezeket az olvasmányokat!

Óvatosan megkerültem a fiamat: hason fekve a diványon lapozgatott egy könyvet, másik kezével cseresznyét szemezett. A könyv igen, ezt ismerem, a Hengergő homok. Egy afrikai útirajz, hogyan hatolt át valaki a Szaharán. Ez olyan könyv, hogy tisztán érzed a forró homokszemeket magad körül, szinte sütnék. S azok a végtelen vándorlások! Az oázisok közelében sakál üvölt a holdfényes sivatagi éjszakában... Ó ez olyasmi, hogy az utassal dobog a szíved vele lépkedsz ab-

ban a nagy bizonytalanságban, amely olyan határtalan, mint a libegő kaland maga.

Az én kezemben széteső vén salabakter; Útitárca. Pesten nyomatta Landerer és Heckenast 1844-ben. Talán ugyanazon a sajtón „curiktolta” a gépmester mint a tizenkét pontot nyolcszáznegyvennyolcban, talán ugyanazok a betűk. Am ezen most ne meditáljunk, a papír a betű: csak anyag, most arról a világról beszéljünk, amelyet ez az olvasmány idevarázsol. Európát száztiz év előtti fazonban. Azt a sötét és nehéz korszakot, amely a forradalmakat megelőzte. Ott látom Tóth Lőrincet — mert ő írta a könyvet és nem tudok róla semmit — csak azt tudom, hogy felült a dilizsánszra, sállal körülcsavarta nyakát és utazott. Svájcba, Belgiumba, Hollandiába. S olyan csinos lélek, olyan büszke: egész lényét átítatja a haladás, évődik a tejképű hollandi menyecskékkel, megrója a gaz svájci vendéglősök pénzéhségét és kicsinyli az adagokat s ámulva álldogál a belga indóházak sánpárjai között, amelyek mind az új világ csodái ígérnek valami tőlünk még távoli, vagy csak tervezett és beharangozott közlekedést, a vasutat. S elfogja egyszerre a szent láz s olyanokat ír, ha egész Európát behálózák ezek a vasútak, akkor nem leend majd többé háború... ”drágaság, éhhalál meg éppen nem; a nemzeti gyűlölség előítéletek szűkkeblúségek jobb érzelmeknek adván helyet végkép elenyésznek, a tudatlanság s annak egész sötét rokonsága megszűnik...” Belengett a szobámba a sárguló könyv kékes lidércfényének világa,

az Utópia csodálatos világa, az Utópia úgylátszik örök...

Az asztalon felütve Andrics Ivó regénye: Kisasszony. Ez a különös elméjű, aprólékos színekkel kirakott történet, egy vénkisasszony életéről; feleségem olvassa, valahol a közepén tart. Ezzel egy harmadik világ foglalta el láthatatlan terét és helyét a szobában.

A könyvet ha felütik, idegen dimenziók szárnyán érkezik hozzád az üzenet, az olvasmány szárnyán... még ha a legmaibb valóságot olvasod, az is úgy jön mindig hozzád az író lelkének nagy vargabetűjén keresztül. Megírják a könyvet, megírják, kinyomják, megfalcolják, hajtogatják, bekötik: konzerválják egyszóval és akkor odakerül a glédába és vár. Várja mint a bűvös palack, hogy kidugaszolják és valaki beleolvasson, elolvassa. Vár sokszor évtizedekig. Várja, hogy valaki megkívánja, elmerüljön benne és hogy az ő világa kékes fényével kiüljön a lapok szélére a meseje bódítson vagy vezessen kézenfogva az emberi értelem vagy értelmetlenség szakadécai fölött; a leírása fest, az üteme muzsikál, az alakjai mint a szobrok: plasztikusak. Napsütés, szélvész, vihar lobog át a kis szobán, a múlt naívsága megmosolyogtat, a valóság elgondolkoztat, az álom elringat... s mindezt apró betűk keltik életre. Szavak. Mondatok.

Az ember olvas; olvas s a betű egyre több lesz agyában: salak és kincs rakódik le benne. Aztán este leteszi a könyvet és felnéz a távoli csillagokra. És azon tűnődik, hogy ott vajjon mit olvasnak?

Galamb János

Bolyongások

*Jártam alkonyban és csodás verőfényben,
örömmel, bánattal dúsan megrakodtan.
Verten, magányosan a szállongó porban.*

mely rám tapadt az úton és beszennyezett.

*Jártam tavaszban: ébredő, vén fák alatt,
fellobbant vágyakka', lustálkodó nyárban.
Osztoztam az őszenek örök fájdalomában,*

s lépdeltem vacogva, tejjefér réteken.

*Jártam hidakon, mély szakadékok felett.
Ahol lenn, a mélyben, az iszonyat fázott
és álomalakok jártak haláltáncot,*

akár a boszorkák lidérces mesékben.

*És jártam sírok közt, ahol mohu termett,
Hol fekete mélyből, eltemetett átkot,
langyos esti szellő felém fuvolázott.*

s azóta menekül előlem az öröm.

Thomas Mann

Doktor Faustus

Thomas Mann 1875 június 6-án született Lubeckben. Apja tekintélyes kereskedő volt. Szülővárosában tanult, majd Münchenben járt egyetemre. Első műve 1898-ban jelent meg: „A kis Friedmann úr”. Három évvel később jelent meg leghíresebb regénye, a „Buddenbrock ház”. 1929-ben Nobel-díjat kapott. Az első világháború befejezése után a liberális demokratákhoz csatlakozott, mind baloldaltól vált. Szembeszállt a hitleri fasizmus embertelenségével. 1933-ban Svájcba költözött, majd később Amerikába ment, hogy bevárja a Hitler-índított nagy pusztító háború befejezését. Merészen kiállt, bátran harcolt a hitleri fasizmus ellen. Ha szabadon is élt Amerikában, a hontalanság és a küzdelem kikezdte egészségét: szívét és idegrendszerét. A háború befejezése után visszatért Európába, meglátogatta Németországot, ám nem kívánt letelepedni Németországban, mert nem tudta elviselni a hitlerizmus visszatartó emlékeit. Svájcban telepedett le és ott élte le életének utolsó éveit. Augusztus 12-én Zürichben halt meg a nagy német író. Földi maradványait a Zürich közelében levő Kilschbergi temetőben hantolták el.

Egy megjegyzés Thomas Mann tollából a regényről: „nem kevesebbet, mint korom regényét megírni, egy vétkes művész történetének köntöseben”. Várhattuk-e jogosabban e magas követelés, szép feladat és becsületes írói kötelesség megvalósítását, mint éppen ötöle, aki nemcsak fehér volt, hanem „fehérek között európai”, ahogy szép szavaival József Attila jellemezte őt egykoron. Aki nem egyszer szólt kora dolgairól nemes egyszerűséggel, patinás demokratikus világszemlélettel, amely olyan volt akkor (s talán most is olyan), mint kora, a demokrácia weimári Németországa. Emlékezzünk csak a Varázshegy végtelen dialógusaira, a XX. század égető problémáit taglalva! Vonnult-e író előtt el izgalmasabb életpanoráma, mint éppen öelötte? Megtudott-e író szabadulni annyira nemzetudata láncaitól mint ő, hogy szenvedélyétől mentesen hajolhat e század első ötven éve fölé? Aligha. Thomas Mann tollára való téma ez! Arra a tollra, amely fegyelmetten, soha nem tétovázva, igen magas szellemi és nyelvi szinten tudta közvetíteni kezelője érzeit. Arra az írói közlésmódra, amely fenkölt egyszerűségével és lehellelfinoman árnyalt arányosságával eleve kizárt mindent, ami nem lényeg, megtisztult valóság, kikristályosodott emberi és társadalmi igazság.

A kor regényét kétségtelenül meg kellett írni. És nem véletlenül vállalkozik rá éppen Thomas Mann. Felesleges bizonyítani, hogy miért. A manni életmű egésze eleve már ilyen igénytel készült. A kor regénye azonban súlyosabb és döntőbb problémák melegágya, minthogy az író, ki elég bátorságot és művészi felkészültséget érez magában, felületes módon közeledjék e témához. Jellemző, hogy Thomas Mann negyven évig hordozta a témát, közben pompás elbeszélések és mélyenszántó regények bontakoztak ki az elsődleges faustusi élményre rakódott emberi televényből. A kor azonban sokkal követelődőbb és nem hagyja a vele eljegyzetteket nyugodt polgári megelégedettségben élni és meghalni. Állandóan követelésekkel áll elő, igényt támaszt nemcsak anyagi javak birtoklására, hanem az emberi szellemet is mozgásban tartja a világ-politika szökellő trapézmutatványával, a kapitalista fejlődés kiszámíthatatlan és felderíthetetlen útvesztőivel, s külön, a német társadalmi élet morbid és igen gyors érésevel a fasizmus befogadására. A német nép társadalmi fejlődésével (elsősorban a német polgárság) már a XX. században magában hordozta a fasizmus előfeltételeit. Onnan kapta örökségül a mult század két hatalmas mozgató erejét is: a szocializmust és a nemzetiségi eszméket, amelyeket nem volt nehéz a huszas években csalétekként felmutatni a társadalmi válságokból kiutat kereső német polgár és munkás előtt. Ha van valami, ami az Októberi forradalmon kívül döntően tudta befolyásolni századunk első felének életét, akkor az kétségtelenül az a barbár és embertelen diszsonancia, amelyet röviden fasizmusnak neveznek; vagy úgy, hogy nyílt szembeállásra készítette nemcsak a társadalmakat, hanem az egyes emberi egyedeket is külön-külön, vagy pedig a fanatikus odaadással, az eszme szolgálattal.

Thomas Mann a fasizmus ellen foglalt állást. Otthagyja Németországot és emigrációba vonul. Művészetében a korai Buddenbroks-ban, vagy a weimári Németország demokratizmusában fogant Varázshegyében éppen úgy kimutathatók azok a társadalmi és emberi motívumok, amelyek, a németség nagy átlaga ellenére, az ellenállás útjára kényszerítették, mint maga az ellenállás ténye, a fasizmus elleni harc, az aktív tevékenység az emigrációban írott műveiről, elsősorban a Lotte Weimárban és a legádázabb küzdelemben (a negyvenes évek első négy-öt éve) alkotott Doktor Faustusról. Az utóbbiról pedig annál is inkább, mert tárgya és minden vizsgálódásának gyújtópontja a német fasizmus, amely az író szubjektíve is a legtragikusabb emberi ellentmondásokba kényszerítette: örülnie kellett, hogy hazája, népe pusztul és elbukik, örülnie kellett, mert jó hazafinak, igazi és becsületes németnek érezte magát.

Az emigrációban élő Thomas Mann-nak el kellett gondolkodnia a tényen: hogyan juthatott népe az embertelenségnek e kétségbeejtő állapotába, milyen volt a szellem, amely képessé tette, arra nevelte az embereket, hogy ez eszme barátaivá váljanak, milyen volt a az társadalom, amely őt mint írórt száműzetésbe kergette „rossz németté” tette, és honfitársaiból SS legényeket kalapált. Kétségtelenül ezek a problémák voltak azok, amelyek léttel töltötték meg az 1901-ben feljegyzett háromszoros Faust-témát, újból az íróra kényszerítették az odarejtett ötletet és nem véletlenül vélik Thomas Mann keze nyomán ez a téma nemcsak a „költő és kora” művész és társadalom regény-esszméjévé, hanem a német nép sors-tanulmányává, a német társadalmi szellem pompásrajzává is, mélyen szántó elemzésévé azoknak a jelenségeknek, amelyek végzetesen sodorták a népet 1933 sorsdöntő éve felé. Az erő fasizmusról szól e regény, és nagyon csalódik az, aki azt várta Thomas Manntól, hogy a fasizmusban élő németiség regényével ajándékozza meg az emberiséget. Az emigrációban élő író kevésbé volt képes erre. Más írókra és más művészi felgátsra vár ez a feladat. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Thomas Mann e regényéhez a német irodalom és külön a polgári realizmus úgynevezett kritikai realista fejlődése, a polgárság demokratikus szemléletének (amely már Thomas Mann esetében lassan levetkőzi itt-ott polgári osztálykorlátait) egyik csúcsteljesítményével adja.

A „Doktor Faustus”, ha Thomas Mann írói munkásságának nem is az utolsó alkotása, mindenesetre a manni életmű bizonyosfajta betetőzését jelenti. Valahogy úgy, mint Goethe Faustja is, bár ez analógiát felvetni első pillanatra sekélyes gondolatnak és fogásnak tűnik. Nemcsak azért csúcса ez a regény e jelentős és értékes, írói életműnek, mert az író előrehaladott kora már gátlóan hathat a nagyobb erőfeszítést és szellemi befektetést igénylő művek megteremtésénél, hanem azért, mert ebben a regényében Thomas Mann, az író és Thomas Mann az ember az érettség, a gondolkodás fegyelme, az elvek tisztázása, az írói ábrázolás és stílus fegyelmezett és kristálytisza főlénye szempontjából a befejezettség olyan nemes fokát érte el, amelyet aligha találhatunk meg bármelyik előbbi művében. Egy sokat látott és tapasztalt alkotó, az írói munka mesterségbeli részének tökéletes birtoklásával megalkotott remekműve ez, olyan egész, amely zártságával a kevésbé türelmes olvasót próbára téve, szuverén életet kezd élni a maga belső világával az írótól egészen függetlenül. Azonban e csúcsteljesítménynek van egy másik sokkal jellemzőbb magyarázata is. Thomas Mann az író együtt érik együtt fejlődik társadalmával, amelyből minden alkotása táplálkozik. A „Doktor Faustus” írásának idejében az író, minden önteltség nélkül állapította meg, elérkezett az írás, a nyelv, a stílus, a szerkesztés, az ábrázolás, az írócsúcсаára. Nem volt élménye, amelyet ne a legpompásabb módon és a leg-harmonikusabb eszközökkel tudna elmondani. Ugyanakkor témája is, amelyet a sajátos társadalmi fejlődés csak siettetett, megalkotásra alkalmassá vált. Nem véletlenül nyúl a Faust-témához érett fővel és tapasztalatokkal rakodottan. A „Faust” már a középkorban világtéma volt és egy világköltemény lehetősége. Goethe a maga módján kimerítette e téma minden olyan vonatkozását, amelyet a haladó és demokratikus pozíciókból kiinduló író magáénak vallhatott és általános értékűnek hitt. Az így polgárosított Faust-monda tökéle-

tesen világi jellegével és világos, rendet, arányt, harmóniát, önbizalmat követelő természetével a polgárság klasszikus korszakának kifejezőjévé vált. A monda démoni hangulata nagyon távol állt e kor szemléletétől. A fejlődést például még biztosan és tisztán látja és szemléli Adam Smith. Századunk harmincas éveiben azután ez a valamikor száműzött angyal a teremtő erők kaoszából egy metamorfozissal az emberekbe költözött. Goethe még nyugodtan mondhatta: démoni az, amit ésszel és értelemmel nem tudok elérni. Az én természetemben nem található”, de már Thomas Mann, mikor országa és népe sorstanulmányát, szellemének rajzát akarja regénybe foglalni, címül is Faustust választja, a Goethe előtti, a középkorit még, hogy kora, a visszatért középkor, démoni levegőjét, szellemiségét, a vak és barbár, pogromos és fanatikus Németországot hűen ábrázolhassa. Ugyanakkor Thomas Mann fejlődésével, ilyen regény-eredményével feljutott a kritikai realizmus csúcсаára is. A kör bezárult. A két ellenkező pólus: Balzac Szamárbőr-e és Thomas Mann Faustus-a kísérteties közelségbe került egymással. E regénnyel, amely klasszikus példája e műfaj társadalmi, szerkezeti és stílusfejlődésének, a regény „klasszikus korszaka”, a kritikai realizmus kora is befejeződött (külön probléma természetesen, hogy miért Thomas Mann a befejezés, miért éppen e regény a csúcс, és miért éppen a német társadalom rajzával ér véget egy irodalmi és társadalmi fejlődés-szakasz).

Hosszadalmas lenne végigkísérni Thomas Mann útját e regényig. Elég ha annyit mondunk, hogy e regénye a késői kor, a kikristályosodott író műve, annak az útnak a folytatása, amelynek előző állomásai témában a Mario és a varázsló című elbeszélése, a Lotte Weimárban című regénye; stílusában pedig a Józeff regényének és a Lotte voltak. Azaz: témái a fasizmus, az induló, a fejlődő felé irányulnak, annak társadalmi és szellemi jegyeit és következményeit hordozzák; stílusa pedig, ahogy Lukács György jellemezte: „az ironia, önironia, humor, fenntartások zenéje”.

Meg kell még mondanunk azt is, hogy e műve, amely vizsgálódásunk tárgya, tartalmi és formai sajátosságainál fogva egyedülálló (Thomas Mann, és az európai regény századi fejlődésében. Nagyon kevés olyan írója van. századunknak, aki nem szakadt el tudatosan a XIX. század regényírásától, módszerétől, ábrázoló módjától. Proust-tal, Gidevel, majd Joyce-vel és Woolf-val új lehetőségeket kísérleteztek ki, fomain és stílusos lehetőségeket teremtettek a mai ember problematikájának ábrázolásához. Ez a módszer, ábrázolási, szerkesztési mód valahogyan fel akart emelkedni a tudományok mai eredményeihez (Einstein hatása kétségtelen ezen a téren, vagy a filmé!) Thomas Mann a századnép kritikai realizmusát fejlesztte tovább. Nála mégis ujjá, és kifejezői lehetőségeiben gazdaggá válik az esszé bevonásával, pontosabban az esszé regényesítésével. Ehhez járul még az író valóban arányosan tagolt mondatképzése, józan és pompás fogalmazás-készsége, amely a manni regényt minden mástól megkülönböztethetővé és rögtön felismerhetővé teszi. Ez a módszer, amelyik a Doktor Faustus című regényében klasszikus magasságba ér, tökéletessé, befejezetté válik. Itt még fokozza e mód megragadó erejét a regény megszerkesztése is. Nem egy ismertetőjele emelte ki e regénye kapcsán, hogy az író a zenei ellenpont szellemében dolgozott, a szonáta formái, szerkezeti jegyeit viseli műve. Tartalmára, a regény világára pedig erősen rá-

nyomta bélyegét Thomas Mann határozott fasizmus-ellenessége. Regénye, mint már jeleztük, sors- és lélektani tanulmány. Tanulmánya a Hitler-előtti Németország szellemének. Tanulmánya olyan egyéni, olyan tökéletesen és alaposan, hogy föltétlenül egy magasabb fejlődési fokot jelent az e korral foglalkozó és demokratikus pozíciókból kiindulva megalkotott művek között, annál is inkább, mert a hitlerizmussal foglalkozó írások nagy hanyada állg érinti a kérdést, mert csak az 1933 utáni kort elemzi, vagy nem melyed el es nem ad olyan alapos elemzést es művészettel megalkotott korpepet, mint Thomas Mann e regényében.

A korpép pedig tragikus es visszataszító.

A regény kezdete csendes es bekes polgari idill, amilyent Frelongek vagy Richardson képzelt el valamikor. Amian Leverkunn, a regény főhose, gyermekkorai eli eppen a bekes, nyugodt, joletet es kenyermet biztosito életformában es tajban, amey, legyunk oszniek, az író szívéhez is nagyon odanott. Ez az a biztonság, nyugalom, a regény alapangja, amey ezer variacion at mino dicsőnansápu szinezetet kap, hogy a regény továbpi irányaman oktavoinyira ettől etorzutan es felismerhetetlenül variálódjon at a halaitanc polifonikus, emberi szívre es idegekre hangszereit tragikumava. Leverkühn tanulóivei még egy nyugodt felszínü társadalmi állapotot tükröznek. Azonban rögtön besüvölt a középkor szele a regényben, erezni az ördög jelenlétét, amikor főhősünk, barátja Serenus Zeitblom megrökönyödésére, teológiat hallgat az egyetemen. Itt aztán már tökéletes a középkori hangulat, feltűnik a dogma, minden szabad szellem guzsa, es tanárokból, diákokból egyaránt a boszorkányegető Keiserscharen városának levegője áramlik. Azután az egyetemisták nagy vitaja, melyben az egyik protagonista a főhősünk. Sarjadó gondolatok, hangulatok, eszmék, izek, es ifjú kövek között jarunk Zeitblom kissé rövidlátó szemének, de független szellemének vezetésével. Ezek, mint tornyosuló felhők úsznak a bizonyosságot, a hitet kereső, a zenét magábafojtó Adrian Leverkühn felé, aki különcként, „tulságosan hideg, hogy fiatal lehessen es éleseszű, hogy teológiát hallgathasson”, es idegenként él e társadalomban. Már villamok cikáznak; fojtott a levegő a regényben a hős körül, ki kiválasztottja e társadalomnak, ki e világ legbelsőbb lényegét hordozza anélkül, hogy valaki is tudomást szerzett volna erről. Az „ördög” már ott settenkedik körülötte, a „pokol” már szemet vetett rá, láttuk — mondja az ördög a regény trencolójában (a hős es az ördög nagyvonalú vitájában) — hogy a te eseted föltétlenül kifizetődik, hogy a te eseted a legkedvezőbb körülmények között fejlődik es csak a mi tűzünköl kell egy kevés, egy kicsit meg kell melegítenünk kézbevennünk, hogy belőled valami tenyes es nagyszeru dolog várjek”. Itt azonban még átlag németek társaságában jarunk, akikben azonban már az „ördög” dolgozik, akiknek útja a fasizmus megteremtése es a veveláló azonosulás felé visz.

Azután Leverkühn találkozik a zenével. Otthagyvva a teológiát e mű második tétele következik, amelyben magasabb szinten, a művész es a társadalom ellentétében Leverkühn élete, férfikora nem más, mint az elidegenedés, az önmagabazárkózás, a begubódzás folyamata. A regény eseményora polifonikus jellegét kap. Az egyik sík Leverkühn művész-világa, a másik a realitás, a hétköznapi táj változatos embermenaszériájával, amelyben a főhős élete nem található mederre, de amelyet művészegynisége napról-napra magába szív, hogy ki-

fejezhesse. Jellemzően megváltozik hősünk körüli a polgar-vegetacio is. Az első rész magabiztos polgarai helyett egy nyugtalanabb, kiegyensúlyozottanabb, celtalanabb nemzedék fogja körül a hóst. Bukott existenciákat, torott emberi sorsokat vet a hős maganyanak partjara az élet. Az élet tette ezt, az az élet, amely a művészet maganyába kergette a hóst, eszakitotta mindentől, nincs akit szeressen, nincs akit szeresse; nincsenek emberi kapcsolatai a világgal. Az ördög homokoraja, amely huszonnegy ev lemeresere készült, már megfordított. Nincs tovább út az emberek fele erzeimi es emberi alapon. A hős nevezetesen párbeszede az ördöggel tisztazza tulajdonkeppen azoknak a műveszi, esztetikai elgondolásoknak, amelyek ezutan vezetik az alkotó embert, hogy kifejezhesse világa lényegét, megörökíthesse szellemét. Az említett párbeszedekekben nem nehez felismerni egy olyan esztetika körvonalait, amilyent Hitler es ideológusai prédikáltak, ugyanakkor azonban felismerhető az is, hogy a művész abban az elnyomasban milyen jelleg-művek, milyen szellemu alkotások megteremtésére kényszerül. Adrian Leverkühn alkotásainak elemzése azután vegervényesen megvilágítja a problemat. Emlékezzünk csak Leverkühn ama alkotására, amelyről a jámbor Serenus Zeitblom azt mondja, hogy benne mintha felcselrelődött volna a zenekar es a kórus szerepe! Az emberi hangok ősi indulatok zenéjét hozzak, amilyet csak instrumentumok szolaltattak meg eddig, — kivetközött az ember emberi természetéből es a zenekar emberiesedett meg. A művész pedig elszakadt a világtól. Hidegen, kegyetlenül es könyörtelenül kell visszanynlnia mindenkihez, hogy érdemes kerüljön ki kezei közül. Es Leverkühn száll es szárnyai mindig tovább es mindig messzebb az embertelenségbe, a hidegségbe, a közömbösségbe. Közömbösnek lenni embertársai iránt, sőt a művel szemben is, ez élet- es művészetfelfogása. Ebből az állapotból születnek azutan művei: Az Apocalipsis es a Doktor Faustus, mind a kettő az emberi érzések es harmóniak határan túl. Bennük addig nem hallott érzéstelenség, szentvelenség üteme dobol, a láncait letépő fektelenség, skrupulustalanság készült hódító útjára az emberek ellen. Minden addigi zene az embert fejezte ki es az embernek szólt. Most Leverkühnnel az „ördög” így látatja ezt a problémát: „Mi a mai művészet? Zarándoklás borsókkal megrakott cipőkben. A tánchoz ma több kell, mint egy pár lakkcipő es nem te vagy az egyetlen, kit az ördög kinez”. „A művész gyilkosok es bolondok testvére. Hiszed-e, hogy megszülethetett egy nagy mű is anélkül, hogy alkotója ne fogná fel a bünösök es bolondok életét? Mit jelent a beteges es az egészséges! Az élet a betegség nélkül sohasem tudott volna érvényesülni. Mit jelent az igazság es a hazugság... Mi a pokolba küldjük a sántaságot es a félelmet, a tiszta skrupulust es a gyanút”. „Amit mi nyujtunk — az nem a klasszicizmus már, hanem az arhaikus, az ösztönös”. „Az élet nem érzékeny es nem érdekl az erkölcs! Nem hallottam soha butább kijelentést ennél: a betegesből csak beteges keletkezhethet. Az élet tényle előtt eltűnik minden különbség, betegség es egészség között. Tudd meg tehát: biztosítalak, hogy amit segítségünkkel teremtesz, hat majd az életben. Vezér leszel, a jövőnek adod az ütemet, a fiatalok csak rád esküsznek majd, azok, kiknek, köszönve a te örültségedet, nem lesz szükségük arra. Egészségük a te betegesgedből táplálkozik majd, bennük hát te is egészséges leszel. Érted-e? Nem csak korod gyilkos nehézségein győzedelmeskedhetsz majd

— csak az időt töröd meg, a kultúrkort — az-
 az a kultusz korát és kultuszát, és bátor leszel
 és oda dobod magad a barbárságnak, a kettős
 barbárságnak, amely felváltja majd a huma-
 nizmust, mindenfajta gyógyítási kísérlet és bur-
 zsoá kifinomultság után”. Ime tehát a regény-
 ből néhány gondolat, amely a regény eszközei-
 vel természetesen, szépen megvilágítja az Adri-
 an Leverkühn művészetébe transzporált ideo-
 lógiát, amely ellen Thomas Mann küzd. Így
 bontakozik ki a művészet és a kor szellemét ki-
 fejező művész egyéniségéből a társadalom bír-
 lata, azé a társadalomé, amely majd hódító
 uton indul Európa ellen, a humanizmus ellen,
 az ember ellen, melynek kaotikus „ösi” dobba-
 násából haláltáborok, gázkamrák, emberi mi-
 vultuktól megfosztott milliók kórusa hallik ki,
 apokaliptikus harmóniaként valósul meg a
 „borzalmas emberi ordításban”. Erre a tetre,
 ezt megvalósítani kőt szerződést ez a nép Faust-
 ként az ördöggel, miként Leverkühn teszi a re-
 gényben, hogy zenévé váljék benne, természé-
 tévé alakuljon ez az indulat és látomás.

A másik síkon, ugyanez a téma egy másik
 variációjaként, folyik az egyszerű polgárok,
 nagystíliú emberek: hétköznapi németek vilá-
 gában is. Már utaltunk arra, hogy ez Lever-
 kühnnel feljött második nemzedék mennyire
 nem hasonlít az apákhoz. Itt nincs talaj a lá-
 buk alatt, minden kifut az emberek keze kö-
 zül és csak jeladás, meg kemény kéz kell, hogy
 az új szellem, az új barbárság igájába hajtsák
 fejüket. Thomas Mann e regény egyik jelene-
 tében, ahol a Leverkühn alatti, tehát a való-
 ságos német, világ életét mutatja be, a főhóst
 körülvevő, a vele érintkező emberek bankett-
 jén. Itt döbben meg Serenus Zeitblom, itt ezek-
 nek az embereknek gondolkodásmódjában fe-
 dezi fel a jövő faszizmus eszmevilágát. A
 társaság Sorell könyvéről, a *Reflexions sur la
 violence*-ről beszélget. A könyvben mondja
 Zeitblom (Adrian Leverkühn életének króniká-
 sa); alattomos szakadék nyílt meg az igazság
 és az erő, igazság és élet, igazság és közösség
 között. Nyíltan hirdette, hogy a közösség töb-
 bet ér az igazságnál, az igazság célja a közös-
 ség, és mindenkinek, aki élni akar a közösség-
 ben, késznek kell mutatkoznia az igazság és a
 tudomány nagy részének megtagadására. „Es
 most képzeljük el ezeket az urakat, Vogler,
 Uhuruhe, Holzschauer, Lustitoris és Breigacher,
 mind tudósok, szakemberek, egyetemi tanárok,
 hogyan élvezték ezt a helyzetet, amely nekem
 olyan borzalmasnak tűnt, amelyet már megva-
 lósítottunk hittek, vagy olyannak, amely a jö-
 vőben szükségszerűen megvalósul majd.” Ime a
 társaság szelleme, ime az erő faszizmus, amely-
 ről nem egy ilyen markáns gondolatot idézhet-
 nénk e regényből. A regény e második szólama
 az, amely tulajdonképpen a tragikus, thomas-
 manni akcentusok hordozója. Ez a világ, a va-
 ló, a megfogható, hús-vér német világ, amely

München sörözőiben Hitler igéit itta. (Nem vé-
 letlenül költözik Leverkühn éppen ebbe a vá-
 rosba!). Az író e világ rajzában remekel. Min-
 den egyes hőse nagyszerű portré itt, története
 remek novella, amely egyenként mutatja be
 Hitler jövő embereinek gondolkodásmódját,
 természetét, társadalmi voltát. Zeitblom külön-
 ben így jellemzi e társaságot, ezeket az embe-
 reket, kiknek körében ő az unalmas és gyenge
 ellenzékét képviselte: „Régi-új, reakciós-forra-
 dalmár világ volt ez, amelyben az egyénhez
 kapcsolódó értékek: az igazság, szabadság, jog,
 ész erejét vesztett és dobott valami vagy olyan,
 amely elvesztette azt a jelentését, amelyet az
 utolsó századokban hordott; úgy, hogy elrabol-
 ták az elmélettől, a vér és hús relativitásába
 dobták, hogy magasabb erő, tekintély, vallási
 diktatura jogköréhez kapcsolták úgy, hogy az
 nem volt más, mint az emberiség áthelyezése
 egy teokratikus-középkor körülményei és felté-
 telei közé”. „A gondolat azért kapott szabad-
 ságot, hogy igazolhassa az erőszakot” — mon-
 ja még Zeitblom a fenti gondolatok után.

Mondanunk sem kell, hogy ez a két síkban
 ábrázolt és itt felbontott világ tulajdonképpen
 egy. Az író pompás szerkesztésével, az esemé-
 nyek bonyolításával ez a mindig távolodó két
 szólam állandóan együtt hangzik, egybeolvad,
 olyan szimfónia tételeivé, szólamaivá válik e
 műben minden gondolat, amilyent ez az embe-
 rektől és éstől elrugaskodott fiktív zenész,
 Adrian Leverkühn komponálhatott csak Dok-
 tor Faustusában, az ész határán, amely után az
 örület, a beszámíthatatlanság, az őrzöngés, a
 vak magabaszállottság korszaka következhet.
 Mert nem véletlen, hogy Leverkühn, megte-
 remtve a közeljövő emberi zenéjét (e zene ter-
 mészetét már elemeztük), megírva utolsó, kor-
 szakos alkotását (melynek előadásában milliók
 vettek részt és a koncertterem Európa térsége
 volt — és ez a valóság) elborult elmével, örü-
 letének nyugalmában tengette életét, haláláig
 ezenkilencszáznegyvenig, amikor is az ördög
 homokóráján legördült az utolsó szemcse is.
 Nem tudta megváltani semmi, sem a szerelem,
 sem a szeretet, sem az alkotás, hírnév, az em-
 berek vagy barátja, Zeitblom közelsége. Akit
 talán szeretett volna nem lett övé, a kis Nepo-
 mule (talán alluzió Goethe Faustja Enphorio-
 nára?) meghal, pedig talán ő emberi hangokat
 tudott az érzéketlen művészből kicsalni, művei
 nem a gyönyör, az alkotás boldogsága, hanem
 a szenvedés forrásai voltak; az emberek soha-
 sem izgatták és nem érdekelték, Zeitblom pe-
 dig nem tudott azonosulni vele, mert elég idea-
 lista volt és a polgári humanizmus pozícióján
 maradt még akkor is, amikor mindenki elhagy-
 ta azt a barbárság kedvéért. Leverkühn örült-
 ségével természetesen nem szakadt meg Lever-
 kühn élete, ha a társadalom síkjáról nézzük.
 Inkább a társadalom, az emberek is a művész
 sorsát élik tovább, az örület nagy walpurgis-
 éjszakájában. Ezért nem történik Leverkühn-

nel azután már semmi. Csak még el kell pusztulnia.

Zeitblom, aki mindennek tanúja volt, és egy élet barátsága, odaadó szeretete kapcsolta a Leverkühn-Németországhoz a pusztulás krónikásként, megtörtén, de még mindig régi hitének fényében, józanon elmélkedik a múlt és a pusztuló jelen között. Ő, az özönvíz Noéja (vajjon igaza van-e Thomas Mannak, amikor a polgári humanizmusra hivatkozik, mint nemzetfenntartó erőre?) szellemének relatív biztonságában így látta akkor hazáját: „Németország pedig, betegesen vörös arccal imbolygott fékezhetetlen győzelmeivel a világ meghódítása felé ama szerződés alapján, amelyet be akart tartani és amelyet vérével pecsételt meg. A démon karjába vetette magát, fél kezét szemé fölé tartva, másikkal pedig a rettenetbe meredve, kétségbeesésből kétségbeesésbe. Mikor ér a szakadék aljára? Mikor lobbán fel a tökéletes elveszethez a csoda, amely erősebb hitnél, a remény sugara? A magányos ember összetéve kezeit így beszélhet csak: az isten legyen irgalmas bűnös lelkeknek én hazám!” És Zeitblom, krónikáját írva, emlékezve a kezdetre, tanúja és feljegyzője a végnek is. Így válik ez a regény egyúttal panorámájává az egész hitleri kornak. Leverkühn történetével párhuzamosan fut az írás ideje, hogy együtt, egy megrázó képben egyesüljön ok és okozat, tett és következmény, múlt és jelen, bűn és bűnhődés. Thomas Mann küzdelme az idővel, melyet a Varázshegyben kezdett meg, itt az író diadalával végződött. A regény egyszerre három időt hordoz betűiben: az olvasó saját idejét, a krónikásét (Zeitbloméét — megjegyzendő, hogy ez az idő az író tanúsága szerint is, azonos Zeitbloméval) és a történetit (Leverkühn élete). Itt már elégtelen az egyszerű adatközlés. Mert azok az

adatok már a vereség jegyeit hordozzák, és minden újabb utalás közelebbviszi az olvasót a véghez, nemcsak a regény valóságos befejezéséhez, hanem a Leverkühn-Németország végéhez, pusztulásához, az ember győzelméhez az „ördög” felett.

Thomas Mann emberi tragédiája bontakozik ki ezekből a rövid fejezetrészekből. És erről sem szabad elfeledkezünk. Csak így együtt, az író, a műve és a kor, amelyet művével ábrázol, láthat olyan mélyen, hogy az ember megrendüljön olvasása közben. És e három motívumot egybefoglalva, az író készítette művészi keretben, válik e mű korunk egyik jellemző szakaszáról adott művészi és emberi dokumentummá.

Mint minden komoly és nagy alkotás, Thomas Mann e regénye is ezer nézőponttal bír. Rengeteg szempont, szépség és igazság van benne kezdve a művészetéről írt pompás fejtegetésektől, a zene mély elemzésétől, a tragikus megállapításokon (vannak — és ilyen Zeitblom is, Thomas Mann is, akik a németek vereségénél jobban félnek a német győzelemtől, vagy Németország, a németiség és minden ami a világon német, kibírhatatlanná vált) keresztül a humoros célzásig: német írókat nem hívhatnák Deutschlandnak, így csak egy hadihajót neveznek. Meg kellene elégednem a Deutsch névvel — de ezzel meg zsidó nevet vennék fel, egészen addig, hogy Leverkühn megformálásában Nietzsche élete és egyénisége volt a mintája. Sőt ezeken túl még, hogy kísérve e mű sorsát, miért váltott ki ez az „egyszerű” és „szelíd” művészregény politikai felháborodást.

Mindez pedig a könyv értékéről tanúskodik.

Bori Imre

Budapesti Tavasz

Karinthy Ferenc, aki a fenti című regényt írta, Karinthy Frigyesnek, a „nevető böicsnek” a fia. Azé a Karinthyé, aki az irodalomban semmit se vetett meg úgy, mint a kitaposott utakat, s aki minden írásában a felszínre me-lyebbre és a dolgok mögé akart látni.

Mindezt csupán a név gondolattársításából eredő esetleges félreértések elkerülése vegett kellett előrebocsájtani. Mert Karinthy Ferenc vajmi keveset mutat abból az örökségből, ami apjáról írói szemlélet, felfogás és magatartás tekintetében ramaradt. Mint költőt tartottuk számon, finom hangulatok interpretátoraként maradt meg emlékezetünkben, aki még a Nyugatosok modorában tanulta meg tisztelni a formát és egy nem tulságosan eredeti, nem is erős, de mindenesetre kellemes, kulturált hangot jelentett a fiatal költők népes kórusában a második világháborút megelőző években.

Terjedelmes regénye, a csaknem négyszáz oldalas Budapesti Tavasz, amely, úgy tudjuk, Kossuth-díjat nyert, ránk már ezért is meglepetésként hozott. S melletti olvasásához hozzáfogtunk volna, — ó, hát mikor volt utoljára új magyarországi regény a kezünkben! — kíváncsian nézegettük a jegyzeteket a könyv utolsó lapjain s így megtudtuk, hogy a szerző regényét 1951 augusztusától 1953 szeptemberéig írta, hogy ez most már a második kiadás s nyolc ezer példányban jelent meg, ára 27 forint. A címlapról Budapest stilizált látképe tekint ránk a Gellért-heggyel, a Dunával az Erzsébethíd és a Lánchíd közötti szakaszon, de a hidak pillérei még csonkán és pucéran merednek az ég felé s ebből már nem is nehéz a regény történéseinek az idejére következtetni.

Igen, a Budapesti Tavasz, a tíz év előtti tavaszról szól, arról a tavaszról, melyet a slágerköltők sosem fognak megénekelni. Abban a várva-várt tavaszban, amely oly lassan érkezett, semmi se volt már a régi Pestből. Romokban hevert a szép város, romokban az illúziók, leírhatatlan nyomor és pusztulás neheztedett a kétségbeesett letargiából ocsudó népre.

A tavasz azonban már a regény végén éri az olvasót, amikor „a híres Dunapart: várfal, várostrom után. A lyukakon kocsik, emberek bújnak ki-be s a magasból, olyanok, mint a dolgukért sürgő-forgó hangyák.” A cselekmény 1944 karácsonyán kezdődik, amikor a szovjet csapatok teljesen körülzárták a magyar fővárost és két szökött katonát, Pintér Zoltán karpaszományos és Gázsó Bertalan honvéd siet éppen a kihalt Rákóczi-uton. A Nemzeti Színháznál egy pillanatra megállnak, ott még pattozott kukoricát lehet kapni s az esőverte szín-

lap a Válás Budán című darabot hirdeti. Budapest lakosai már lenn vannak a pincékben, szirenák bugnak, repülőgépek keringenek a levegőben, bombák robbannak és ágyúk dörögnek.

Csakhamar közelebről is megismerkedünk a két katonával, a regény főhőseivel. Pintér Zoltán böicsész es 22 éves, Gázsó Bertalan vele egyivasú, de munkás, diósgyőri bányász, most van életében először Pesten es nincsen tulságosan meghatva tőle.

A két katona szeretné biztonságban érezni magát, amire Pintér szüleinél már csak azért se számíthatnak, mivel a másik Pintér-fiú is odahaza bujkál s attól félnek, hogy három katonaszökevény sok lenne egy lakásban. De a fiúnak a szülői ház légköre se tetszik, egyszerre fojtogatónak érzi a családi levegőt, szenvedve szerető tehetetlen anyjával és kesernyésen filozófálgató apjával, aki középiskolai igazgató, egykor Martinovicsról írt könyvet és a kommün alatt egyetemi tanár volt, nézeteit és politikai meggyőződését azonban alaposan megváltoztatta az idők folyamán, családjától érzelmileg messze él s egy fiatal, molett tanítónő a szeretője.

A két katona, a nyurga diák és a rókafejű, minderre bizalmatlanul sandító bányász odébbáll. Egy Nyugatra menekült ismerősük lakásában húzzák meg magukat, ahol már rajtuk kívül is vannak bújdosók: egy zsidófeleséges dzsentri köztisztviselő és egy csinos, fiatal zsidólány osztják meg velük a lakást és az éléskamra maradványait.

Ugyanabban a házban, egy emelettel lejjebb, a magyar ellenállási mozgalom egy csoportja lakik, s Gázsó, a bányász, egy gyerekkori ismerősét fedezi fel közöttük, mire rövidesen mind a ketten csatlakoznak a magukat partizánoknak valló kis csoporthoz, esténként kivonulnak a városból, német gépkocsikat robbantanak, a Kommunista Kiáltványt olvasgatják, miközben Zoltán szerelmes lesz a szép zsidólányba és egy kicsit valószínűtlenül rövid és nyugodalmasnak éppen nem mondható idő után viszonyuk lesz egymással.

Odakint „a körülzárt és ostromlott városban ezalatt rettenetesen pusztító háború folyik s Budapest lakóit nemcsak a bombák tizedelik, de az éhség is. Az emberek kirohannak a kapuk alól, késekkel nekiesnek a döglődő lovaknak s ott a helyszínen gyömöszölik szájukba a véres húscsapatokat. A háború és a szörnyű szenvedés azonban csak külső zajként jut el a Váci-utcai lakás biztonságos és olykor csaknem idillinek tűnő nyugalmába, ahol Jutka főzőget,

Gazsó hasábszám hordja fel a pincéből a fát s a kifestett, hervadó szépasszony Schubertet játssza a zongorán. Igaz, hozzájuk is behatol egy nyilas őrző, de csodálatosképpen senkinek sem esik baja, a szökött katonákat észre se veszik s az alsó emeleti partizánok is megússzák a dolgot, csupán a köztisztviselő kezd el okoskodni és kiüldözi a lakásból Jutkát, Pintér utána ered a lánynak, aki egy pillanatra még felbukkan, mint a fuldokló, de aztán eltűnik, elmerül, sohse látja többé.

S mintha a zsidó lány iránt érzett szerelme fokozná benne a felismerést a harc szükségességéről, mind határozottabban áll az ellenállás emberei mellé. A regény további része az ő átalakulásával foglalkozik. Csakhogy alakjának lélektani rajza egészen halványan dereng át a milliós város szenvedéseinek leírásán, a földrengő események kozmikus súlya alatt, ha mindjárt a szerző nem is képes érzékeltetni a háború és a pusztulás roppant arányait. Hogy aztán a felszabadulással öntudatosá vált Pintér Zoltán miért lesz rendőrtiszt, akárcsak a bányavidékre visszatért Gazsó, ebben talán inkább szimbólumot kell keresni, mint a valóságot követő szándékot. Vagy talán a demokratikus rendőrségen keresztül akarta Karinthy bemutatni a haladó és a reakciós erők küzdelmét? És megint csak általános felfogásra utal — kiki maga mesterségét folytassa! — hogy Pintér épúgy, mint Gazsó, végül visszatérnek eredeti foglalkozásukhoz. Előbbi a Gólyavár környékén érzi jól magát, utóbbi a tárnák mélyén keres biztonságot.

Röviden ez volna Karinthy Ferenc regényének a tartalma. Hogy négyszáz oldalra tudta elnyújtani, minden mértéktartása ellenére, ezen nem kell csodálkozni. Mert volt miről írnia. A történet, persze, csöppet sem regényeszerű, hanem inkább sűrített és kissé egyoldalú meséje az ostromlott és aztán felszabadított Budapest krónikáinak.

Mert amíg Karinthy regénye megjelent, számtalan formában dolgozták fel ezt az időszakot. Erősen kitanosított úton indult hát el a Budapesti Tavasszal. De a vállalkozás ügylészük gyümölcsözőnek ígérkezett. Déry Tibor, Szabó Pál és még sok más mai magyar író műve után Karinthy Ferenc az idő megszépítő messzeségében az addig leszűrt irodalmi és politikai tapasztalatokon is okulhatott. Nemcsak nagyobb távlatot kapott az ostromlott és romjából éledő Budapesthez, hanem annak a rettenetes szenvedéssel és váltakozó reményekkel teli időnek a hivatalos szemléletét, a mai magyar uralkodóréteg szellemének megfelelő ártékelését is magáévá tehetette.

Mindez azonban nemcsak, hogy nem szolgálta előnyét, de természetesen sok tekintetben megkötötte alkotószabadságát. Déry Tibor erről az időről szóló verbő és életerős novelláiban még saját megfigyeléseit követte. Szabó Pál naturalizmusa is egyéni szemléletből és egyéni hangon nyilatkozhatott meg, amikor sem távlatot, sem hivatalos ártékelést nem várva kihordta erről a bábeli időszakról a maga műveit.

Karinthy Ferenc viszont már úgy írta ezt a regényét, — szinte nem akariuk elhinni, hogy a mai magyarországi szocialista realizmus követelményeinek megfelelően, — hogy megint csak egy kórusból halljuk a hangját. Mértéktartó, pallérozott hang, de nem válik ki túlságosan az együttesből. Alakjai sápadt, vértelen figurák, szürkén és élettelenül mozognak. Még a középosztályhoz tartozó s nem rokonszenvesen ábrázolt mellékalakok valamennyire hitelesek és gyakran hősei fölé nőnek.

Különben a regény érdekes olvasmány. Karinthy a cselekménybe mindig tud lebilincselő momentumokat belevinni — de hiszen a téma erre bőven ad alkalmat. Néhol az az érzésünk, hogy ez az író, aki kívülről jött nyomásra is egyensúlyban tudta tartani művét, nyugodtan megállhatott volna a saját lábán, s jelentősebb alkotást lett volna képes adni. Vannak nagyon szép részletek a könyvében, egyes fejezetek ki-kíváncsognak abból az erőltetett mértéktartásból, ami nem klasszikus, de iskolás példákat idéz az olvasóban. Mert ez a fajta mértéktartás, ez a csupán látszólagos impassibilité a realizmusnak csak külső ismertetőjele, amely az alakok és események túlzott idealizálásában, a regény oktató szándékában és ama lóláb sikertelen rejtegetésében alaposan rácsafol a realizmusra.

A regényben előforduló sorozatos véletlenek, például az, hogy az ellenállás emberei éppen abban a házban laknak, amelyben Gazsó és Pintér menedéket kerestek, aztán Turumbek, a kirgiz katona háromszori feltűnése a Vörös Hadsereg százezres tömegéből inkább mesébe illenek, mint egy komoly attitűddel jelentkező és a tárgyilagosságot ennyire hangsúlyozni kívánó regényírói koncepcióba.

De nem is az idealizálást kifogásoljuk; nem a szovjetkatonák szenttéavatását; a magyar ellenállási mozgalomban szereplő alakok osztályok és érdekek szerinti megosztását; nem az egész viharosan kavargó véres időszak hivatalos szemléletét. Utóvégre ez írói hit és lelkiismeret dolga, s láttunk már úgynevezett „partos” költőket a magyar irodalomban is, — elég Zek Zoltánra hivatkozni! — akik művészi alkotó erejükből semmit se vesztek, sőt mintha valóban új, erős szárnyakat kaptak volna. Karinthy Ferenc azonban nem tartozik ezek közé. Mert ő ebben a regényben olyan kínos merevséggel vigyáz a „vonalra”, hogy ábrázoló művészete, életet teremtő egyénisége nagyon szürkén, nagyon kevés hittel és meggyőző erővel nyilatkozik meg. — Több életet a szürke sablonok helyett, valószínűbb és elevenebb emberábrázolást és több írói egyéniséget! — kiáltanánk át Karinthy Ferencnek, ha egy csepp reményünk lenne, hogy meghallja a hangunkat.

Dehát reménytelen figyelmeztetés volna. A hivatalos irodalom mindig az átlag eredményeit jelentette, az alkalmazkodó középszerűség kifejezője volt. Miért lenne ebben Karinthy kivétel?

Persze, minél jobban ügyel az író a figyelmeztető külső hangokra, annál súlyosabb hibákat követ el. A Budapesti Tavasszal az a legjobban érezhető politikai hiányossága, hogy háttérbe szorította a magyar munkásosztályt. Mintha kívülálló, néma szereplője lett volna a magyar munkásság a felszabadult és eszmélni kezdő társadalomnak. A szerző a munkásosztállyal szembenálló erők leleplezését fontosabbnak tartotta, mint a dolgozó tömegek bemutatását s az új világba vetett hitének kicsit közelebbi és átfogóbb ismertetését.

Nem ilyen regényt vártunk tíz évvel Budapest ostroma után. De meggyűződésünk, hogy Karinthy Ferenc regénye, a Kossuth-díj ellenére se jelent valami magas pontot a mai magyar prózában.

Herceg János

A regénytől — a rövid életrajzig

(Külföldi könyvszemle)

Ha rendszeresen figyelemmel kísérjük a francia, angol és amerikai könyvujdonságokat, érdekes összehasonlításra nyílik alkalom. Irályok, ízés azonban nem minden vonalon találkoznak. A francia, hagyományos stílustörekvéseiben él tovább, a regényben találja meg igazi mondanivalóját. Ebben azután igazán változatos. Az érzelmestől és romantikustól kezdve a nyers valóságig, a szerelem megunhatóan változatait át a detektívregényig és a gyarmati témáig, a fajok ellen elkövetett bűnöket is tárgyul véve (Alan Peton „Quand L'oiseau Disparut...”) találunk náluk mindenfajta regényt. Hasonló ilyen fordítások is gazdagon szerepelnek. Remarque „L'île D'esperance”-jának (Le temp de l'amour et le temps, de la mort) nagy sikere van. Zilahy Lajos „L'ange de la Colère”-je, mely a Dukay család további sorsáról számol be, is igen érdekli a franciákat. Míg az angoloknál a politikai tanulmány, a publicisztikai művek dominálnak, a franciák a regény mellett az életrajzi esszét kedvelik. Most jelent meg Kafka „Journal”-ja. Audiberti „Molière” tanulmánya; Claude Rostand „Brahms”-ot, Antonina Vallentin „El Greco” vette tanulmánya tárgyul. Elsa Triolet „L'Histoire D'Anton Tchekhov, Sa vie, son oeuvre”, alapos és részletes beszámoló ad a nagy novellaíró személyéről, intimebb életén át ismertette műveit.

Emile Verhaeren bibliográfiája is megjelent. Albert Schweitzerről több művet írtak, ismertette afrikai működését, „La Pensée D'Albert Schweitzer” címen. Francis Carco a beteglelkű költőről, Gerard de Nervalról írt, halála századik évfordulója alkalmából, tanulmányt. Az amerikaiak a történeti regényt kedvelik. Anya Seton nagysikerű „Katheriná”-ja pld., II. Richard korából veszi tárgyát. Osaragi japán író „Homecoming” c. regénye az első regény, amit japánból lefordítottak sok-sok év után. A háború utáni Japán rajza. Persze a szenzációból is sokat merítenek. Pld. Gertrude Lawrence híres színésznő szerelméről és házasságáról is írtak regényt. Életreformot, egészségügyet, filozófiai és lélekanalízist tárgyaló művekben sincs hiány. A „The Power of Positive Thinking” (Peale-tól) olyan best-seller, amit általános tárgyú műnél (tehát nem regényben) még Amerika sosem tudott felmutatni. Du Maurier „Mary Anne”-ja is vezet. A „Not as a Stranger” sikerét azonban egy regény sem múlja felül. Ez a regény egy fiatal orvos első négyévi gyakorlati idejét tárgyalja, ideálokkal, csalódásokkal, végül kompromisszumokban ki egyezve látja meg az élet okos célját és találja meg harmóniáját. A „Blue Hurricane” Ma-sontól, „The fall of a Titan” (Gouzenkótól) és a „Love is Eternal” Stone-tól, szintén a legolvasottabb regények között szerepelnek. A memoir irodalom is hódít. Rengeteg könyvklub alakul és ezek mind igyekeznek mennél szélesebbkörű választékot nyújtani az olvasónak. Az életrajzi műveket itt is kultiválják, a legnépszerűbb Ábrahám Lincoln személye. Az egyik nagy mű „The day Lincoln was shot” (Bishop-tól), az elnök tragédiájával foglalkozik. Karl Sandburg, a hírneves amerikai író írta a másik nagy élet-

rajzot Lincolnról. Népszerűsítik az u. n. rövid életrajzot is, mely az általános közönségnek íródott, és mégis jellemzően, röviden és sokat ad. Nyelvünkön a harmincas években adott ki a Dante könyvkiadó, Benedek Marcel szerkesztésében a „Műveltség” sorozatban u. n. Irodalmi Miniatüröket. Egész sereg neves külföldi és magyar írók sorakoztatott fele. A Miniatürök azonban inkább a művel, mint az íróval foglalkoztak, tehát az irodalmi igényűbb közönségnek szóltak. Benedek a szerkesztő „írók rajzolta írói arcképeknek” nevezte ezeket a miniatüröket. Tájékoztató szánta, hogy az olvasó megtanulja látni, érteni, szeretni azokat a szellemeket, akiket a legjobb íróink is szeretnek. A Franklin társulat „Kultúra és tudomány” sorozatában is jelentek meg ilyen tanulmányok, pld. Német László „Berzsenyi”-je (1937-ben), a „Magyar Írók” sorozatban Bóka László írt Vajda Jánosról szép tanulmányt, Sötér István Jókairól, Szabó László „Három költő” címen, Byronról, Shelley-ről, Keats-ról írt részletes tanulmányt, antológiát is adva műveikből. Ezek is alig foglalkoztak az író életének fontosabb eseményeivel. Az amerikai kiadó (Alfréd A. Knopf, New-York) az u. n. „Great Lives in Brief” sorozattal, azonban szórakoztatni is akart. Ki akarja emelni a lényegét, nagy súlyt helyezve az író életének főbb mozzanataira, jellemének kidomborításával. Gyönyörködhető legyen mint egy regény, tanulságos mint a vaskos kötetű életrajzok, mértékadó és megbízható, mint az életrajz íróinak jó hírneve. És nyíltan megmondja, ezek az írások nem az irodalom specialistáinak vannak szánva, de intelligens felnőtteknek, akiket egészséges kíváncsiság ingerel, hogy nevezetes emberekről tudomást szerezzenek. Ezek az életrajzok nem enciklopédikusan túlrövidék és szárazak, de nem is akarnak „Standard” művek lenni, mint az 500 oldalas részletes életrajzok, amiket csak beavatottaknak írnak. Az olvasók olyan nagy táborához szólnak, amelyik előnybe helyezi és kedveli az élettéljes történéseket. És ezért ezek a kis művek egy-egy nagy élet kis felületén mégis döntő fontosságú eseményekről számolnak be, pontosan, röviden és világosan. Multum in parvo — sokat kicsiben, ez a célja a „Great Lives in Brief”-nek. André Maurois aki Chateaubriandról, Shelleyről, Byronról, Georges Sandról, Victor Hugóról, Disraeliről írt hű életrajzaival ajándékozta meg az olvasót és aki beígért nagy Goethe életrajzával még mindig adósunk, ebben a kis műben, a víg kicsapongó, de jószágos Dumast festi meg, aki Victor Hugo, Georges Sand és Balzac romantikus idejében élte fénykorát. Nagyszerű mesélő tehetség és mesteri stílus, a kor kitűnő ismerete jellemzi Mauroist. Rumer Godden „Hans Christian Andersen”-ről írt egy bájos kis műremeket. Az életrajz szerzőjének „Black Narcissus” és a „Candle for St. Jude” c. regényei jelentek meg és nagy sikerük volt. Vincent Sheean Mahatma Gandhiról írt egy átvilágító tanulmányt, arról a szentéletű ember-ről, kinek szavai és cselekedetei megrázkódtatták Indiát, de a Brit világbirodalmát is. Az író Gandhihoz személyes ismeretség fűzte és ez még hitelesebbé teszi írását. Ruth Moore

Charles Darwint ismerteti. A legtöbb ember tud Darwin nagy tudományos alkotásairól, de alig hallott kedves, szívélyes, szelíd egyéniségéről, alig tud arról ami kalandot és drámát jelentett a nagy férfiú életében. A „Man, Time, Fossils” szerzője Moore, lenyűgözően ír Darwin megnyerő személyiségéről s a tudóst mint gyermeket és mint férjet s apát is híven jellemzi. Roger Burlingame, aki sok technológiai művet írt a tömeges gyártási módszerekről, Henry Fordot tárgyalja, a tömegelőállítás mesterét és iparkodik megjeleníteni. A korábban tudatlan, elkontmondó természetű, szemlélődő géniuszról írt kitünő rajz ez. Henry Commager ki ezekről a rövid életrajzokról bírálatot írt „Boswellt” idézi, aki az életrajzot mint műfajt így jellemezte: „Az életrajz alkalmat ad az olvasó nyugtalanítására és bosszantására sokkal inkább mint bármely más irodalmi műfaj.” Saját alkotásaira gondolt, de ez a megjegyzés érvényes általában, különösen a rövid életrajzokra, mert ilyeneket jól megírni, sokkal nehezebb, mint egy részletes művet. Nemcsak az u. n. „kikészített” díszes életrajzok kísértének, de a rövidiek is, hogy renyhe és kritikán aluli műveknek szülessenek. Lehetnek dicsőítések igazi forma nélkül, gyorsan és felületesen megírtak, előbb megjelent művek töredékei, melyek minden sorukkal elárulhatják hamisságukat. A reálsan jó rövid életrajz különös ügyességet követel és különösen elmélyült emberlátó képességet. Nem épülhet föl a mennyiségen, ezért igazolnia kell magát minőségileg. Nemcsak az irodalomművészet magas fokát követeli meg, de az intellektuális és művészi teljességet, tisztaságot is, a képzelőtehetséget és az alázatosságot is, a sokszor kifürkészhetetlen jellem misztériumával szemben. Hogy a rövid életrajz e követeléseknek megfelelhessen, ez irodalmi tény, hiszen a legjobb életrajzok Plutarchos korától máig, a lelkesülten megírt jellem-vázlatok: pld. Carlyle „Sterling comes to mind”-je, Georg Brandes „H. C. Andersen”-je, Leslie Stephen „Swift”-je, Howell gyengéden megírt „My Mark Twain”-je, Morley remek „Burke”-ja, Buchan „Montroseja”, Froude „Caesar”-ja, Lord David Cecil „The Stricken Dear”-ja (Az eltalált szarvas), mely Copper életéről szól. Mind az öt, már előbb jelzett rövid életrajz a „Great Lives in Brief” sorozatban, megfelelnek a rövidség elemi követelményeinek. De mi az egyéb jellemző tulajdonságuk? Előggé sikerült-e a tárgyakat valószerűen előadni, érdekesek-e, gondolattermelőek és a fontosságot kihangsúlyozóak-e? Ezek lennének a rövid könyvek szigorú próbái. Általában ezek a művek kiállják a próbát, de nem egyformán sikeresen. André Maurois úgy kezeli a tárgyát, hogy Dumast érdekessé tegye, főleg a személyére összpontosítja művészetét, úgyszólván mellőzi az irodalmi életet, úgy hogy ennek fontosságát elhomályosítja. Más íróknak is voltak kedvesei és dobálták a pénzt és elfeledték őket, de Dumas megmaradt az ő „Három testőr”-ében és a „Monte Christo”-ban és ezekért ünnepeljük őt. Roger Burlingame a „March of the Iron Men” és az „Engines of Democracy” szerzője Henry Fordot olyan reálsan festi le, ahogyan csak mai eszközökkel lehetséges, nem marad el jelentőségének méltatása sem, de nem tudja elég érdekessé tenni. Vincent Sheean „Gandhi”-ja erős személyiség és van valami dokumentáris

közvetlenség benne. Mozgalmas, de túlzás volna azt állítani, hogy részrehajlatlan, hogy nagyon messze ment volna a magyarázatában azon helyzeteknek, amiben Gandhi forgott, akár Afrikában, akár Indiában, ami annyi változatosságot adott életének. Úgy ábrázolja mint világkutatót és mozgatót, bár nem sugalmazza ezt és nem hat ránk szuggesztív erővel, hogy tényleg kereste, kutatta és mozgatta a világot. A legjobb az öt életrajz közül az a kettő, amit két női író írt, Ruth Moore „Charles Darwin”-ja és Rumer Godden „Hans Christian Andersen”-je. Mindkét könyv a tömörségnek és az értelmességnek mesterműve, Miss Moore könyve tudósabb, Miss Goddené művészebb. Moore a „Man, Time and Fossils” („Ember, Idő, kővületek”) szerzője, ért hozzá, hogy Darwin jelentőségét kiemelje, a modern idők legjellemzőbb eszméit sorakoztatja fel, nagyszerűen dramatizálja anyagát, mert tudja, érti, hogy Darwinnál a legfontosabb a szellemiség és nem a karrier. A „Beaglen” való utazással kezd, mely hasonló a „Santa Marián” való utazás jelentőségéhez, vagy a „Mayflower”-t emeli ki a maga történeti fontosságában, átvezet bennünket a laboratóriumi munkák évein, a váratlan nagy eseményig, a világmozgató eszméig, amelyek a nyugalmas Kent-ből indultak ki világhódító útjukra. Miss Godden problémája könnyebb volt, mint a többi munkatársáé. Könnyebb, mert Andersen maga ajándékozott nekünk egy csodálatos önéletrajzot, azután az egész világ ismeri történeteit. Tolmácsolni, értelmezni őt, irodalmi gyakorlat, és nem történeti vagy bölcséleti. De viszont nehéz is, mert Andersen egy rendkívüli összetett jellem — pszichopatikus jellem és valóban az ő önéletrajza nagyon távol van attól, hogy megbízhatónak nevezhessük, s mert ő kitartott az öncsalódása, a tévedése mellett, hogy ő főleg drámaíró és novellista, inkább mint meseíró, és mert történetei tényleg megkövetelik a népmesegyűtemények alaposabb ismeretét és mert az Andersenről szóló tudományos irodalom majdnem olyan nagy mint a nehezen kezelhető széleskörű Goethe vagy Napóleon irodalom. Godden maga is regényíró, azonban diadalmaskodott mindeme nehézség felett, úgy ahogy Andersen maga is legyőzte környezetének nehézségeit — és mélyen, rokonszenvesen és gyengéden hatolt be Andersen jellemébe, elmélyedve az ő világában, gyermekkorában és képzelőtehetségében. Nehéz elgondolni bizonyos átfogó általánosításokat, az ilyen öt, ennyire különböző jellemre nézve. Biztosabban jegyezhetjük meg, hogy általánosítás a magunk szempontjából inkább megtörténhet, mint a multat illetőleg. Mind az öt férfi, talán Darwint kivéve, individualista volt, non-conformista és különc. A mai társadalom mind az ötöt mint nem ideillőket tekintene, mint megfelelő klinikai anyagot. Mert nem ideillők voltak hanem világkutatók, keresők és lemondók. Nem együttélésre valók, vagy alkalmazkodni tudók, vagyis nem igazi társas lények. A mi társadalmunkban — fejezi be az amerikai kritikus fejtegetését, hogy valaki túlélve korát, megmaradhasson, előbb gondoskodni kell egy olyan légkörről, melyben helyesen a szorosban nem is beleillők és különcök is boldogan föltalálhassák magukat.

S. A.

Az irodalom népszerűsítése

Ivo Hergesić: Književni portreti. NIP-kiadás, Zágráb, 1955.

Régen szükségét érezzük az olyan könyveknek, amelyek közelebb viszik a közönséghez az írókat. Az aprólékossággal, tudományos szakértelemmel megírt tanulmányok, életrajzok nem népszerűsíthetik az irodalmat, nem nyújthatnak az átlagos műveltségű olvasóknak érthető, érdekes, de hű képet az alkotóról. Az egyes művek elő- illetve utószavaiként megjelenő írások feladata ez, hányszor jut mégis kezünkbe bő magyarázatra szoruló könyv egyetlen kísérő szó nélkül. Hiába tiltakoznak akkor a kritikusok, a kiadó elkövette a hibát, s ezen már nem lehet változtatni. Vannak azonban a tollnak olyan szorgalmas és lelkiismeretes munkásai, akik szinte életcéljukká tették az irodalom nagyjainak népszerű alakban való bemutatását.

Ezek közé tartozik dr. Ivo Hergesić, aki „Öt század írói” címen többkötetes munkát tervez. Tervének első része már megvalósult, a „Književni portreti” (Írói arcképek) első könyve az olvasó kezébe került. Tizenhat író életéről és műveiről ír Hergesić, s három század irodalmának jelentős mozgalmairól, eseményeiről mond el nagyon érdekes dolgokat. Itt van a francia Benjamin Constant és a német Ludwig Tieck a XVIII. századból. Heine, Hugo, Hardy, Wilde a múlt század irodalmából, az újak közül Pirandello, Stefan Zweig, du Gard, James Joyce, Camus és mások. Aki szereti az irodalmat, az nem képzelhet el előkelőbb társaságot. Hergesić pedig nem csak életrajzot ír, nem csak a műveket sorolja fel és értékeli. Ahogy az előbb mondtam: társaságba vezet bennünket, Constant, Vallés, Wilde. Fallada társaságába, de ott vannak a regényhősök, szeretők, barátok, ismerősök és ismeretlenek is. Életrajzok ezek talán inkább, mint arcképek, az irodalom, a társadalom és az író egyéni életé-

nek többdimenziós képei. Különösen érdekessé teszik Hergesić írásait az egyes alkotók intim életére, működésük körülményeire vonatkozó adatok. Valósággal benne élünk a korban, együtt az íróval és műveinek alakjaival. A részletek, apróságok, érdekességek élénkké teszik Hergesić minden egyes arcképét, stílusa világos, gördülékeny, élvezetes.

Hatalmas anyag áttanulmányozását tette szükségessé minden egyes írói arckép elkészítése. Hergesić műveltsége, tájékozottsága a régi és új irodalomban csodálatra méltó. Az olvasó sokszor hosszadalmasnak tartja ugyan egyes írók műveinek felsorolását, az első kiadások évének közlését, de ha tekintetbe vesszük, hogy ez kézikönyv, amely egyszerű szolgálatot tehet mindenkinek, aki irodalommal foglalkozik, akkor Hergesić módszere nem tévesztette el célját. Az „Írói arcképek” betekintést nyújtának két század íróinak műhelyébe, nem hagynak rejtve „írói titkokat”, azoknak pedig, akik részletesebben kívánják tanulmányozni ezeket a művészeket, lehetővé teszik, hogy elinduljanak a kutatás útján.

Az „Irodalmi arcképek” csak első kötete a tervezett műnek. A második most kerül sajtó alá — E. T. A. Hoffmannal, Musset-vel, Stevensonnal, a két Mannal, Huxley-vel és másokkal találkozunk benne, — a harmadik készül (a XIX. század nagy realistáiról, Balzac-ról, Melvillről, mai francia és amerikai írókról szóló munkákat tartalmazza). Dícséretre méltó terv és elismerést érdemlő megvalósítás. Akik szívükön viselik az irodalom ügyét, akik el akariák oszlatni az irodalmi hazugságok és legendák ködét és lerombolni az előítéleteket, azok minél több ilyen könyvet várnak.

Lector

Négy horvát költő

Boro Pavlović: Velesajam; Zlatko Tomičić: Četvrtoga ne razumijem; Miroslav Slavko Mađer: Mislim na sunce; Vesna Parun: Crna maslina. A Horvát Írók Egyesületének kiadása, Zágráb, 1955.

Az irodalom kapuján lírával szoktak kopogtatni. Melyik író nem kezdte pályafutását versekkel? Ezért tartják sokan a költészetet az ifjúság, a romantika gyermekének, és száz tizenhatéves versíróból, érett férfikorra, alig két-három költő marad. A vers a nekilendülés, az első nagy roham, az első szabadulás, később jönnek a nyugodt évek nyugodt műfajai, próza, tanulmányok, drámák. Vajjon ez azt jelenti-e, hogy a fiatalok verseit valóban úgy kell kezelni, mint próbálgatást, hangolást, múló állapot kifejezését? Rimbaud és Petőfi példája a felelet erre a kérdésre. Persze, az eldöntetlen marad, hová visz kettejük útja, ha Rimbaud nem vág neki Afrikának, és Petőfit nem dőfi át egy kozák. De ha közelebb jövőnk, ha a hazai talaj új költői termését vizsgáljuk, a „fiatalok” köl-

tői nemzedéke is azt bizonyítja, hogy a líra nem csak indulás, nem csak kamaszos kiélés. Popa, Pavlović, Hrisztics, Tosovics, Markovics, Raicskovics versei — hogy ezúttal csak a szerbiaiakat említsen — érett alkotások, s bennük ép a fiatalosság az eredeti, új, költői.

A mai horvát irodalomnak is van néhány fiatalja. Ezek a költők nagyrészt a háború után jelentkeztek, de műveik távol állnak a dilet-tantizmustól és kezdőiségtől. Zvonimir Golob, Iréna Vrklján, Mirosláv Sz. Magyer, Vesna Parun, Nikola Milicevics, Vlatko Pavletics, Zlatko Tomičićs azok a nevek, amelyek ebből a generációból legtöbbit ígérnek. Hogy ki lesz közülük a második Tin Ujevićs, azt ma még nem tudhatjuk, mi azt szeretnénk, hogy tiz-húsz év múlva ne csak egy költője, egy nagy

költője legyen a horvát irodalomnak, mert ezek a fiatalok a horvát líra fáját terebélyessé és termékenyvé tehetik.

Négy horvát költő újonnan megjelent kötetét mutatjuk be, mind fiatalok, bár az egyik közöttük már a háború előtt verselt (Pavlovics). Négy könyv — négy költő. Es négy ember. A mai jugoszláv költészetet a sokhangúság jellemzi, s ez négyüknél legteljesebben kifejezésre jut. Bóra Pavlovics szereti a kötött versformákat, rímeket, Zlatko Tomicsics lírai prózát ír. Magyar versei ditirambikusak, Parun elégikus. Tomicsics és Parun szerelmes verseket költ; Pavlovics a mindennap filozófiáját, Magyar a filozófia mindennapját szövi költeményeibe.

Ez a különfeleség az irodalom egészségének a jele. Azt mutatja, hogy a költők látják már saját útjukat, rábukkantak azokra a területekre, amelyeket meg kell énekelniök, és kovácsolják a számukra legmegfelelőbb kifejezési formát is. Vannak itt még tapogatózások, Tomicsics erotikus zsoltárai, bibliai szimbólumai kétségtelenül azok, Veszna Parun hangja (még harmadik kötetében is) bizonytalan néha, sőt esetenként banális, de Pavlovics minden sora tudatos, magabiztos alkotás, és Magyar mestere a színeknek, ízeknek, emlékezésnek.

Boro Pavlovics „Veselsajam” (Árumintavásár) című kötetében a költő jólismert könnyed, játékos, dallamos, de alapjában véve komoly költészetével találkozunk. Pavlovics optimista. ritkán jelenik meg verseiben egy kissé szomorúság hang. Költeményeinek fontos eleme az örökké élénk, vidámító ritmus, az élet szeretete és egy őszinte, átélt meggyőződés.

Zlatko Tomicsics szokatlan formát választott. „Cetvrtoga ne razumijem” (A negyediket nem értem) című kötetében a férfiero retentés igáját panaszolja, zokogja. Mondhatnánk, imák ezek a versek, zsoltárok, tele szimbólumokkal, szerelmi misztikával, ritmusuk azon-

ban nem mindig következetes, sőt, hiányzik az ilyen lírai prózára annyira jellemző zene. Csak a felületes olvasó ütközhet meg azon, hogy Tomicsics az isten szimbólumát használja, és azon, hogy imádkozik, s a kötethez fűzött „Megjegyzés” felesleges is, hisz a versek minden sorából, minden szavából árad az erotikum, amelynek vajmi kevés köze lehet akármilyen istenhez. Az már azonban vitatható, hogy a „Negyediket nem értem” szimbólumai a legmegfelelőbbek-e, nem találhatott-e volna a költő a biblia kifejezéseinél jobbakat.

Miroszláv Szlávko Magyar a legrokonszenvesebb a négy költő közül. Verseiben, még akkor is, amikor sötétek, lemondóak, ragyog az emberi boldogság, az életöröm minden felhő mögül előtörő napfénye. Nyelve tiszta, szavai gazdagok és melegek. Néhány verse (A Napra gondolok, A dolgok képzete, Vidék, Emberi szemek stb.) érett, nagy költői alkotás.

„Fekete olajfa” a címe Veszna Parun kötetének, s ez szimbólum is, de talán túlzott, mert a kötet versei, mind szerelmes vers, nem fejeznek ki olyan kétségbeesést, olyan „kesergő szerelmet”, mint azt a cím után elvárjuk. Parun első könyve (Zore i vihori, Zágráb, 1947.) a horvát irodalom új, tehetséges költőjét avatta, a „Crna maslina” azonban, mintha nem elégítené ki a várakozásokat. Van itt sok érzelmesség, elég banalitás, erőszakolt szomorúság. Mellettük azonban több vers (Felirat, Fatörzs, Csendes vers, A folyó és a tenger, Te nem ölelhetsz meg többé. Utolsó vers) Veszna Parun tehetségéről és költői erejéről tanuskodik.

A költészet új útjain jár ez a négy költő. Véglegesen, persze, még nem találták meg sem önmagukat, sem a költészetet, de szenvedélyesen kutatnak, akarnak, keresik az embert önmagukban és mindenkiében. Így jutnak majd el az igazi költészet igazi céljaiig.

Lector

Kirándulás a lelkekbe

Virginia Woolf: Kirándulás a világítótoronyhoz (To the Lighthouse), Proszveta kiadás, Belgrád, 1955.

Három részből áll a nagy angol írónőnek ez a regénye: az első rész címe „Ablak”, s itt 120 oldalon egyetlen estét ír le, a kirándulásra való készülődés estjét. A kirándulásra nem kerül sor, de mi megismerkedünk egy angol családdal, Remsey-ékkal, jelenükkel és múltjukkal, nyílt és titkos gondolataikkal. A második rész (Múlik az idő) mindössze tizenöt oldal — évek, évtizedek rohannak és pusztítanak itt mégis. Egy család vész el, egy ház indul romlásnak. A harmadik rész a megvalósulás. „A világítótorony” címet viseli. A kirándulók évekkel ezelőtt készülődtek, s most elindulnak. El kell jutni a világítótoronyhoz. Több mint 50 oldal ez a néhányórás út, részletes lélekrajz, sorsok útja. S az egész regény felett ott a nagy kérdés, a megfejthetetlen, kétségbeesítő, hiába-való kérdés: Mi az élet értelme? Minek élünk? Hová vezet utunk, ez a kirándulás tréfa csak, végzet, vagy van valami mélyebb, de fölünk talán örökké rejtve maradó értelme?

Ez a kétszázoldalas kisregény — nagy regény, ha az irodalmi műveket hatásukban, eredményükben mérjük. Valójában pszichológiai mű, amelyben az élők lelkeinek boncolása mellett régen halott emberek kísértetjárása, és hazatérő lelkek elemzése is jelentkezik. Itt minden él; nemcsak az élő emberek, nemcsak a halottak, hanem a föld, a ház, a tenger, a világítótorony, és él, minden és mindenki felett él az idő, amely néha évekig húzza másodperceit, máskor pedig percek alatt száguldja el az éveket. Ebben van talán az a különös erő, amely Virginia Woolfnak ezt a regényét annyira megkapóvá teszi, de, meg kell említenünk, hogy az író hasonlóképp jár el más regényeiben is, például az Orlandóban.

A lelkek ideje ez a regény és az idő lelke is. Kirándulunk az időbe, s az időben létező lelkekbe; kirándulunk a lelkekbe, amelyek a kegyetlen idő függvényei.

L.

MÉG MINDIG KEVESEN VANNAK AZOK, akik várják a folyóiratok megjelenését. És mintha valahogy meg is feledkeznének róla, mert olyan ritkán és olyan nagy késéssel jelennek meg, hogy a két szám közötti időt nem is tudja a várákozás betölteni. És ilyenkor mindig újra és újra meg kell hódítani a közönséget, ami persze a nehezebb dolog.

De örvendetes jelenség, hogy folyóirataink kilépnek az akadémiizmus és a művészi elzárkózás bűvköréből. A munkatársak nemcsak egymásnak írnak; a műhelykérdések bár lassan, de lépésről lépésre az olvasóközönség kérdéseivé válnak, mert minél közelebb kerülnek az írók a valósághoz, annál közelebb kerülnek az olvasókhoz.

Nyilvánvaló, hogy a közönség olvasnivalót akar, életet akar a folyóiratban még az irodalombarát is, mert csak az tudja lekötni a mai idők rohanó napjaiban. Az akadémiizmus szűrkegésébe zárkózott folyóiratok mindinkább veszítik olvasóikat; az eleven, színekkel teli lapok pedig lábra kapnak.

Így erősödik az olvasóközönségünk, így erősödik az irodalmunk is, — mert abban a nagy munkában, amit egy korforduló jelent, egy pillanatra sem szabad lebecsülni a folyóiratok szerepét.

Csak hogy ennek a szerepnek megfelelő súlyt és érvényt kellene szerezni, — s ez két félen múlik: a folyóiraton és az olvasón. Arra azután igazán könnyű megfelelni, hogy kié a kezdeményezés.

A folyóiraté.

Azután jön az olvasó, hogy ítéletet mondjon.

AZ IRODALMI ÉRDEKLŐDÉS KÖZPONTJÁBA egy egészen fiatal folyóirat került. Fiatal írók fiatal vállalkozása, de sokkal többet ígér, mint amennyit adott az eddigi egynéhány száma, mert szinte egyedülállóak a távlatai.

Szerb, horvát, román, magyar, ruszin, szlovák írók gyűjtőhelye, ez a folyóirat, amely egyetlen írókörbe gyűjti Vajdaság minden íróemberét.

Szélesedik a kör. Mindig több és több munkatárs tömörül a RUKOVET köré és azzal biztat ez a gyülekezés, hogy összel már egy egészen komoly és igényes szemlét ad a Vajdaság irodalmi életéről. Mert van ennek a tájnak iro-

dalmi- és művészete, sokkal intenzívebb és termékenyebb mint sokan gondolnák. S ez is bizonyossága annak, hogy érdemes vele foglalkozni, és kell is, mert a miénk.

A második szám lírában és szépprózában fősorakoztatta előttünk újhangú líránk képviselőit. Merkovic Lázár költeményei olyanok mint egy-egy pejszász erről a tájról; de Jakov Kopilovic verseiben benne érezzük a tájat s valahogy úgy vagyunk mindkét költővel, mintha egy festő képeit néznénk. Mert ha ismertek is ezek a bácskai nyárfás tanyák, minden költői fejlődési korszaknak megvan a maga hangja, amellyel egészen új képet adhat nekünk. Mihajló Babinka, Mira Morokvasics és Radomir Rajkovic néhány költeménye mintegy kiegészítője ennek a képnek.

A prózában Antun Péjics, elbeszélésével és Matija Polyakovic színművével találkozunk.

Külön értéke ennek a számnak az a tanulmány, amelyet Lazar Razor József Attiláról írt s 'e tanulmány mellett olvassuk Merkovic Lázár finomszövésű József Attila versfordításait.

Cikkeket, tanulmányokat és könyvszemléket írtak: Mirnics József, Joszip Sztipics, Szlobodan Berberszki, Ivanka Rackov, Dési Ábel, Lajcsó Lendvai, Kvazimodó István, Vinkler Imre és Urbán János.

A DELO ISMÉT FÖLVETETTE, a modernizmus kérdését. Marko Risztics immár harmadszor tér vissza hozzá, és úgy beszél róla — ami természetes is —, hogy ehhez a kérdéshez ki tudja még hányszor fogunk visszatérni.

Az írók belgrádi plénuma ki tudja hány főszóalásban tette szóvá az alkotó szabadságát, a szabad bolyongást a formák között, a formakeresés szabadságát, a költészet új hangját (ami nem is annyira új, mint ahogy sokan hiszik), a próza pepecselése helyett a gondolatok tömör kifejezését úgy, hogy az olvasó vagy a művészi alkotást befogadó képzelete szabadon szárnyaljon, járjon keljen a fölvetett vagy csak csupán érintett gondolatok között.

Tehát nyitott a kérdés. De érdekes Marko Risztics képe, amiből André Malreaux-tól vett idézetek útján kiindul és ahová visszatér. Ez a Paradicsom almafája, melyről gyümölcsöt tilos volt szakítani. Isten parancsa ezt tanította, hogy tilos, Lucifer, Mefisztó — mindegy hogy hogy nevezzük — azt mondták: az a tudás fája.

Ha onnan gyümölcsöt veszel, hasonlatos leszel hozzá. Ahhoz, aki a legnagyobb, aki a legtökéletesebb, aki a legjobban tudja és ismeri az élet igazi értelmét. Költők, kalandorok, álmodozók, alkotók amikor a képzelet szárnyaira kelnek s lebbennek, röpködnek, röpülnek olykor tértől és időtől függetlenül, száguldanak messze a jövőbe, „elveszik vagy elfogadják a tiltott fa gyümölcsét”, mert „mohón vágnak a tudás után, tudni akarnak”. „A költők túl sokszor, túlsokszor kértek ezért bocsánatot. Nem kell többé félniök: egy szép napon nem lesz többé tiltás, és nem nevezik bűnnek vagy rossznak azt, ami megbontja a régi rendet, ami előre megy. Egy napon, ami úgylehet nincs is olyan távol. A dal nem áll senkinek utjába, senkinek, aki előre lép, aki egyenesen halad, aki messzire akar jutni...”

Nem egy ilyen írást találunk a DELO új számában, mert ez a folyóirat — úgylátszik — valóban feleletet keres ezernyi kérdésre, ami a mánkban él.

Zorán Misics a Nyelvről és a költészet-ről beszél, Miodrag Protics a Két háború közötti művészetéről, és nem egy tanulmány, jegyzet, írói emlékezés arról, ami az olvasó figyelmét mindig le tudja kötni...

A REPUBLIKA Miroszláv Krlezsa életművét gyűjti össze s mindenik számában ad a meg nem jelent munkáiból egy csokorra valót. Az április-májusi szám az 1917-ből származó följegyzéseket közli. Ezek a fejezetek nemcsak írói reminiscenciák, hanem történelmi kordokumentumok is az első világháború éveiből, amikor a monarchia már utolsó napjait élte...

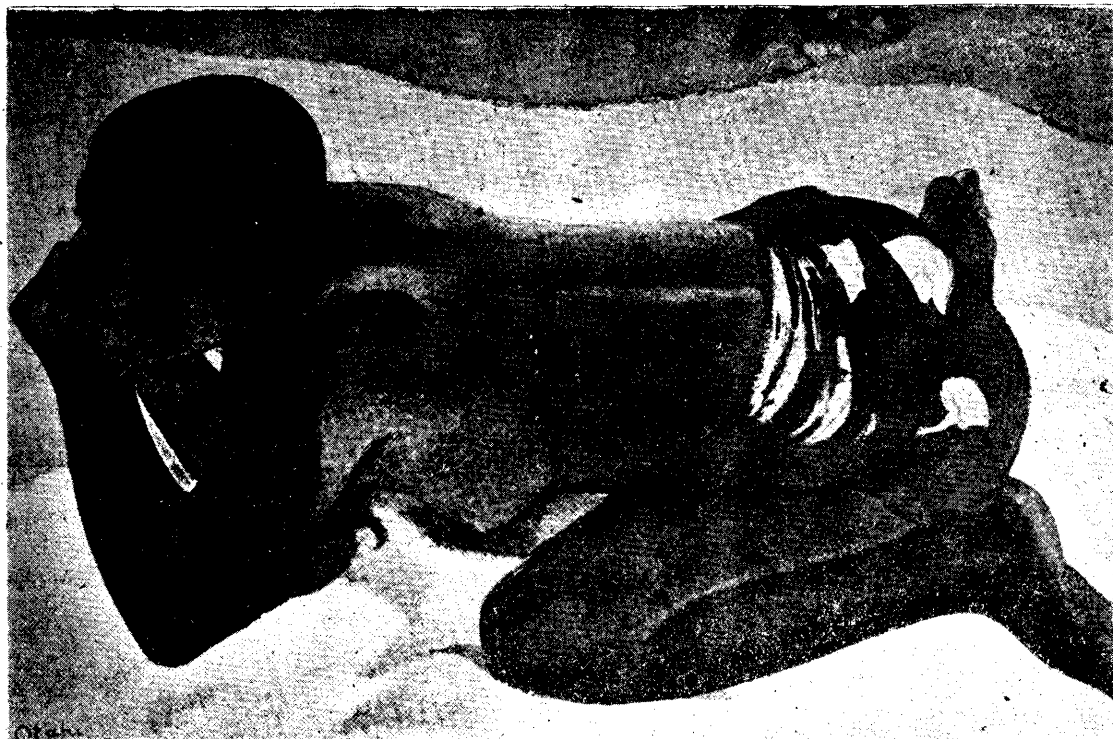
Ahogy az ember ezeket a naplójegyzeteket olvassa, így szaggatottan is regényszerűen hatnak, de sokkal reálisabban, sokkal megdöbbentőbb erővel mint az a sok-sok regény és írói visszaemlékezés, amit egy nemzeti álmod elvezített s azt sirató írók írtak össze az első világháború befejezésétől kezdve egészen a második világháború kitöréséig.

Külön figyelmet érdemel Milán Bogdanovics cikke, amely az irodalommal való sovínisza visszaélésekről szól Miroszláv Krlezsa védelmében. Ez az írás annak a támadásnak a visszhangjaként íródott, amely ez év márciusában hangzott el Krlezsa ellen egy 1919-ben írt írása miatt, amelyet 1954-ben jelentetett meg a REPUBLIKA-ban „Egy jelenet a körifákkal övezett állomáson” címmel. Milán Bogdanovics ebben a válaszában alapos és tárgyilagos megvilágítást ad egy olyan kérdésnek, amely körül éles vita folyt az írók körében.

A folyóirat szépirodalmi rovata az új termés egy-egy darabját adja. A költők közül Augustin Sztipetics, Miroszláv Szlavko Madjer, Zvonimir Golob és Szretjko Diana közölnek verseket, Drago Ivanisevics novellát ad „Regatta” címmel, Iván Doncsevics pedig közreadja „Értelmetlenül a körben” című regényének befejező részét.

Ez a kettős szám is — akár az előbbieket — értékes könyvszemle anyagot ad és jegyzeteket a művészetéről, a műmelléletek pedig klasszikus írók önarcképét és rajzaikat adják mintegy irodalomtörténeti példaként, hogy a nagy klasszikusok a művészet más ágaiban is szívesen alkottak.

(L)

Gauguin

Otahi lány

Paul Gauguin

Paul Gauguin francia festőművész életpályája látszatra nem különbözik számos festő-kortársának életétől; az életsorsok hasonlósága elsősorban akkor merül fel ha Gauguin mellett Manet életét vizsgáljuk. Egyiknél is, másiknál is előbb a halálnak kellett bekövetkezni s csak utána ismerte el művészetüket az utókor — életében egyikük sem nyert elismerést. Manet első retrospektív kiállításának katalógusában — a kiállítás 1884 január 5-ikén nyílt meg, alig öt hónappal a festő halála után — Zola ezeket írta:

„Edouard Manet halála után rögtön rászállt az elismerés... az egész sajtó ünnepelte és azt írta róla, hogy nagy festő hűnyta le szemét örökre. Ugyanazok, akik tegnap még üldözték és kinevették, a művész koporsója előtt már nyilvános elismeréssel adóztak. Számunkra, akik az első pillanattól hittünk benne, fájdalmas diadal volt ez. Megismétlődött a régi história: a butaság és korlátoltság embert ölt, hogy később szobrot emeljen...”

Ugyanezek a szavak vonatkoznak Gauguinre is: hazájától távol kellett meghalnia, messze barátaitól és hozzátartozóitól, gyermekeitől és feleségétől... a műkereskedőknek és bizományf üzleteknek előbb üzérkedni kellett műveivel, hogy a francia közönség megértse mi-

lyen nagy művész távozott el soraiból örökre. Igazi nagy művész aki egymagában elegendő volt, árnyékba borítani egy Cabanel, Bouguerau, Couture hírnevét, ezek emlékét ma már csak művészettörténeti disszertációk lábjegyzetei őrzik, míg Gauguin neve tenn ragyog...

Zola megrázó szavain túl — amelyeket Manet és Gauguin esetére egyaránt idézhetünk — még néhány azonos pont található mindkét művész életére és jellemére: mindketten gyávák voltak, félték a nyilvánossággal való összeütközéstől és udvarolni kívántak a közvéleménynek. Manet szomjazta a „hivatalos” bírálat elismerését, menekült a független művészek tárlataitól, elutasította az impresszionistákkal való együttes szereplést — habár ezek vezérüknek vallották. Azt kívánta, hogy munkáit fentartás nélkül fogadják a hivatalos kiállítási szalonok s úgyszólván egész élete a hivatalos elismerés iránti vágyban telt el. Gauguin talán szerényebb volt ebben; feleségéhez és barátaihoz írt leveleiből mégis világosan kitűnik, mennyire vágyott a hivatalos elismerés után. A két művész példáján ismét felállíthatjuk a szabályt: a művek értéke és jelentősége nem a művész szubjektív kívánságától függ, hanem attól a szereptől, amelyet a mű a társadalom fejlődésében betölt. Már pedig Manet és Gau-

guin társadalmi tevékenységükben — a festészetben — annyi újat adtak, hogy őket műveik elkerülhetetlenül koruk művészei új áramlatainak élére sodorták a francia festészetben. Meg kell végül azt is jegyezni, hogy a tizenhat esztendővel idősebb Manet művészi újszerűsége nagyobb és jelentősebb, mint amennyit Gauguin fog utána revellálni. Manet megelőzte azt a hatalmas mozgalmat a képzőművészetben, — miután már tíz éve mozgalom volt — amit impresszionizmusnak neveztek. Gauguin lesz viszont egyike azoknak a festőknek, vezetője annak az irányzatnak, amely az új impresszionista festészetet ábrázolással visszaadja a tárgyaknak a szilárd körvonalakat s így azoknak a kiszámú közvetítőknél sorába tartozik, akik átmenetet jelentenek az impresszionizmus és a kubizmus között. Elmerülve a primitív népek művészetében, kutatva ezeknél a művészi ábrázolás szépségeit, Gauguin ezzel előfutára lett a modern neoprimitívizmusnak.

Gauguin 1848 április 7-ikén született Párisban. Éveket töltött kereskedelmi-tengerészeti szolgálatban, utána banktisztviselő lett. A társadalmi bizalmatlanság jó keresetet és gyors előmenetelét biztosították. Megnősült, egy dán nőt vesz feleségül s környezete meg van győződve, hogy egy szabályos polgári karrier küszöbén áll.

A művészet örök szerencséjére azonban — igaz, polgári családja további pályafutásának rovására — Gauguin érintkezésbe kerül a művészvilággal, a festőkkel; később maga is festgetni kezd. A művész Paul nevű fia — aki tanult építész és festő — 1937-ben könyvet adott ki „Apám Paul Gauguin” címmel. Könyvében így vázolja apja első lépéseit a festészetben (s nincs okunk kételkedni a könyv adatainak hitelességében):

„Néhány hónappal Emile születése után (a művész legidősebb fia 1874-ben született) Gauguin elkezdte a rajzolgatást. Meta (a művész felesége) maga is csodálkozott, milyen könnyen siklik férje keze a rajzlap fölött, addig fogalma sem volt férje rajzbeli képességeiről... Rajzolni kezdett kezet, lábat, aztán egész alakot... mindig ugyanazt a modellt vázolta, ugyanazt a kezet, lábat, alakot különböző helyzetekben... Határozott művészi iránya azonban még nem volt.”

Kitartása a tanulásban és tehetsége azonban már két év múlva 1876-ban helyet biztosít számára a tárlaton. A párisi „Salon” kiállításán nem aratott ugyan különösebb sikert. Átlagos kezdő volt a „hivatalos” festők között. A következő években aztán közeledni kezdett az impresszionistákhoz. Camille Pissaro az új művészeti irányzat legjelentősebb képviselője erős hatással volt művészi arculatának teljes kialakulására. A nyolcvanas évekig Pissaro a mintaképe és szellemi mozgatója Gauguin-nek, mennyiségi tekintetben ezek a művész termékeny évei, minőségileg azonban az epigonizmus és eklekticitás esztendői; Pissaro utánzásával egvidejűleg Gauguin Davidot és Cézanne-t is utánozza. Véletlenül-e hogy éppen ezt a kettőt, vagy tudatos lépés a kompozíciók körvonalainak erősítése? Kétségtelen, hogy az utóbbi; David alaposabb tanulmányozása után a művész az impresszionista színek szétesését a kép klaszrikus körvonalaiival emeli és szilárd dekoratív művészetet teremt.

Első, jelentősebb művészeti sikere olyan elhatározásra bírta Gauguint, amely komoly kihatással volt egész további életére. Felmondta állását és feleségével Dániába költözött, hogy ott folytassa a festészetet. Itt azonban a kiábrándulások egész sora éri s a családások ettől kezdve egészen a sírig kísérik. Azt remélte,

hogy Dániában meleg szeretettel fogadják majd... ehelyett felesége családja úgy kezeli, mint valami semmivét. Azt remélte, hogy képeinek sikerük lesz; éppen az ellenkezője történt. Távolság a korszak művészeti központjától, Páristól, új környezete — ami természetesen is — nem tudta megérteni azt, ami körül még magában Párisban is állt a harc... „Forrón és teljes szívemből gyűlölöm Dániát... Gyűlölöm a dánokat” — mondja egy helyen Gauguin. S meg is érthetjük a művész elkeseredését: önbizalmát érte súlyos seb. De nemcsak új környezetében csalódott, nemcsak felesége családja nézte le művészi tevékenységét: felesége maga is ellene fordult. (Az asszony tartotta el anyagilag évek óta gyermekeit és férjét saját munkájával.)

„Gyűlölöm Dániát” ez lett vezérfonala Gauguin egész életszemléletének ezekben a napokban. S el is hagyta az országot.

S ettől kezdve, 1885-től beszélhetünk Gauguin igazi művészetéről. Amit addig adott, mind csak előkészület volt további fellendüléséhez. Megkezdődnek nagy csavargásai szerte a világban, az egyik világreszből a másikba, az egyik oceanról a másikra. Megindul a lázas keresés a „motívumok” után, amelyek később biztosítják számára a halhatatlanságot. Megszületik az új Gauguin, az igazi művész. De vele együtt megszületik a másik ember is, az izsakos, a nyilvánosházak hőse...

„Művészi hírem napról-napra nő... közben napokon át nincs mit ennem. S ez nemcsak egészségemet ássa alá, hanem munkaképességemet is. El kell mennem Panamába, hogy ott vademberként éljek” — írja feleségének Martinique szigetére való elutazása előtt.

A szigeten azonban újabb kiábrándulás éri, nagyobb mint minden korábbi balsiker. Nem találja meg az „ősi, vad” motívumokat, a gyarmatosítók keze mindent kiirtott, az élet olyan, mint bármely más nagyvárosban. Most csak egyetlen útja marad: visszatérni Franciaországba. Tengerésznek áll be és egy vitorláshajón tér haza, egyetlen garas nélkül... de lehiggadt, letisztult művészi szemlélettel. Itthon is csalódások várják. Hiába kínálja képeit, eredménytelenül próbálkozik kereskedni impresszionista festőtársainak műveivel is. Hónapok telnek el, megint alkohol, züllés, rendetlen élet.

Aztán... felcsillan valami távoli remény. Arlesben él és alkot Vincent van Gogh. A még el nem ismert két művész találkozik: együtt laknak, együtt alkotnak... életük egyaránt rendetlen. Van Gogh az élet a tébolydába sodorja... Gauguin ismét visszatér Párisba. A helyzet képeinek kelendősége körül semmit sem változott. S ha el is kel néha egy — milyen nyomorúságos áron.

A kétségbeesés határán támad benne a halovány reménysugár, az újabb kivándorlás lehetőségére. A művész fia, Paul azt állítja már idézett könyvében, hogy Pierre Loti „Le mariage” című regényének hatása alatt határozta el Gauguin, hogy Tahitibe utazik. Úgy érzi, hogy itt találja majd meg képeinek igazi tárgyát, saját lelki nyugalmát és — anyagi boldogulását is. „Büszke vagyok a nevemre, nagy művészi nevet faragok majd belőle” — írja feleségének újabb kivándorlása előtt.

S nem is tévedett. Tahiti szigetén alakult ki a nagy alkotó igazi művészi arca. Magára a művészetre nem fontos, hogy Gauguin sem első, sem második útján a déltengeri szigeten nem javította meg anyagi helyzetét. Kétségtelen, hogy Tahitiban fellelt motívumokban exotikumot keresett és képei kelendőségét akarta emel-

ni. A szigetről írt levelei mind ezt bizonyítják. Otthonhagyott és új képeinek kelendősege iránt érdeklődik mindig; önbizalma emelkedőben van, mindezt barátaihoz és rokonaihoz írt levelei bizonyítják. „Elégedett vagyok, nagyon elégedett újabb munkáimmal s úgy érzem, hogy teljesen behatoltam a polinéziai ember világába. Még senki sem adta azt, amit én most: Franciaországban nincsen hasonló”.

Nem lenne nehéz felsorolni azoknak a művészeknek nevét, akik elmenekülve a kultúra központjaiból, alkotásaikkal hozzájárultak aztán a művészet örök kincsesházának gazdagításához. A menekülés oka többnyire a valóságtól való irtózás (bármilyen formájában is szorította ez a „valóság” a művészt), de oka lehetett a konformizmustól való rettegés, a téma és megvalósítás szétágazó útja... s nem utolsó sorban az exotikum utáni vágy. (Delacroix néhány évtizeddel Gauguin előtt Afrikába ment és Algirban keresett és talált témát; Gauguin útja a Csendes óceánra konzekvens folytatása az ilyen „keresésnek”.)

Anyagi bizonytalansága ellenére Gauguin Tahitiben kitarotán fest és dolgozik. Hozzáidomul a benszülöttekhez, benszülött nőt vesz feleségül. Megérti őket, mentalitásuk és szokásaik nem idegenek számára, velük örül és megosztja velük a bánatot, belemerül babonáikba, legendáikba, vallásukba.

És fest... alkot. Első Tahiti útján készült képei művészete legjavát alkotják. E korszak színeinek kevés közülük van a Pissaro-korszak színezéséhez: itt minden leegyszerűsített, szigorú, közvetlen. Palettáján elsötétednek a színek, mintha Polinézia lakóinak arcszínét vették volna fel. Sötét háttérből néha előtör valami intenzív sárga vörös vagy zöld sugár. A paletta színeinek ilyen elsötétedése furcsán hat, hiszen rendszerint az az elképzelésünk, hogy a déltengeri táj ragyogó, világos színekben gazdag, hogy ott a világos színek az intenzivebbek. (Egyes festők változatlanul azt vallják, hogy Lappföldön legintenzívebb a világos szín, tehát a sarkvidéki tájakon s hogy a déltengeri örök nagy izzás voltaképpen elfedi a világos színeket. Gauguin Tahiti festményei az utóbbi felfogást erősítik meg.)

Gauguin rajza ebben az időszakban az arabeszkhez hasonló korábbi, tiszta és világos vonalvezetés után — még jobban leegyszerűsödött. Ez a leegyszerűsítés a korabeli francia művészetben egyedülálló volt s még máig is ritkán szárnyalták túl.

Gauguinnek meg volt az oka, hogy büszke legyen művészetére: eredményes volt ez a

művészet... sikert mégsem hozott neki életében. 1893-ban, Tahitiből való visszatérése után kiállítás rendezett Párisban, a várva-várt siker azonban elmaradt. Az impresszionistákat akkor éppen csak hogy befogadta a közönség... őket sem teljesen. A közvélemény még nem volt képes azokat „megemészteni”, akik az impresszionistákat követték. Még a kritika is, bár jóakarató volt, tartózkodott Gauguin műveinek dicséretétől. Az anyagi eredmény tehát megint csak elmaradt.

Gauguin előtt két út állt: vagy visszatér a hivatalnoki életbe, esetleg tőzsdei spekulációba bocsátkozik... a másik út vissza Tahitibe. S ő az utóbbit választotta: Megkísérelte árlejtésen eladni képeit, valamint impresszionista gyűjteményét értékesíteni... de vagy félezer frankot ráfizetett (446 frankot és 80 centimest, ahogy pontosan feljegyezte). Visszatért hát a déltengeri szigetvilágba.

De most már itt sem lelt nyugalmat. Szervezetét betegség támadja meg, nem képes ellenállni és dolgozni. Úgy érzi, hogy Tahitinél még csendesebb helyre kell vándorolnia.

Tahititől 700 mérföldnyire van a Marques szigetcsoport. Odautazik. Nyugalmat azonban már sehohsem talál. Betegsége elhatalmasodik, látása gyengül..., azonban nem annyira, hogy ne lássa a gyarmati igazgatás és az egyház erőszakoskodásait, visszaéléseit. Védelmébe veszi az üldözött benszülötteket... s emiatt állandósulnak a kellemetlenségei a hatósággal. Egyre nehezebben forgatja az ecsetet.

Széteső testtel és lélekkel 1903 május 8-ikán érte utol a halál.

Gauguin, habár ma egyetlen képéért vagyónokat fizetnek, többet mint életében összes művészi alkotásaiért együtt, bizonyos fokig még ma is „kérdőjeles ember” sok művészet-történész szemében. Azt vetik szemére, hogy túlságosan a japán művészet hatása alatt alkot, hogy „túlhű” követője volt Puvis de Chavannes-nak. Cezanne így nyilatkozott róla: „Kevés kis értezt lopott tőlem s ez világkörűli útra segítette”.

Mindebből csak annyi igaz, hogy mint korának legtöbb művésze egyidőben a japán művészet forrásaiból merített. Azonban — mint igazi művész — nem tűrte, hogy ez a felfrissítő nagy forrás (a japán művészet tudnillik) teljesen hatalmába kerítse. Nem tett jelentős engedményt „az idők divatjának”, egyéni maradt élete végéig. S ha másért nem, a művészet egyéni kifejezéséért teljes elismerést érdemel.

Miodrag KIJUNDZSICS

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtaács, Noviszád — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, A. Rankovicsa u. 19/I — Postafiók: 160 — Telefon: 20-63. — Postatakarékszám: 300—T—275. — Előfizetési díj: Egy évre 500 din, fél évre 260 din, egyes szám 50 din. — Lapzárta minden hó 10-én. Kéziratokat nem őrziünk meg s nem adunk vissza.

Készült a szubotícai „Mínerva” nyomdában.

Jegyezze meg:

Speciális folttisztító-benzin
Speciális öngyújtó-benzin
Világító petróleum
Speciális varrógép-, kerékpár-
és finommechanikai-olaj
„Terpentol“ olajfesték-hígító
Paraffin
Tavotta-zsír
Szivattyú-zsír és mindenfajta
gépjármű üzemanyag

megbízható beszerzési
forrásai a

„Jugopetrol“

szaküzletei

ÚJVIDÉK,

Trifkovics-tér, telefon 23-65

SZABADKA,

Bratye Raditya 4, telefon 16-55

PANCSOVA,

Dimitrija Tucovitya 16

Levélpapírost

borítékot

úrlapokat

üzleti könyveket

blokkokat

plakátot

prospektust

etikettát

és minden más nyomtatványt

több színben is

izléses kivitelben

és jutányosan készít a

„Proleter“

nyomda

könyvkötészet

raszter

és kartonázs üzem.

B E C S E

Trg Oszlobogyenya 4

Telefon 54

Járt-e már Vajdaság legnagyobb áruházában?!

Újvidéken, a város kellős központjában, a Szabadság-tér és a Tito marsall-bulevár sarkán, a közszükségleti cikkek kifogyhatatlan választékával várja a vásárlóközönseget az

»UZOR«
nagyáruház — a legnagyobb, a legszebb
és a legmodernebb egész Vajdaságban

Raktárán mindenfajta textil és textil-divatáru, labbeli és készruha, bőr-díszműáru, szoba- és konyhabútor, háztartási felszerelés, kerékpár és rádió készülékek, csillárok és mindennemű villanyszerelési cikk, óra és ékszeráru, fém-díszműáru, gyermekjátékok, élelmiszer, gyarmatáru, csemege- és ital-különlegességek, szépítőszerek és illatszerek, papiráru és cigaretta.

**Keresse fel az újvidéki
„UZOR“ nagyáruházat
és nézzen meg jól mindent,
vételkötelezettség nélkül**